

STUDIJA O MLADIMA U CRNOJ GORI 2018/2019

FONDACIJA FRIEDRICH EBERT

Fondacija Fridrih Ebert (FES) osnovana je 1925. godine i kao politička fondacija ima najdužu tradiciju u Nemačkoj. Rad Fondacije se bazira na osnovnim vrednostima socijalne demokratije: sloboda, pravednost, solidarnost – što nas ideološki povezuje sa socijaldemokratijom i slobodnim sindikatima. Kroz međunarodnu mrežu kancelarija u više od 100 zemalja, podržavamo politiku saradnje i mira, ljudskih prava; promoviramo uspostavljanje i konsolidaciju demokratskih, socijalnih i ustavnih struktura, kao i jačanje sindikata i civilnog društva. Aktivno smo uključeni u promovisanje socijalne, demokratske i kompetitivne Evrope u procesu evropskih integracija.

STUDIJE O MLADIMA U DRŽAVAMA JUGOISTOČNE EVROPE 2018/2019:

Studije o mladima u državama jugoistočne Evrope 2018/2019. je međunarodni istraživački projekat simultano sproveden u 10 zemalja jugoistočne Evrope: Albanija, Bosna i Hercegovina, Bugarska, Hrvatska, Kosovo, Makedonija, Crna Gora, Rumunija, Srbija i Slovenija. Cilj projekta je da identifikuje, opiše i analizira stavove mladih i obrasce njihovog ponašanja u savremenim društvima. Podaci su prikupljeni početkom 2018. i više od 10 000 mladih ljudi između 14 i 29 godina iz pomenutih država su uzeli učešće u istraživanju. Studije pokrivaju širok opseg tema koje se tiču iskustava i aspiracija mladih u različitim sferama života, kao što su obrazovanje, zapošljavanje, politička participacija, familijarne veze, slobodno vreme i upotreba informacionih i komunikacionih tehnologija, ali i njihove vrednosti, stavovi i verovanja. Empirijsko istraživanje je objavljeno u okviru 10 nacionalnih i jednoj regionalnoj studiji, koje su štampane na engleskom i nacionalnim jezicima.

STUDIJA O MLADIMA U CRNOJ GORI 2018/2019

Petar Đukanović

1	Sažetak	3
2	Uvod	5
3	Ciljevi i metode istraživanja	9
4	Društveno-ekonomski položaj mladih u Crnoj Gori	11
5	Slobodno vrijeme, način života i rizična ponašanja mladih	17
6	Vrijednosti, povjerenje i uvjerenja mladih	27
7	Mladi i politika	35
8	Mladi u sferi rada i zapošljavanja	47
9	Obrazovanje i mladi	55
10	Mobilnost mladih	59
11	Porodični život mladih	63
12	Zadovoljstvo životom, očekivanja i strahovi mladih	69
13	Crna Gora i EU u očima mladih	73
	Literatura	75
	O autoru	76
	Fusnote	77
	Popis slika	77

1

SAŽETAK

- Mladi ljudi čine petinu stanovništva Crne Gore. Kreatori politika i donosioci odluka često ispuštaju mlade iz fokusa, iako bi mladi ljudi trebalo da budu u centru svake politički važne i strateški važne inicijative. Upravo to odbija mlade od politike u najširem smislu, zato oni i imaju najmanje povjerenja u političke institucije i nosioce političkih funkcija. A uspjeh demokratske tranzicije društva mjeri se i po tome u kolikoj mjeri su mladi ljudi spremni i motivisani da preuzmu upravljanje društvenim razvojem preko zvaničnih ili nekonvencionalnih oblika političkog angažmana i volonterstva. Ogromna većina mladih ljudi čak nema ni iskustva sa volontiranjem, a volonterski angažman i aktivizam mladih čine zabrinjavajuće mali procentualni udio u aktivnostima s kojima mladi ispunjavaju slobodno vrijeme.
- Mladi ljudi rastu u društvu opterećenom korupcijom, nepotizmom i ostalim fenomenima koji podrivaju meritokratske principe u pristupu zapošljavanju i napredovanju u karijeri, ali i u obrazovanju. U ovakvom kontekstu kod mladih se razvijaju stavovi po kojima je opravdano dobijanje zaposlenja preko veze i korupcijom, kao i percepcija da društvena mobilnost i napredovanje više zavise od političkih veza i moći, a manje od znanja i uloženog truda. Društvo u kojem se promovišu 'prečice' kao pristup za postizanje ciljeva u oblasti obrazovanja i zapošljavanja edukuje mlade ljude da su takvi oblici ponašanja ispravni, a da pri tome mladi nijesu svjesni nepredvidljivih posljedica koje ovo ima i po cijelo društvo i po njegovu održivu budućnost.
- Društveno-ekonomski položaj mladih ljudi po svim kriterijumima ovu grupu čini izuzetno ranjivom. Ekonomska marginalizacija i isključenost reflektuju se i na visoki stepen strukturalne nezaposlenosti koju generiše nesklad između obrazovne ponude i tržišta rada, ali i opšta ekonomska kriza. Mladi ljudi su izloženi i deprofesionalizaciji rada pa često visokoobrazovani ljudi sa diplomama iz oblasti koje nijesu tražene na tržištu rada posao traže i nalaze na pozicijama koje su ispod njihovog nivoa kvalifikacija. Zaposlenje na određeno vrijeme kao dominantni oblik zaposlenja samo je jedna od dimenzija prekarog rada koji čini perspektivu mladih ljudi nesigurnom, produžava ekonomsku i stambenu zavisnost od roditelja i ometa proces tranzicije u svijet odraslih. Postoji značajna povezanost između višeg društveno-ekonomskog položaja mladih ljudi u društvu i većeg nivoa kulturnog i materijalnog kapitala kojeg dobijaju iz porodice.
- Crnogorsko društvo karakteriše konstantna prijetnja od „odliva mozgova“ zbog snažne želje većine obrazovanih ljudi da se isele iz svoje zemlje, što je opasan izazov za malu državu kojoj treba hitan i sistemski pristup ovom pitanju, čega, nažalost, do sada nije bilo. Razlozi zbog kojih mladi napuštaju zemlju su dominantno ekonomske prirode, nada da će po zaslugi dobiti posao i traganje za boljim ekonomskim uslovima života.
- Stavovi mladih ljudi uslovljeni su opštom društvenom klimom neorganizovanog društva, nekonsolidovane demokratije i prolongirane tranzicije i refleksija su još uvijek snažno izražene autoritarizma, tradicionalizma i netolerancije prema različitostima (posebno izražene homofobije). Nivo socijalne i etničke distance utvrđen kroz anketu stavova mladih prema različitim grupama u društvu, i povjerenje koje je još uvijek najveće prema primarnoj grupi kojoj pripadaju (porodica i prijatelji), kao i to da mladi nemaju povjerenja u političke institucije i aktere, ukazuje na to da mladi imaju slab potencijal da iznesu izgradnju socijalne kohezije.

2

UVOD

Istraživanje o mladima i njihovim potrebama, položaju i perspektivama koje su pred njima, ključni su instrument koji bi svako društvo trebalo da koristi kako bi obezbijedilo da se na adekvatan način formulišu i prate politike koje se odnose na mlade, ali i da postavljaju ciljeve koji na najdjelotvorniji način unapređuju društveni položaj ove grupe. Konačno, analiza i studija različitih aspekata položaja mladih ljudi u društvu može da pruži vrijedan uvid u budući razvoj društva.

Po posljednjem popisu (2011), Crna Gora ima 620 029 stanovnika. Od ovoga broja 132 702 su mladi ljudi uzrasta od 15 do 29 godina, što čini 21,4% ukupnog broja stanovnika. Udio ove starosne grupe u Crnoj Gori je veći od onog u Evropskoj uniji, gdje oni čine 17,4% stanovništva.

U ukupnoj populaciji mladih 51,39% su muškog, a 48,61% su ženskog pola. Demografski gledano, 66,1% mladih ljudi živi u urbanim, a samo polovina njih (33,9%) u ruralnim naseljima. Ova je struktura, međutim, fluidna zbog visokog nivoa interne mobilnosti iz razloga školovanja i zaposlenja, a realna koncentracija mladih u urbanim naseljima je najvjerovatnije veća.

Osim zvaničnog popisa kojim se utvrđuju ukupan broj mladih ljudi i njihovo mjesto stanovanja, mladi su u Crnoj Gori suštinski „nevidljivi“. Do sada je premalo ulagano u istraživanja kroz koja bi se utvrdile njihove potrebe, problemi, interesovanja i ciljevi, pa otuda ima malo informacija o ovoj populaciji. Raspoloživi podaci daju samo veoma skromne informacije o njihovom položaju i izazovima sa kojima se srijeću u društvu. Ova studija zato predstavlja značajan doprinos raspoloživim podacima o mladima u Crnoj Gori i, kao takva, daje smjernice za dalje analize koje bi osvijetlile nove dimenzije sadašnjeg položaja mladih i utvrdile njihove dalje perspektive.

Uzorak koji je korišćen za ovo istraživanje obuhvatio je generaciju rođenu između 1989. i 2003. godine. Ovo je heterogena grupa u pogledu godina i iskustva, pogotovo što se ima u vidu da je država prošla nekoliko faza razvoja i postsocijalističke tranzicije poslednjih trideset godina. Devedesete su označile najdublju tranzicionu krizu nakon pada socijalizma, ekonomske recesije i krvavog

raspada Jugoslavije, čije su posledice još opipljive. Jedna od najvidljivijih posledica ovog procesa jeste još uvijek težak ekonomski položaj građana, visoka stopa nezaposlenosti, nekonsolidovana demokratija i raširena korupcija i kriminal. Napravljen je izvjestan napredak, prije svega pod pritiskom evropskih integracija, koje su sa sobom donijele ubrzano usvajanje zakona usklađenih sa najvišim evropskim standardima. Za razliku od toga, istinske, strukturne reforme u svim segmentima društva odvijaju se zabrinjavajuće sporim korakom.

Kao što je već utvrđeno u prethodnim studijama koje su urađene u regionu bivše Jugoslavije, generacija kojom se ova studija bavi odrastala je pod teretom dvostruke tranzicije: šire društvene tranzicije koja dugo traje, prekidane raznim krizama, i sopstvene, lične tranzicije iz svijeta mladih u svijet odraslih. Sumorni proces tranzicije i uticaj globalnih kriza, koje su samo još više pojačale domaće probleme, otežali su njihov razvoj, rast i znatno otežali njihove perspektive razvoja.

Nalazi otkrivaju da mladi čine jednu od najugroženijih društvenih grupa u crnogorskom društvu. Na duže staze se njihova ranjivost pretvara u ranjivost društva u cjelini. Mladi ljudi bi trebalo da budu pokretači razvoja, a njihov položaj u velikoj mjeri određuje ukupne perspektive društva, održivost i funkcionalnost sistema. Veliki broj mladih u Crnoj Gori je nezaposlen, jednako veliki broj njih ima visokoškolske diplome i po svojoj prilici nijesu dovoljno funkcionalno pismeni niti posjeduju vještine koje zahtijeva život u 21. vijeku. Nedostatak podudarnosti između obrazovne ponude i potražnje na tržištu rada ima višestruke posljedice, među kojima su dugoročna nezaposlenost i odlaganje tranzicije mladih u odraslost.

Podrška razvoju omladine na nivou čitavog sistema je veoma neujednačena. U oblastima formalnog obrazovanja, zdravstva i zapošljavanja na raspolaganju su im određeni programi i usluge. Učešće u društvenim aktivnostima, informisanost i slobodno vrijeme su u potpunosti zanemareni. U oblastima neformalnog obrazovanja i omladinskog rada postoji izraziti nedostatak funkcionalne infrastrukture, institucionalnih i ljudskih resursa i kontrole

kvaliteta. Neusklađenost između obrazovanja i tržišta rada dovodi do dugoročne zavisnosti od roditelja, pošto mladi nemaju resursa da se osamostale i da preuzmu ulogu odraslih.

Poslednje tri decenije društvenih, političkih i ekonomskih turbulencija koje su prožele sve društvene domene neizbježno su uticale na mlade ljude, njihov razvoj i formiranje, kao i na njihovu (ne)integraciju u društvo. Mladi su ostali marginalizovana grupa i nalaze se nisko na listi prioriteta države i društva, a jednako tako ih zanemaruje akademska zajednica, koja ih rijetko proučava. Crna Gora ima mnogo kraću tradiciju univerzitetskog obrazovanja i dugo je zaostajala za drugim postjugoslovenskim društvima u izvjesnom broju drugih pokazatelja ekonomskog i društvenog razvoja – što dijelom objašnjava nedostatak analitičke pažnje prema mladima. Ovo se u određenoj meri promijenilo na prelazu u novi milenijum. Uvedeni su i razrađeni različiti pristupi, prije svega u neformalnim obrazovnim programima koje pružaju organizacije civilnog društva. Razvoj civilnog društva i osnivanje organizacija za mlade doprinijeli su aktuelizaciji raznih socijalnih pitanja, uključujući i pitanja položaja mladih ljudi. Kao posljedica toga, pojavile su se prve inicijative koje su imale za cilj poboljšanje položaja mladih u društvu.

Na početku 2000. godine reforme u oblasti obrazovanja identifikovale su potrebu da se kanališu potencijali mladih i ojača njihovo učešće u društvenom i političkom životu zajednice. Ovo je obilježilo početak inicijative za uvođenje *građanskog obrazovanja* u sistem formalnog obrazovanja, do čega je zaista i došlo 2005. godine. Prvi nacionalni dokument koji se bavi politikom mladih, *Nacionalni akcioni plan za mlade* (NAPI), izrađen je 2006. godine i realizovan zaključno sa 2011. godinom. Proces evaluacije NAPI-a je proizveo nove inicijative za stvaranje strateškog pristupa ovom pitanju, što je kulminiralo *Strategijom za mlade 2017–2020*. Treba napomenuti da je Strategiji prethodio *Zakon o mladima* iz 2016. godine, kojim se uređuju mjere i aktivnosti koje sprovode država i lokalne samouprave na planu poboljšanja društvenog položaja mladih. Zakon predviđa da se politike za mlade izrađuju i sprovode u skladu sa stvarnim potrebama mladih, na osnovu empirijskog i praktičnog uvida u njihov položaj, na bazi studija i redovnog monitoringa, i uz aktivno uključivanje mladih u proces kreiranja politika. U tom kontekstu, ova studija predstavlja važan izvor informacija za procjenu trenutne situacije, kao i za izradu mjerila za buduće mjere i politike usmjerene na poboljšanje položaja mladih i njihove integracije u društvo.

3

CILJEVI I METODE ISTRAŽIVANJA

Studija predstavlja i analizira podatke prikupljene tokom terenskog istraživanja položaja, stavova, očekivanja i težnji mladih u Crnoj Gori. Studija je dio šireg regionalnog istraživačkog projekta koji je inicirala i podržala Fondacija Friedrich Ebert (FES) u okviru projekta Mladi u Jugoistočnoj Evropi 2018.

Ostali učesnici u istraživanju bile su istraživačke agencije i institucije iz Srbije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Makedonije, Albanije, Kosova, Bugarske i Rumunije.

Istraživanje na terenu i prikupljanje podataka sprovedeni su početkom 2018. godine putem direktnih intervjua. Istraživanje je sprovedela nevladina organizacija CeSID (Centar za slobodne izbore i demokratiju) iz Beograda. Petar Đukanović, sociolog i koordinator projekata za ljudska prava u NVO Centar za građansko obrazovanje (CGO) iz Podgorice, analizirao je prikupljene podatke i napisao izveštaj.

Inicijativa je proizašla iz potrebe da se napravi analiza položaja i stavova mladih u društvima Jugoistočne Evrope koja su doživjela radikalne društvene promjene i da se identifikuju ključni izazovi sa kojima se suočavaju mladi pod uticajem situacije u nacionalnom i širem evropskom kontekstu.

Cilj studije je da identifikuje potrebe, stavove i percepcije mladih na putu ka njihovoj transformaciji u pokretače društvenih promjena. Studija se nada da će stimulisati javnu debatu tako što će detaljno analizirati okolnosti u kojima žive mladi u regionu i u kojima grade svoju budućnost, kao i njihovo ponašanje, stavove i nade.

Studija takođe ima za cilj da doprinese demokratskom razvoju društava u Jugoistočnoj Evropi, boljem razumijevanju i jačanju evropskog identiteta kod mladih i jačanju njihove uloge kao pokretača demokratskog razvoja njihovih društava. Studija pruža najnovije, relevantne informacije i na taj način doprinosi akumulaciji empirijskog materijala o mladima u Crnoj Gori koji mora biti osnova svake politike koja teži poboljšanju položaja i perspektive

mladih u pogledu obrazovanja, mobilnosti, prevencije „odliva mozga“, zapošljavanja, porodične tranzicije, jednakih mogućnosti i borbe protiv diskriminacije.

Kako je studija dio šireg projekta, i kako je primijenjena ista metodologija u svim zemljama učesnicama, ova studija je u nastojanju da pruži prikaz položaja mladih u Crnoj Gori mogla da koristi i komparativne informacije.

Istraživački tim CeSID-a napravio je slučajni, stratifikovani, reprezentativni nacionalni uzorak od 711 ispitanika starosne dobi između 14 i 29 godina. Istraživanje je sprovedeno između 10. 2. 2018. i

6. 3. 2018. godine u 15 crnogorskih opština (Bar, Berane, Bijelo Polje, Cetinje, Danilovgrad, Herceg Novi, Kotor, Mojkovac, Nikšić, Pljevlja, Podgorica, Rožaje, Tivat, Ulcinj i Žabljak). Analiza podataka je sprovedena uz pomoć softvera IBM SPSS Statistics 20. U analizi su primenjene mjere korelacije (Pearson's R i Spearman's Rho) i asocijacije (hi-kvadrat i t-test). Koeficijenti su prikazani samo u onim slučajevima kada je postojala značajnost veze na nivou između 0,05 i 0,001.

4

DRUŠTVENO-EKONOMSKI POLOŽAJ MLADIH U CRNOJ GORI

Cilj ove studije o mladima je identifikacija ključnih karakteristika koje sumiraju položaj mladih u savremenom crnogorskom društvu. Da bi se bolje razumjeo položaj mladih, prvo je potrebno objasniti njihov položaj u sistemu obrazovanja i na tržištu rada jer su to ključni elementi koji pokreću ili ometaju društvenu pokretljivost.

Studija društvenog i ekonomskog položaja mladih pomaže nam da razumijemo koliko je društvo otvoreno i mobilno, tj. u kojoj mjeri i kroz koje mehanizme sistem nudi jednake mogućnosti napredovanja za sve, bez obzira na njihovo porijeklo. Stoga smo usredsrijeđeni na faktore koji određuju razlike u društvenom položaju i podstiču diferencijaciju među mladima u pogledu obrazovanja i zapošljavanja.

U modernim društvima obrazovanje igra ključnu ulogu u stvaranju mogućnosti za socijalnu mobilnost mladih. Međutim, obrazovanje je jednako toliko i ključni mehanizam reprodukcija društvenih razlika i klasnog položaja (Džuverović, 1987).

Teorije i empirijski podaci ukazuju na činjenicu da socijalno porijeklo mladih u velikoj mjeri određuje njihove ciljeve i ambicije u obrazovanju, kao i njihovo razumijevanje i vrednovanje obrazovanja, mogućnosti pristupa, a time i mogućnosti za postizanje određenih društvenih pozicija. Društveno-ekonomski položaj njihovih porodica, kulturni kapital, gustina socijalnih kontakata i mreža utiču na nivo obrazovnog postignuća kod djece (Duncan,

Brooks-Gunn, 1997; de Graaf et al. 2000; Ianelli, 2002; Johnston et al., 2005; Güveli et al., 2012).

Svaka analiza obrazovanja, međugeneracijske mobilnosti u obrazovanju i njenih posljedica na položaj mladih u društvu moraju uzeti u obzir Burdijeove teorije, koje ukazuju na presudnu ulogu porodičnog kulturnog i društvenog kapitala u reprodukciji obrazovnog i društvenog statusa.

Teorija kulturnog kapitala je naročito uticajna u proučavanju obrazovne nejednakosti u savremenim društvima. Brojne empirijske studije potvrdile su da kulturni kapital ima pozitivne efekte na učeničke/studentске kompetencije i dostignuća.

Teorija kulturnog kapitala je naročito uticajna u proučavanju obrazovne nejednakosti u savremenim društvima. Brojne empirijske studije potvrdile su pozitivne efekte kulturnog kapitala na učeničke kompetencije i dostignuća (Aschaffenburg & Mass, 1997; DiMaggio, 1982; DiMaggio & Mohr, 1985; Dumais, 2002; Sullivan, 2001). Pokazale su, između ostalog, da učenici koji posjeduju kulturni kapital odrastaju u podsticajnoj i stimulatívnoj edukativnoj sredini, što doprinosi razvoju ličnih osobina koje su preduslov razvijenosti kompetencija, odnosno direktno doprinosi ključnim kompetencijama u različitim domenima (Burke et al., 2009; Earley et al., 1999; Hatlevik et al., 2015; Pajares, 2009). Iz tog razloga je istraživanje uticaja kulturnog kapitala na pristup obrazovanju i postignuća mladih od suštinskog značaja za razvoj obrazovnih

politika usmjerenih na „peglanje“ socijalne nejednakosti i stvaranje obrazovnog sistema koji podstiče jednake mogućnosti i visok nivo socijalne mobilnosti.

OBRAZOVNI STATUS MLADIH

Od ukupnog uzorka anketiranih u ovoj studiji, 66,4% ispitanika je i dalje bilo u procesu obrazovanja, dok je 33,6% reklo da trenutno ne pohađaju nijedan obrazovni tečaj ili obuku.

Od ispitanika koji se trenutno školuju, skoro jedna trećina (28,8%) bila je na univerzitetu, svaki četvrti ispitanik (26,8%) bio je u osnovnom ili srednjem obrazovanju, a svaka deseta mlada osoba bila je na doktorskom ili postdoktorskom osposobljavanju (8,2%) ili na nekom drugom obliku stručnog obrazovanja (2,6%).

Među onima koji trenutno nijesu upisani na neki studijski program, većina je završila srednje stručno obrazovanje (49,3%), zatim slijede oni sa univerzitetskom diplomom ili drugom diplomom tercijarnog nivoa (27%). Isti udio ispitanika (9,5%) prijavio je završenu gimnaziju ili stečenu diplomu. Samo 0,5% ispitanika

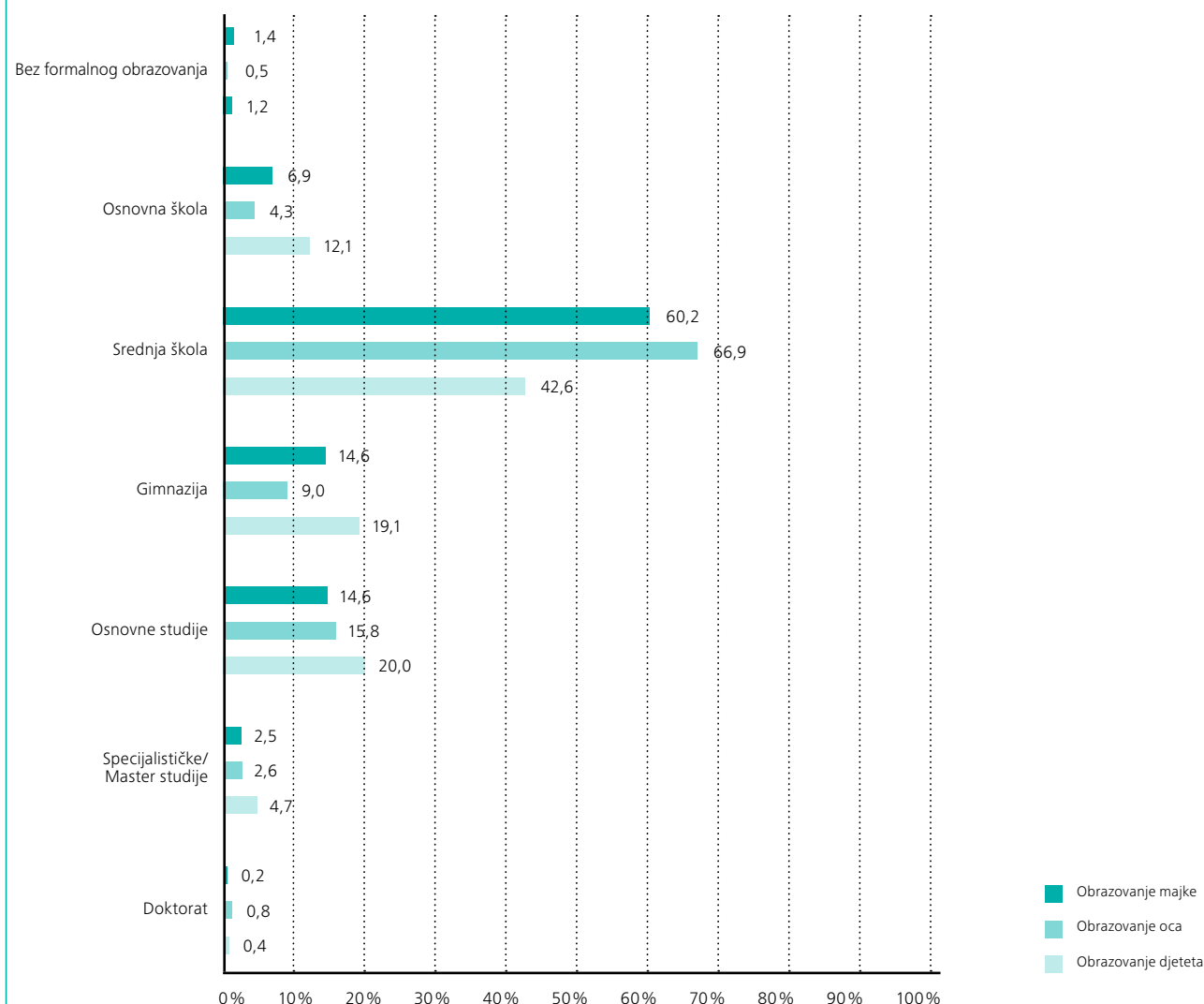
nije imalo formalno obrazovanje, a 3,8% je završilo samo osnovnu školu.

U najstarijoj grupi ispitanika (25–29 godina), što su godine do kada je prosječna mlada osoba obično završila svoje obrazovanje, struktura obrazovnih postignuća je sljedeća: 39,02% ima srednju stručnu spremu; 33,74% ima univerzitetski stepen ili drugi stepen visokog obrazovanja; 12,9% ima magistraturu ili specijalističku diplomu; 11,79% ima završeno opšte srednje obrazovanje (gimnazija); 1,22% ima doktorat, a 2,03% samo osnovnu školu.

Srednje stručno obrazovanje je najčešći oblik obrazovanja među roditeljima ispitanika: dvije trećine mladih imaju roditelje koji su završili srednju stručnu školu. Približno svaki peti ispitanik ima najmanje jednog roditelja sa tercijarnom diplomom.

Prosječno obrazovanje očeva je nešto više od majki: nešto veći procenat očeva je završio neku vrstu tercijarnog obrazovanja, uključujući master studije, specijalističke studije i doktorske studije. Majke blago preovlađuju među roditeljima bez formalnog obrazovanja, samo sa osnovnim obrazovanjem ili sa opštim srednjim obrazovanjem. Obrazovno dostignuće roditelja je u korelaciji ($Rho = 0,452$, $p < 0,001$).

SLIKA 4.1: **Poređenje između obrazovnih postignuća mladih i njihovih roditelja (%)**

KULTURNI KAPITAL MLADIH

Postoji određena korelacija između obrazovnog postignuća dece i njihovih roditelja ($Rho = 0,163$, $p < 0,001$). Da bismo testirali korelaciju između obrazovnog statusa dece i njihovih roditelja, koristili smo takozvani „dominantni princip“, tj. roditelja sa višim obrazovnim postignućem, u ovom slučaju je to otac. Mladi ljudi koji imaju visoku stručnu spremu češće imaju očeve koji takođe imaju visoku stručnu spremu, a oni sa manje obrazovanja obično imaju i manje obrazovane očeve. Kulturni kapital porodice, koji predstavlja obrazovanje roditelja, jasno utiče na postignuća njihove djece.

Nije ustanovljena povezanost između mjesta stanovanja ispitanika i njihovog nivoa obrazovanja dok, što nas nije iznenadilo, nalazimo korelaciju između starosne dobi i nivoa obrazovanja. Što je veća starosna dob, to je veći prosječni nivo obrazovanja ($Rho = 0,525$, $p < 0,001$). Ekonomska situacija u porodici, koju su prijavljivali sami ispitanici, takođe je povezana sa njihovim dostignućima ($Rho = 0,111$, $p < 0,05$). Imajući u vidu da je većina ispitanika još uvijek u procesu školovanja i da je veoma veliki procenat njih uključen u programe visokog obrazovanja, trebalo bi očekivati da će opšti nivo obrazovanja ove generacije biti viši od roditelja.

Samo 2% mladih nije imalo knjiga u kući u kojoj su odrasli. Oko 29,1% ima više od 100 knjiga u porodičnoj biblioteci. Nešto više od polovine (51%) ima između 10 i 50 knjiga, a 17,9% ima 50 do 100 knjiga.

Čini se da je mjesto stanovanja ovdje važno: mladi ljudi iz ruralnih sredina imaju manje knjiga u kući nego oni iz urbanih ($\chi^2 = 42,44$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,168$). Veličina porodične biblioteke takođe zavisi od obrazovanja roditelja ($\chi^2 = 112,82$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,191$). Oni čiji roditelji (otac) imaju visoku školsku spremu imaju više knjiga u porodičnoj biblioteci. Više od 100 knjiga u svojoj porodičnoj biblioteci ima 50% mladih čiji očevi imaju visoku stručnu spremu, u poređenju sa 9,1% mladih čiji očevi imaju samo osnovno obrazovanje. Isto tako, veća je vjerovatnoća da mladi sa visokom stručnom spremom imaju porodične biblioteke sa više od 100 knjiga ($\chi^2 = 87,77$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,166$). Više od trećine mladih sa univerzitetskom diplomom (39,3%) ima više od 100 knjiga u svom domaćinstvu. Broj knjiga u domaćinstvu u kojem je ispitanik porastao takođe je u velikoj mjeri povezan sa materijalnim statusom porodice ($\chi^2 = 56,83$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,171$).

Obrazovanje danas je nezamislivo bez upotrebe modernih tehnologija kao što su računari i internet. Više od polovine ispitanika ima jedan PC ili laptop, 29% ima dva, a 12,9% tri. Samo 6,1% je izjavilo da ne poseduju računare ili laptopove.

Međutim, postoje značajne razlike u zavisnosti od materijalnog položaja ispitanika. ($\chi^2 = 79,23$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,214$). Čak jedna trećina mladih ljudi najnižeg materijalnog položaja ne poseduje nijedan laptop ili računar, dok 27,3% onih u najbogatijim domaćinstvima imaju po tri. Mladi ljudi sa bolje obrazovanim očevima verovatnije će posjedovati više od jednog laptopa ili računara ($\chi^2 = 55,75$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,174$).

Vlasništvo više od jednog laptopa ili PC-a takođe je u korelaciji sa obrazovanjem ispitanika, gdje je veća vjerovatnoća da oni više obrazovani imaju više od jednog laptopa ili PC-a ($\chi^2 = 29,92$, $p < 0,05$, Cramer's $V = 0,128$).

Ekonomska situacija u porodici takođe determiniše pristup ispitanika internetu kod kuće ($\chi^2 = 30,28$, $p < 0,05$, Cramer's $V = 0,135$). Nešto više od trećine onih u najgorem materijalnom položaju (36,6%) nema pristup internetu kod kuće, dok oko trećina dobrostojećih ima dvije ili više konekcija (29,4%).

STATUS ZAPOSLENOSTI MLADIH

Od ukupnog uzorka ispitanika, 11,2% ima stalno zaposlenje (9,9% sa punim radnim vremenom i 1,2% sa nepotpunim radnim vremenom). Drugih 23% mladih ima privremeni ili kratkoročni ugovor (20% sa punim radnim vremenom i 3% sa nepotpunim radnim vremenom). Povremeno radi 7,9% mladih, 4,4% su samozaposleni, a isti broj je na obuci zasnovanoj na radu. Nezaposleno je 43,8%, a 5,3% mladih je izjavilo da ima neki posao, ali nijesu pružili detaljne informacije.

Od onih starosti 18 i više godina, 12,62% je imalo stalni ugovor (11,24% sa punim radnim vremenom i 1,38% sa nepunim radnim vremenom). Petina je imala kratkoročni posao (22,7% puno radno vrijeme i 3,46% nepuno). Među starijima od 18 godina stopa nezaposlenosti iznosi 38,75%. Ostalih 21,78% radi povremeno, ili su samozaposleni, obučavaju se na radnom mjestu, ili su obuhvaćeni nekim drugim oblikom zapošljavanja. Više obrazovani ispitanici prije su dobili zaposlenje od onih sa manje obrazovanja ($Rho = -0,301$, $p < 0,001$). Kao što se i očekivalo, postoji povezanost između starosne dobi i zaposlenja, gdje je veća vjerovatnoća da oni stariji budu zaposleni ($Rho = -0,547$, $p < 0,001$).

MATERIJALNI POLOŽAJ MLADIH

Na pitanje da sami procijene materijalni položaj domaćinstva u kojem žive, većina ispitanika je procijenila da je njihov materijalni položaj prosječan (42,5%). Prema ispitanicima, to znači da su dovoljno bogati da priušte neke stvari, ali ne i velike stvari kao što su automobili ili stanovi. Oni među mladima koji ne vide probleme u svom materijalnom položaju i veruju da mogu da priušte dobar životni standard čine 18,9% uzorka. S druge strane, 3,3% nije u stanju da pokrije svoje osnovne potrebe, dok 13,9% može da priušti osnovne potrebe, ali ne i odjeću ili obuću. Oni koji mogu priuštiti odjeću, obuću i hranu, ali ne i neki od skupljih potrošačkih predmeta poput televizora ili frižidera, čine 21,4% uzorka.

Materijalni položaj mladih je u korelaciji sa njihovim obrazovanjem ($Rho = 0,111$, $p < 0,05$). Oni koji imaju više obrazovanja imaju veću vjerovatnoću da prijave viši životni standard u svojim domaćinstvima. Percepcija mladih o svom materijalnom položaju takođe je pozitivno u korelaciji sa obrazovanjem roditelja ($Rho = 0,225$, $p < 0,001$). Oni sa bolje obrazovanim roditeljima često vide

svoj materijalni položaj kao bolji.

Samo 6,1 % ispitanika je izjavilo da njihove porodice ne posjeduju kuću ili stan. Nešto više od dvije trećine ispitanika imaju jednu kuću ili stan (67,3 %), a tek nešto više od četvrtine posjeduje dvije ili tri kuće ili apartmane (26,7 %). Vlasništvo nad kućom ili stanom je u korelaciji sa materijalnim položajem domaćinstva ($Rho = 0,332$, $p < 0,001$), očevim obrazovanjem ($Rho = 0,184$, $p < 0,001$) i obrazovanjem ispitanika ($Rho = 0,112$, $p < 0,005$).

Da njihovo domaćinstvo ne posjeduje automobil reklo je 15,3 % ispitanika, više od polovine ispitanika reklo je da posjeduju jedan automobil (51,4 %), a trećina ispitanika je rekla da imaju dva ili tri automobila (33,3 %). Posjedovanje automobila je u korelaciji sa obrazovanjem roditelja ($Rho = 0,196$, $p < 0,001$) i materijalnim položajem domaćinstva ($Rho = 0,372$, $p < 0,001$).

STAMBENI STATUS MLADIH

Čak 71,8 % mladih živi sa roditeljima, a mnogo manji procenat (4,7 %) živi u stanovima naslijeđenim od roditelja ili rođaka ili im je stan kupio roditelj. U iznajmljenom stanu/kući koje plaćaju sami živi 6,2 % ispitanika, a 5,6 % u iznajmljenom stanu/kući koje im plaća neko drugi. Samo 3,2 % živi u kući ili stanu koji su kupili ili zajedno sa partnerom. Incidenca samostalnog života povezana je sa starosnom dobi ispitanika ($Rho = 0,231$, $p < 0,001$), nivoom obrazovanja ($Rho = 0,154$, $p < 0,001$) i statusom zaposlenja ($Rho = -0,110$, $p < 0,05$) – oni koji imaju posao imaju više vjerovatnoće da žive samostalno.

Sa godinama mladi postaju manje zavisni od roditelja kada je u pitanju stanovanje, ali čak i u najstarijoj grupi naših ispitanika – mladi od 25 do 29 godina – više od dve trećine mladih (62,19 %) živi sa roditeljima. Drugih 14,43 % živi u kući ili stanu koji su kupili sami ili sa partnerom.

Samostalni život po svoj prilici nije u korelaciji sa vrstom okruženja u kojem žive (urbano ili ruralno) ili sa materijalnim položajem porodice.

Da im kuća ima samo jednu sobu i da nju dijele svi članovi domaćinstva reklo je 4,7 % ispitanika. Nadalje, jedna četvrtina ispitanika (25,9 %) živi u kući s dvije sobe, 29,1 % imaju tri sobe, a 20 % imaju četiri sobe. Svaki peti ispitanik živi u kući sa četiri ili više soba (19,7 %).

Mladi ljudi iz ruralnih sredina imaju više soba u svojim kućama od onih iz urbanih ($\chi^2 = 60,75$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,185$). Materijalni položaj domaćinstva je u korelaciji sa brojem soba u kući ($\chi^2 = 86,71$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,198$). Obrazovanje roditelja je takođe povezano sa vjerovatnoćom da dijete ima svoju sobu ($\chi^2 = 14,38$, $p < 0,05$, Cramer's $V = 0,153$). Čak 77,6 % ispitanika ima svoju sobu, a 22,4 % nema. Veća je vjerovatnoća da oni iz bogatijih porodica imaju svoju sobu ($\chi^2 = 30,19$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,145$).

5

SLOBODNO VRIJE- ME, NAČIN ŽIVOTA I RIZIČNA PONAŠA- NJA MLADIH

Istraživanje o slobodnom vremenu mladih je posebno važan korak ka razumijevanju mladih, njihovog položaja u društvu i faktora od uticaja na razvoj njihovih ličnosti (Larson & Verma, 1999; Vight et al., 2009; Zick, 2010). Slobodno vrijeme je složen savremeni fenomen čiji sadržaj i implikacije sve više postaju odlučujući faktor u razvoju ličnosti mladih (Pehlič, 2014). Studije o slobodnom vremenu nastoje da sagledaju kvalitet života mladih, ali i da otkriju da li i u kojoj mjeri „mladi ljudi koriste slobodno vrijeme na konstruktivan način koji ih priprema za svijet odraslih i konkurentni globalni svijet 21. vijeka“ (Larson, 2001).

Društvo koje istinski brine o svojim mladima i nastoji da njeuguje njihov razvoj, uključujući i lični razvoj i širu društvenu zajednicu, ozbiljno će tretirati slobodno vrijeme kao jedan od ključnih elemenata socijalizacije mladih. Način organizovanja slobodnog vremena je mjera brige društva za mlade i za svoju budućnost, a sve ulaganje u širenje mogućnosti za upražnjavanje slobodnog vremena je ulaganje u sopstveni razvoj. Mladi ljudi su resurs koji se može razviti samo ako je njihovo slobodno vrijeme dovoljno raznovrsno, odnosno ako ih aktivno angažuje da razvijaju svoj kreativni potencijal i stimulišu društveni angažman i odgovornost.

Istraživanje o slobodnom vremenu posmatra vrijeme kao resurs koji se može konstruktivno rasporediti ili neproaktivno zarobiti. Sa stanovišta razvoja, vrijeme se shvata kao resurs u veoma širokom smislu: pored izgradnje ključnih znanja i vještina, od mladih se

očekuje da ulažu svoje vrijeme u aktivnosti koje su važne za sticanje društvenih i emocionalnih kompetencija, izgradnju vlastitog identiteta i niza drugih dispozicija vezanih za lični razvoj i uspješno prilagođavanje zrelosti (J. Pešić, M. Videnović, D. Plut, 2007).

Neki autori posmatraju različite načine na koje se provodi slobodno vrijeme kao „dugoročno ulaganje u ukupnu zrelost i mentalno zdravlje“ (Larson & Verma, 1999). Izbor vrsta aktivnosti i vrijeme koje provedu u njima utiče na trenutnu i buduću dobrobit mladih ljudi.

Postoji mnogo definicija slobodnog vremena. Jedna od njih definiše slobodno vrijeme kao skup aktivnosti kojima se pojedinac može potpuno predati, bilo da povećava nivo svoje obaviještenosti ili svoje obrazovanje, bilo da se dobrovoljno društveno angažuje ili da ostvaruje svoju slobodnu stvaralačku sposobnost pošto se oslobodi svojih profesionalnih, porodičnih i društvenih obaveza (Božović, 1970).

To je vrijeme za odmor, zabavu i druženje, ali i prostor za mlade da izražavaju i razvijaju svoje talente, interesovanja i sposobnosti.

Istraživači koji su proučavali slobodno vrijeme ukazuju da ono ima važne funkcije koje sežu mnogo dalje od samog odmora, distrakcije ili rekreacije. Važna funkcija slobodnog vremena je razvoj ličnosti, što je istovremeno i najkompleksniji aspekt, i shodno tome predmet je istraživanja više disciplina. Slobodno vrijeme je važno

za razvoj ličnosti, jer omogućava mladima da zadovolje svoja interesovanja i potrebe i da aktiviraju kreativne snage koje ne bi mogli zadovoljiti u drugim sferama života.

Slobodno vrijeme trebalo bi da omogući različite vidove zadovoljavanja potreba kroz individualni ili timski rad. Sami mladi, pritom, od slobodnog vremena očekuju da im osigura zabavu, druženje, učenje novih vještina te priliku da budu aktivni u životu svoje lokalne zajednice. Aktivnosti i prostor slobodnog vremena tako postaju važno sredstvo za osnaživanje mladih kao i sfera realizacije interesa svakog pojedinca ili grupe (Jeđud i Novak, 2006).

Istraživanje o slobodnom vremenu generalno zaključuje da slobodno vrijeme doprinosi pravilnom ličnom i društvenom razvoju mlade osobe proporcionalno stepenu u kojoj ih ono angažuje mentalno i fizički. Dakle, obično se pravi razlika između aktivnog i pasivnog slobodnog vremena, s tim što se aktivno smatra pogodnijim za mentalni i fizički razvoj mladih.

Različite studije su takođe utvrdile da je uključivanje mladih u aktivnosti koje podrazumijevaju izazov i angažovanje od suštinskog značaja za njihov pravilan razvoj, odnosno njihovu trenutnu i buduću dobrobit (Gordon-Larsen i sar., 2004; Hunter & Csikszentmihali, 2003; Iso-Ahola, 1997; Mahonej & Stattin, 2000).

Hobiji i kreativno slobodno vrijeme takođe predstavljaju značajan izvor kognitivnog i socio-ekonomskog angažovanja mladih i multiplikuju razvoj (Coatsworth et al., 2005; Hunter & Csikszentmihali, 2003; Larson & Verma, 1999; Mahonej & Stattin, 2000; Vight et al., 2009).

Nadalje, angažman u volonterskim i društvenim grupama i aktivnostima takođe ima niz pozitivnih razvojnih efekata, kao što su: jačanje samopouzdanja i samopoštovanja, osećaj kontrole nad sopstvenim životom, razvoj inicijative i odgovornosti, razvoj pozitivnih društvenih vrijednosti i društvene kompetencije, bolji stav prema obrazovanju, kao i bolja obrazovna postignuća (J. Pešić, M. Videnović, D. Plut, 2007).

Osmišljenost i raznovrsnost sadržaja koji su ponuđeni mladima u slobodno vrijeme ujedno su i mjerila kvaliteta života ove društvene grupe.

Istraživanja o sociološkim i pedagoškim implikacijama slobodnog vremena se slažu da bi ga trebalo popuniti sadržajima i aktivnostima koje mladim ljudima usađuju intelektualne, estetske, moralne i principe vezane za rad.

Pedagozi koji se bave dokolicom naglašavaju da je edukativna svrha slobodnog vremena da usmjeri i kanališe razvoj ličnosti i razvija mlade ljude kao ličnosti koje su sposobne da vode zadovoljavajući, aktivan i odgovoran lični život i doprinose svojim zajednicama. Da bi uspjeli u tome, slobodno vrijeme bi trebalo da osmisle kao vrijeme ispunjeno kreativnim aktivnostima koje mogu razviti i poboljšati snagu ličnosti kod mladih ljudi.

Tokom slobodnog vremena mladi ljudi treba da razvijaju svoje sklonosti, kreativnost, kolektivni duh, i da izraze svoju ličnost kroz različite aktivnosti. Način na koji mladi provode slobodno vrijeme može uticati na njihov razvoj i na njihovu ličnost u pravcu toga da budu odgovorni građani i pojedinci.

Međutim, ako slobodno vrijeme nije dovoljno strukturirano, ono može postati prostor za društveno neprihvatljive aktivnosti, različite oblike društveno devijantnog ponašanja i zavisnosti, tj. može da ne doprinese pozitivnom razvoju pojedinca. Slobodno vrijeme bez dovoljno sadržaja ili strukture može dovesti do različitih oblika problematičnog ponašanja, prekomjerne upotrebe droga, alkohola, pušenja itd., kao i do seksualnog uznemiravanja, nasilja i teških oblika delinkvencije.

AKTIVNOSTI MLADIH U SLOBODNO VRIJEME

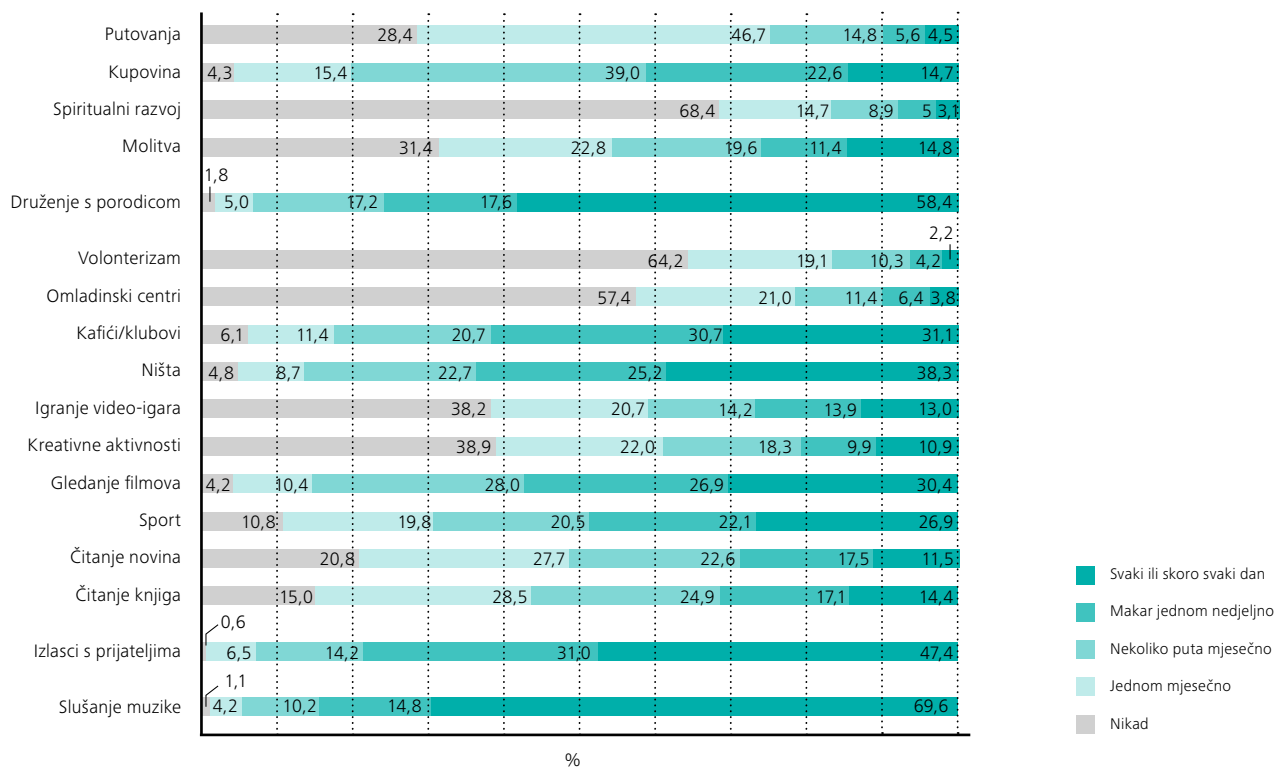
Naši nalazi pokazuju da mladi u Crnoj Gori provode svoje slobodno vrijeme pretežno zaokupljeni pasivnim aktivnostima kao što su odmor, opuštanje i vrijeme sa porodicom i prijateljima. Najviše vremena provode u slušanju muzike – gotovo 70% ispitanika reklo je da većinu vremena provode u ovoj aktivnosti. Vrijeme provedeno sa porodicom je druga najčešća aktivnost (58,4%), nakon čega slijedi vrijeme provedeno sa prijateljima (47,4%). Značajan procenat mladih provodi svoje slobodno vrijeme ne rađeci ništa (38,3%), na žurkama (31,1%) i u gledanju filmova (30,4%). Najmanja vjerovatnoća je da mladi provedu slobodno vrijeme volontirajući (64,2%), angažujući se u klubovima za mlade (57,4%) ili u kreativnim aktivnostima kao što su pisanje, slikanje ili sviranje instrumenta (38,9%). Takođe je i manje vjerovatno da mladi ljudi provode svoje slobodno vrijeme čitajući novine i knjige (11,5% i 14,4%) (Slika 5.1).

Izgleda da u poređenju sa muškarcima žene više čitaju u slobodno vrijeme ($\chi^2 = 43,02$) ili se više bave kreativnim aktivnostima ($\chi^2 = 31,95$). Veća je vjerovatnoća da mladi ljudi koji su trenutno obuhvaćeni visokim obrazovanjem čitaju knjige ($\chi^2 = 42,90$), a isto važi i za one koji već imaju visoku spremu ($\chi^2 = 46,39$). Oni sa više obrazovanja takođe čitaju više novina ($\chi^2 = 53,53$). Na navike za čitanje mladih utiče i njihov socijalni kapital, dostupnost knjiga kod kuće ($\chi^2 = 95,35$) i obrazovanje roditelja, pošto mladi iz bolje obrazovanih porodica čitaju više od drugih ($\chi^2 = 41,77$). Mladi ljudi sa manje obrazovanja češće koriste slobodno vrijeme da se bave sportom ($\chi^2 = 47,18$). Učenici srednjih škola prije provode vrijeme u omladinskim klubovima od studenata (61,6% prema 47%). Obrazovanje roditelja takođe je uticajno na sklonost za angažovanje u kreativnim aktivnostima ($\chi^2 = 51,61$). Nije bilo značajne razlike između ruralnih i urbanih sredina u ovom smislu, iako mladi iz seoskih područja provode više vremena sa porodicom ($\chi^2 = 32,11$), dok su oni iz urbanih područja skloniji bavljenju sportom ($\chi^2 = 23,03$).

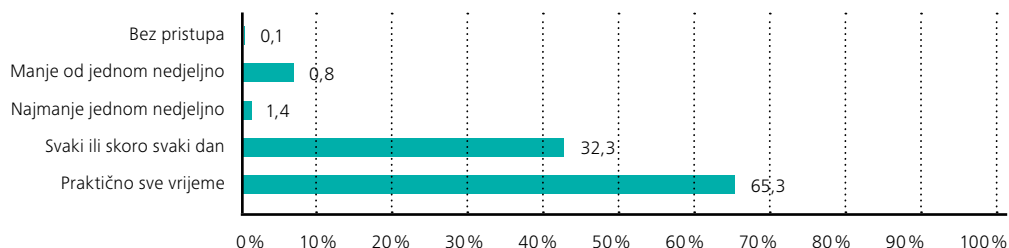
Oni koji su bogatijeg porijekla skloniji su da putuju u slobodno vreme ($\chi^2 = 72,53$) ili da se bave kreativnim aktivnostima ($\chi^2 = 27,87$).

Muškarci su skloniji bavljenju sportom nego žene ($\chi^2 = 49,83$), ali i igranju video-igrica ($\chi^2 = 108,15$). Žene provode više vremena sa porodicom ($\chi^2 = 14,76$), ali je zanimljivo da će više slobodnog vremena provesti u molitvi ($\chi^2 = 12,54$) ili čitajući o duhovnom razvoju ($\chi^2 = 18,26$). Žene takođe češće provode slobodno vrijeme u kupovini ($\chi^2 = 57,25$) i češće slušaju muziku ($\chi^2 = 18,38$).

SLIKA 5.1: Pregled najčešćih aktivnosti mladih u Crnoj Gori u slobodno vrijeme

SLIKA 5.2: Pristup internetu među mladima u Crnoj Gori (%)

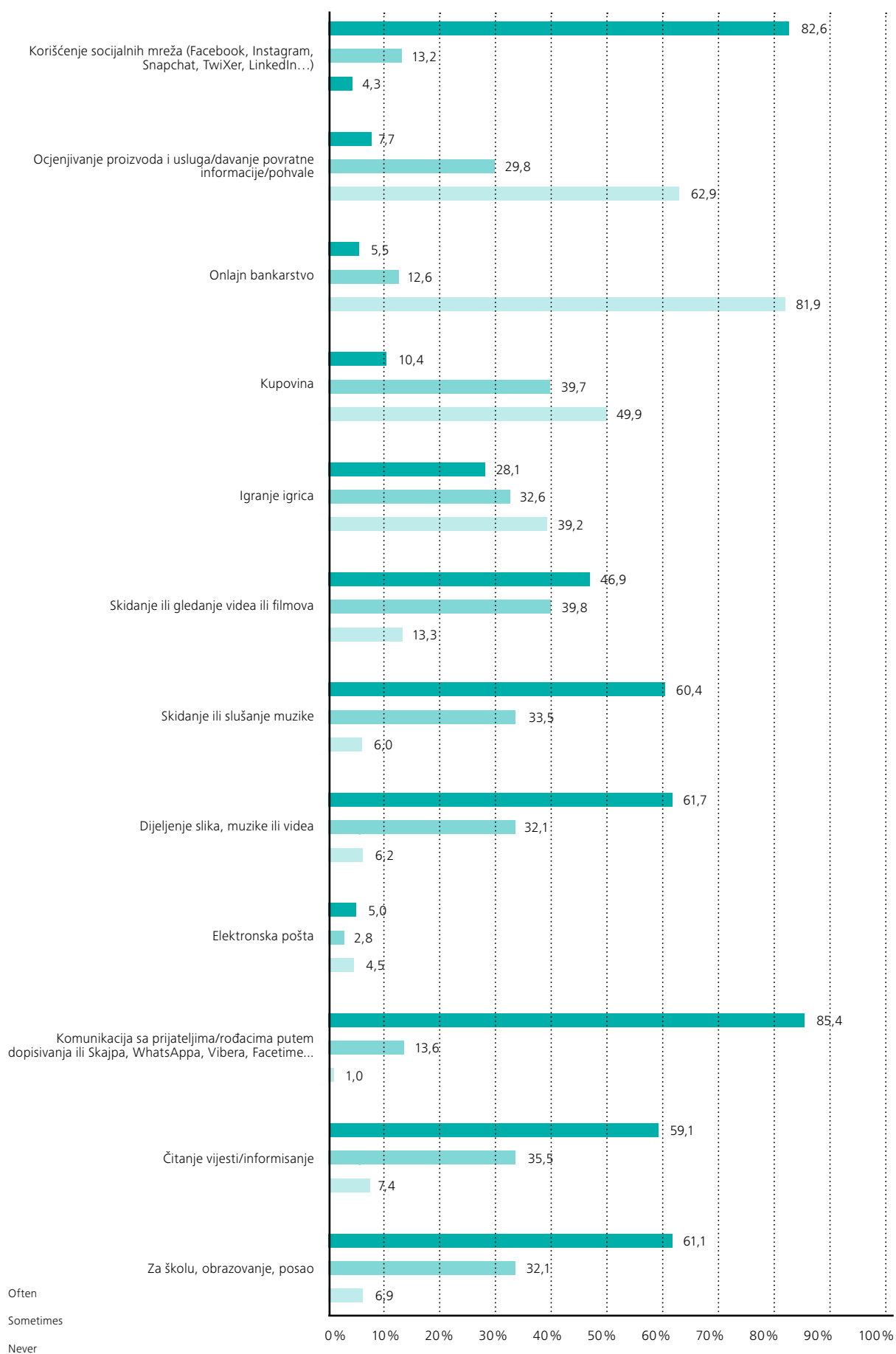
PRISTUP INTERNETU I SLOBODNO VRIJEME

Internet je postao sastavni dio života današnjeg čovjeka, posebno mladog. Istraživanja su pokazala da je uticaj interneta daleko prevazišao uticaj tradicionalnih medija. Svako istraživanje o slobodnom vremenu mladih danas mora uključiti istraživanje pristupa i načina korišćenja interneta – novog „najboljeg prijatelja“ većine mladih ljudi. Kao i svaki drugi sadržaj dostupan mladim ljudima u slobodno vrijeme, internet se može koristiti na različite načine i zadovoljiti razne potrebe: od pronalaženja informacija do obrazovanja i komunikacije, do čiste zabave i razonode. Naša studija pokazuje da dvije trećine (65,3%) mladih ima pristup internetu skoro 24 sata sedmično. Samo 0,8% ima pristup manje od jednom sedmično, a samo 0,1% nema pristup (Slika 5.2). Najveća vjerovatnoća je da mladi iz siromašnijih porodica nemaju pristup internetu ili imaju pristup samo jednom nedjeljno ($\chi^2 = 50,04$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,145$).

S obzirom na široku dostupnost interneta, nije čudo što mladi provode u prosjeku šest sati dnevno na mreži. Postoji značajna povezanost između vremena provedenog na internetu i mjesta stanovanja: mladi iz ruralnih područja provode manje vremena onlajn nego oni iz tzv. urbanih sredina ($t = 2,027$, $df = 348$, $p < 0,05$). Njihov materijalni položaj u određenoj mjeri utiče i na korišćenje interneta, pri čemu mladi iz siromašnijih zajednica troše manje sati na mreži nego oni bogatijeg porijekla ($t = 1,992$, $df = 100$, $p < 0,05$). Nijedna druga karakteristika nije se činila značajnom u determinisanju broja sati „provedenih“ na mreži.

Mladi ljudi koriste internet uglavnom za komunikaciju sa prijateljima i porodicom (85,4%), za korišćenje društvenih mreža (82,6%) i dijeljenje fotografija, videa i muzike (61,7%). Slično tome, mnogi mladi ljudi koriste internet za preuzimanje ili slušanje muzike (60,4%), dok je 61,1% ispitanika reklo da koriste internet za školu ili posao, a 59,1% da čita vijesti i dobija informacije. Ispitanici takođe često koriste internet za preuzimanje i gledanje video-zapisa i filmova (46,9%). Mladi ljudi najmanje koriste internet

SLIKA 5.3: Pregled najčešće upotrebe interneta kod mladih u Crnoj Gori (%)

za onlajn bankarstvo, ocjenjivanje proizvoda i usluga ili za imejlove (Slika 5.3).

Lična svojstva takođe određuju kako mladi koriste internet. Žene ga češće koriste za rad i obrazovanje ($Rho = 0,163$, $p < 0,001$), i češće dijele fotografije, snimke i muziku ($Rho = 0,129$, $p < 0,001$). Muškarci češće skidaju filmove i druge video-zapise ($Rho = 0,077$, $p < 0,05$) i igraju video-igrice ($Rho = 0,346$, $p < 0,001$).

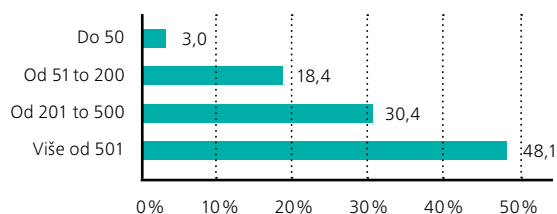
Što su mlađi, ispitanici više vremena provode na društvenim mrežama ($Rho = -0,104$, $p < 0,05$). Nasuprot tome, starije osobe su sve sklonije tome da društvene mreže koriste za ocjenu roba i usluga ($Rho = 0,206$, $p < 0,001$), za onlajn bankarstvo ($Rho = 0,251$, $p < 0,001$) i kupovinu ($Rho = 0,173$, $p < 0,001$), kao i za komunikaciju putem imejla ($Rho = 0,330$, $p < 0,001$). Stariji će verovatnije koristiti internet za obrazovanje i čitanje vijesti ($Rho = 0,251$, $p < 0,001$). Mlađe starosne grupe su češće među onima koji koriste internet za igranje igrica ($Rho = -0,197$, $p < 0,001$) i preuzimanje i slušanje muzike ($Rho = -0,117$, $p < 0,001$).

Upotreba interneta zavisi i od obrazovanja. Osobe sa visokim obrazovanjem češće ga koriste za učenje i rad ($Rho = 0,130$, $p < 0,001$), pregledanje informacija i čitanje vijesti ($Rho = 0,209$, $p < 0,001$), razmjenu imejlava ($Rho = 0,310$, $p < 0,001$), onlajn kupovinu ($Rho = 0,151$, $p < 0,001$) ili za onlajn bankarske usluge ($Rho = 0,231$, $p < 0,001$) i procjenu i ocjenu roba i usluga ($Rho = 0,121$, $p < 0,05$). Oni sa manje obrazovanja obično koriste internet za preuzimanje i slušanje muzike ($Rho = -0,147$, $p < 0,001$) ili gledanje filmova ($Rho = -0,156$, $p < 0,001$).

Mladi ljudi sa bolje obrazovanim očevima ili iz obrazovanih porodica generalno će prije koristiti onlajn kupovinu ($Rho = 0,100$, $p < 0,05$) i onlajn bankarske usluge ($Rho = 0,111$, $p < 0,05$).

Mladi najčešće koriste internet zbog društvenih mreža – čak 82,6% mladih ljudi često posjećuje društvene mreže. Samo 4,3% ispitanika je reklo da nikada nijesu koristili društvene mreže (Slika 5.4). Polovina njih ima više od 500 „prijatelja“ na mreži (Slika 5.4). A ipak, znatan broj – otprilike četvrtina – ne može reći koliko od tih prijatelja mogu da računaju za bliske prijatelje u stvarnosti. Oni koji su u mogućnosti da to kažu, kažu da je taj broj niži od 20.

SLIKA 5.4: Učestalost sklopljenih „prijateljstava“ među mladima na društvenim mrežama (%)

Bez obzira na sve prednosti lake dostupnosti obilja informacija, virtuelni svijet sa sobom nosi i brojne rizike. Mladi ljudi se mogu suočiti sa pretnjama, sajber maltretiranjem, manipulativnim informacijama, govorom mržnje, zloupotrebom ličnih podataka itd.

Samo 11,6% mladih smatra da je internet u pogledu korišćenja ličnih podataka na društvenim mrežama savršeno bezbjedan. Gotovo četvrtina (23,6%) u velikoj mjeri veruje da su na mreži bezbjedni, a još jedna trećina (33,5%) do neke mjere. S druge strane, 19,8% uglavnom ne vjeruje da su njihove lične informacije bezbjedne na internetu, a 11,6% uopšte ne veruje u to.

NAČIN ŽIVOTA I RIZIČNA PONAŠANJA MLADIH

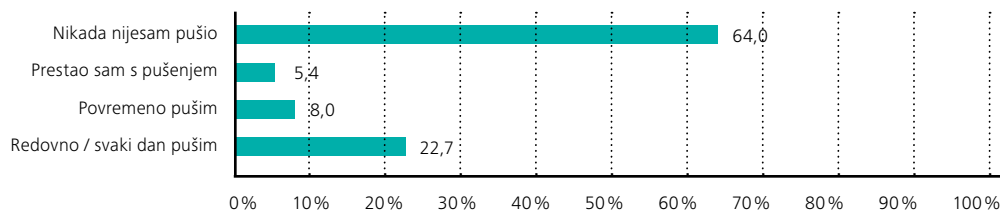
Rizično ponašanje je ono koje može ugroziti fizičko i psihosocijalno zdravlje i razvoj mladih ljudi. To znači prije svega konzumiranje opasnih supstanci, rizično seksualno ponašanje, devijantno ponašanje i delinkventnost. Strana literatura na ovu temu obično spominje rizično seksualno ponašanje, neodgovorno ponašanje u pogledu korišćenja zaštite u seksualnim odnosima, zloupotrebu alkohola, zloupotrebu droge, agresiju i nasilje.

Upravo je iz ovog razloga izbor između zdravog načina života i rizičnog ponašanja važan pokazatelj kvaliteta života mladih. Zbog toga je naše istraživanje obuhvatilo pitanja o stavovima prema pušenju, alkoholu i upotrebi droga, kao i seksualno i reproduktivno zdravlje.

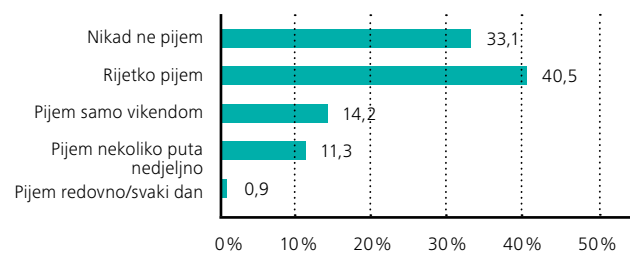
Svjetska zdravstvena organizacija predviđa da će do 2030. godine pušenje biti uzrok smrti deset miliona ljudi godišnje, više nego bilo koji drugi pojedinačni uzrok. Pušenje – zbog kojeg tijelo apsorbuje razne supstance kao što su nikotin, katran i ugljen-monoksid – spada u rizično ponašanje jer nanosi štetu ljudskom tijelu. Pušenje povećava rizik od mnogih drugih bolesti, kao što su rak, bolesti pluća, bolesti srca i kardiovaskularne bolesti itd. Takođe ima karakteristike zavisnosti. Rana upotreba duvana povećava rizik od kasnijeg alkoholizma i zloupotrebe droge, jer stvara ličnost koja je sklona zavisnostima.

Naša studija pokazuje da svaka peta mlada osoba u Crnoj Gori redovno ili svakodnevno puši (22,7% ispitanika), da 8% povremeno puši, 64% uopšte ne koristi duvan, a 5,4% kažu da su prestali da puše. Sve u svemu, to znači da među mladima u Crnoj Gori ima oko 30,7% redovnih i povremenih pušača (Slika 5.5). Velika većina ne puši, što ukazuje na to da ova „navika“ nije posebno popularna među mladima. Muškarci češće puše od žena ($Rho = 0,139$, $p < 0,001$), kao i stariji ispitanici ($Rho = 0,246$, $p < 0,001$). Veća je vjerovatnoća da oni iz manje bogatih porodica puše ($Rho = -0,098$, $p < 0,05$). U populaciji onih od 18 godina i manje čak 94% ne koristi duvan, dok redovno puši 2,41%, a povremeno 3,61%.

Alkoholizam je zdravstveni problem jer toksični efekti alkohola i metaboličke promjene koje uzrokuje dovode do oštećenja organizma. Alkoholizam je, međutim, i društveni problem, jer je društveno okruženje u velikoj mjeri odgovorno za razvoj i širenje alkoholizma, što zatim utiče na društvo kroz poremećaj ponašanja alkoholičara u zajednicama u kojima žive i rade. Samo mali procenat mladih u Crnoj Gori konzumira alkohol svaki dan – 0,9%, dok 11,3% pije nekoliko puta nedeljno. Na 14,2% žurki tokom vikenda redovno se konzumira alkohol.

SLIKA 5.5: **Učestalost konzumiranja duvana među mladima u Crnoj Gori (%)**

Konzumiranje alkohola je rijetko kod 40,5% mladih, a 33,1% nikada ne pije. Sve u svemu, jedna četvrtina ili svaka peta mlada osoba često pije, a trećina to nikada ne radi (Slika 5.6). Mladi ljudi koji su generalno manje zadovoljni svojim životima su nešto više izloženi riziku ($Rho = -0,094$, $p < 0,05$), što važi i za starije kohorte ispitanika ($Rho = 0,308$, $p < 0,001$). Muškarci piju češće od žena ($Rho = 0,215$, $p < 0,001$).

SLIKA 5.6: **Učestalost konzumiranja alkohola među mladima u Crnoj Gori (%)**

Što se tiče stavova prema alkoholu, za 22,1% mladih konzumiranje alkohola nije prihvatljivo, oko polovina (49,3%) misli da je donekle prihvatljivo, a nešto više od četvrtine smatra da je prihvatljivo (28,6%).

Mladi ljudi iz urbanih sredina u većem broju pokazuju da im je prihvatljivo konzumiranje alkohola ($Rho = 0,098$, $p < 0,005$), isto je i kod starijih ispitanika ($Rho = 0,181$, $p < 0,001$) i muškaraca ($Rho = 0,146$, $p < 0,001$). Nivo obrazovanja je takođe povezan sa tolerancijom prema konzumiranju alkohola – oni koji imaju više obrazovanje češće smatraju da je konzumiranje alkohola prihvatljivo ($Rho = 0,136$, $p < 0,001$).

Naša studija je pokazala da mladi ljudi uglavnom nijesu skloni konzumiranju droga, uključujući i takozvane „lake“ droge, kao što je marihuana. Velika većina nikada nije konzumirala marihuanu (90,3%), a samo 7,2% ju je rijetko koristila – 0,6% vikendom, 1,5% nekoliko puta nedjeljno, a 0,3% svaki dan. Starost ispitanika povezana je sa učestalošću konzumiranja marihuane: oni stariji češće je konzumiraju redovno ($Rho = 0,093$, $p < 0,05$). Muškarci su skloniji da konzumiraju marihuanu nego žene ($Rho = 0,150$, $p < 0,001$).

Druga rizična ponašanja se odnose na seksualni život mladih, seksualne navike i reproduktivno zdravlje. Mnogi autori vjeruju da je jedna od ključnih karakteristika našeg društva pojačana seksualna aktivnosti među mladima. Ovo se manifestuje, između ostalog, kroz porast broja seksualno aktivnih adolescenata, sve veći

broj onih koji imaju prvo seksualno iskustvo u ranoj adolescenciji i pad prosječne starosti mladih prilikom prvog seksualnog odnosa (Sedlecki K., 2001).

Rizično seksualno ponašanje može dovesti do novih zdravstvenih problema i može rezultirati neplaniranim trudnoćama i seksualno prenosivim bolestima. Stepenn oštećenja reproduktivnog zdravlja mladih zavisi od njegovog ili njenog modela seksualnog ponašanja, kao i od mnogih drugih fizioloških determinanti i zdravstvenih navika pojedinca, i konačno od sociokulturnih karakteristika okruženja. Rizično (negativno) ponašanje u pogledu zdravlja uključuje slabu fizičku aktivnost, prekomjerno konzumiranje hrane, pušenje i alkohol, izbjegavanje pregleda kod ljekara, seks bez zaštite i konzumiranje psihoaktivnih supstanci.

Jedan od „novih“ fenomena u seksualnom ponašanju mladih jeste kultura „hook-up“ – utrkivanje među mladima da se „uhvati“ što više seksualnih partnera, bez uzajamnog vezivanja ili osećanja.

U našem uzorku je 47,4% ispitanika reklo da su seksualno aktivni. Od njih je 37,2% imalo seks sa više od jednog partnera, a 10,2% samo sa jednim partnerom. Još uvijek nije imalo seksualno iskustvo 24,8% ispitanika. Veliki broj ispitanika – njih 28% – nije odgovorilo na ovo pitanje, navodeći da im je tema neprijatna.

Žene su manje seksualno aktivne od muškaraca ($\chi^2 = 65,22$). Takođe je manja vjerovatnoća da su imale seks sa više partnera (20,8% žena u poređenju sa 53,7% muškaraca) i češće će odbiti da odgovore na ovo pitanje (32,6% žena u poređenju sa 23,3% muškaraca).

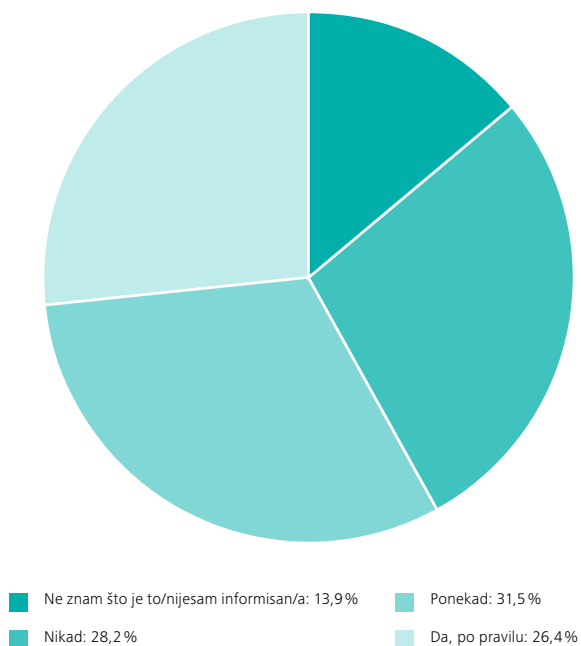
Izgleda da je pobožnost roditelja jedan od faktora koji utiče na seksualna ponašanja mladih i njihovu spremnost da razgovaraju o ovom pitanju ($\chi^2 = 36,19$). Manja je vjerovatnoća da će mladi ljudi čiji su roditelji pobožni ili umjereno pobožni prijaviti da su imali seksualni odnos, posebno sa više partnera. Takođe je manja vjerovatnoća da će pričati o svojim iskustvima. Seksualni odnosi sa više partnera su češći kod mladih sa višim nivoom obrazovanja ($\chi^2 = 187,33$), koji su takođe i otvoreniji za priču o svom seksualnom životu.

U prvi seksualni odnos se obično stupa u dobi od 17 godina ($M = 17,21$), sa standardnim odstupanjem od 2,16.

Naši nalazi pokazuju da je seksualni život mladih u Crnoj Gori prilično rizičan, što dokazuje činjenica da po pravilu samo jedna četvrtina (26,4%) prilikom seksualnih odnosa koristi kontraceptivna sredstva. Više od polovine ispitanika ne koristi kontraceptivna sredstva ili ih koristi samo „ponekad“ (59,6%). Njih 13,9% je reklo da ne znaju mnogo o kontracepciji (Slika 5.7).

SLIKA 5.7: **Upotreba kontraceptivnih sredstava među mladima u Crnoj Gori**

Žene su bolje informisane i češće koriste kontracepciju od muškaraca ($\chi^2 = 12,53$). Mjesto stanovanja donosi značajnu razliku, pri čemu mladi iz urbanih sredina češće koriste kontracepciju od onih iz ruralnih ($\chi^2 = 18,08$). Osobe sa višim nivoom obrazovanja češće koriste kontracepciju, a samo je mali broj njih prijavilo da nijesu upoznati sa kontracepcijom ($Rho = 0,164$, $p < 0,05$).

Rezultati pokazuju da je nivo svijesti o važnosti kontracepcije među mladima i dalje nizak. Naši nalazi su kritični i prema predmetu *Zdravi stilovi života*, koji je izborni predmet u osnovnim i srednjim školama u Crnoj Gori, a koji bi trebalo da sadrži informacije o seksualnosti, reproduktivnom zdravlju i pravima.

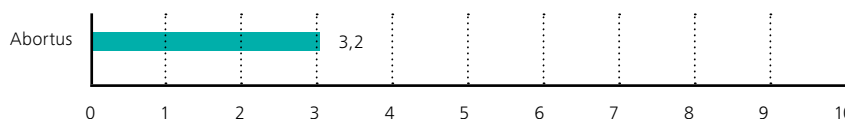
U kontekstu diskusije o rizičnim ponašanjima, takođe treba napomenuti da mladi u Crnoj Gori imaju izrazito negativan stav prema abortusu.

Na pitanje da li je abortus opravdan, 42,9% ispitanika je reklo da nikada nije opravdan, a 3,6% da je uvijek opravdan. Prosječan odgovor na skali od 1 do 10 je 3,2 (skala je rangirana od 1 – nikada nije opravdan do 10 – uvijek je opravdan) (Slika 5.8).

Većina mladih (37,9%) smatra da je seksualna apstinencija prije braka zastarjeli koncept, a 38,4% smatra da je to nepotrebno opterećenje i muškaraca i žena. Ipak, čak 23,8% smatra apstinenciju vrlinom. Više ih misli da je to vrlina za žene (16,6%), a onda i za oba pola (7,2%). Zanimljivo je da čak 38,4% ispitanika nije odgovorilo na ovo pitanje. Iako veza nije statistički značajna, izgleda da su žene nešto liberalnije prema seksu prije braka nego muškarci.

Kada su u pitanju stavovi o homoseksualnosti, mladi i dalje pokazuju jake homofobične stavove, koji se već godinama i konstantno identifikuju i kod opšte populacije i kod mladih u Crnoj Gori. Na skali od 1 do 10 (1 – nikada opravdano, 10 – uvijek opravdano) mladi ljudi su rangirali prihvatljivost homoseksualnosti sa 2,79. Detaljnija analiza pokazuje da su žene tolerantnije prema homoseksualnosti od muškaraca ($\chi^2 = 27,04$).

SLIKA 5.8: **Stavovi mladih u Crnoj Gori prema opravdanosti abortusa**

SAŽETAK NALAZA ISTRAŽIVANJA

Naši nalazi pokazuju da mladi u Crnoj Gori uglavnom koriste slobodno vrijeme za opuštanje i zabavu. Veliki dio slobodnog vremena potroši se na slušanje muzike, gledanje filmova, opuštanje ili jednostavno dokoličarenje. Izlazak sa prijateljima, vrijeme provedeno sa porodicom, zabava i zabava na internetu i društvenim mrežama su najvjerovatniji načini da mladi provedu svoje slobodno vrijeme. Aktivnosti koje mlade ljude angažuju intelektualno, kreativno ili društveno jedva da su zastupljene kod mladih. Posebno je zabrinjavajuće što mladi troše premalo vremena na aktivnosti koje razvijaju kreativnost, interesovanja, kompetencije i identitet. Aktivnosti koje podrazumijevaju društveno angažovanje (volontiranje ili rad u omladinskim klubovima) mladima su najmanje interesantne. Istraživanja pokazuju visok stepen rizika u pogledu stavova o reproduktivnom zdravlju. Zajednica i lokalne i nacionalne kulturne politike za mlade trebalo bi da budu osjetljivije kada su u pitanju ove praznine i da motivišu mlade da provode svoje vrijeme na kreativniji i aktivniji način, jer su upravo to aktivnosti koje ih najbolje pripremaju za odrasli život, i za aktivno učešće u društvenom životu. Stoga bi bilo od velikog značaja jačati ponudu klubova za mlade, mogućnosti za volontiranje i drugih mogućnosti za društveno angažovane aktivnosti, kako u školi tako i izvan nje, tj. jačati ponudu za bavljenje aktivnostima u klubovima mladih i druge oblike kreativnog angažovanja mladih. Razvoj participativne kulture u školama kroz programe građanskog obrazovanja igra ogromnu ulogu u tome, a isto važi i za podizanje svesti o zdravim stilovima života, što podrazumijeva smisleno i angažovano korišćenje slobodnog vremena.

PREPORUKE:

- Dalje jačati obrazovne pristupe koji razvijaju svijest o značaju zdravih stilova života;
- Podržati osnivanje i rad klubova za mlade kako bi se poboljšao sadržaj aktivnosti mladih u slobodno vrijeme;
- Ojačati vannastavnu ponudu u školama kako bi se razvile kreativne sposobnosti mladih;
- Unaprijediti kulturnu politiku usmjerenu na mlade;
- Jačati i promovisati volontiranje među mladima;
- Jačati medijsku pismenost mladih kako bi im pomogli da koriste internet na raznovrsniji i sigurniji način.

6

VRIJEDNOSTI, POVJERENJE I UVJE- RENJA MLADIH

VRIJEDNOSTI MLADIH

Na listi od 16 ponuđenih opcija, prioritetne vrijednosti za mlade raspoređene su na skali od 1 do 5 (1 – nije bitna, 5 – veoma važna) i to:

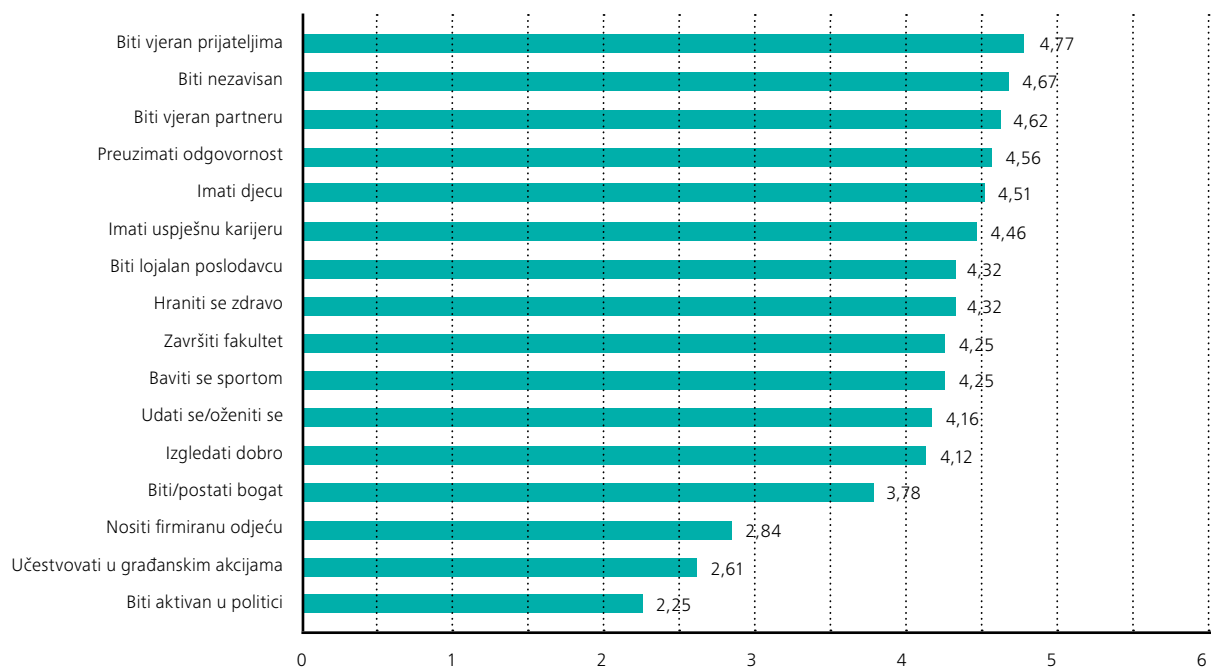
Mladi ljudi u vrh tabele stavljaju tradicionalne vrijednosti uzajamne odanosti prijateljima, partnerima i poslodavcima. Važno im je da imaju djecu, da se ožene/udaju, iako je sada okruženje takvo da profesionalna sfera ima primat nad privatnom, pa su uspješna karijera, obrazovanje i zdrava ishrana visoko ocijenjeni i, uslovno govoreći, smatraju se postmodernim vrijednostima. Na skali vrijednosti postoji izvesna konfuzija – odgovornost je visoko pozicionirana na njoj, ali je malo učešća u građanskim akcijama ili politici, iako je jasno da se ne može biti odgovoran građanin bez društvenog i političkog angažmana u najširem smislu te riječi. Ohrabruje da mladi priznaju odgovornost kao važan predušlov za ličnu nezavisnost, uspjeh u karijeri i obrazovanje, ali je problematično što postoji veliki nedostatak interesovanja za politički i društveni aktivizam. Interesantno je, međutim, da se učešće u građanskim akcijama donekle razlikuje od aktivizma u politici, tj. mladi su skloniji građanskoj sferi angažovanja nego formalnoj politici. Materijalne vrijednosti kao što su bogatstvo, firmirana graderoba nijesu na listi prioriteta mladih ljudi, već su to zdrava ishrana i dobar izgled, kao dio novog imidža lijepog i zdravog izgleda, koji se u savremenom društvu snažno promovise putem medija (Slika 6.1).

POVJERENJE

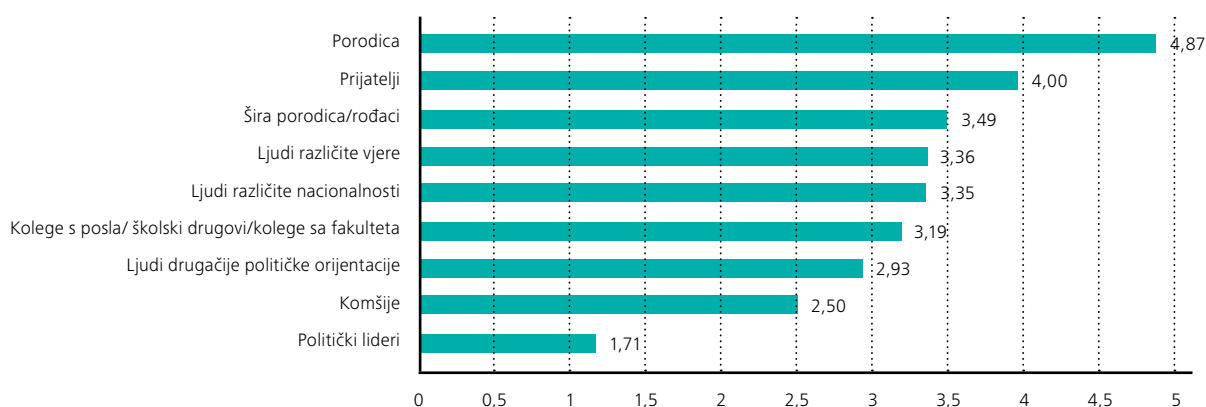
Istraživanje društvenog povjerenja osvetljava strukturu društvenog kapitala u svakom društvu. Socijalni kapital označava odnose povjerenja među članovima jedne zajednice i razvijenog osećaja za to da je važno djelovati zajedno kako bi se postigli ciljevi od opšteg interesa i dobra. Društvo ima visok socijalni i društveni kapital ako su njegovi građani otvoreni prema stvaranju odnosa i prema saradnji sa ljudima izvan svojih primarnih zajednica, kao što su porodice, i ako su otvoreni prema tome da rade solidarno u cilju postizanja zajedničkih interesa. Koncept socijalnog kapitala je zapravo ideja da kvalitet društvenih odnosa utiče na uspjeh pojedinaca i čitavih društava u nizu oblasti, kao što su funkcionisanje demokratije, ekonomski razvoj, obrazovna postignuća, zdravlje i dr. (Šalaj, 2007).

Robert Putnam, jedan od rodonačelnika teorijskog koncepta socijalnog kapitala, definiše ga kao sociokulturno obilježje neke grupe ili pojedinca koje se sastoji od građanske participacije, građanstva i uopštenog povjerenja, pri čemu ono može poboljšati postignuća društva olakšavanjem spontane saradnje ili usklađenog djelovanja (Putnam, 2003 prema A. Gvozdanović, 2014). Putnam razlikuje dvije vrste društvenog kapitala: vezivni i premošćavajući socijalni kapital (ponekad se zove ekskluzivni i inkluzivni). Vrsta vezivanja je karakteristična za primarne grupe, kao što je porodica, kao i za grupe ljudi koji dijele određene karakteristike, etničke ili vjerske, a premošćujući kapital povezuje ljude sa prepoznatljivim karakteristikama. On vjeruje da oba doprinose društvu, ali da je premošćujući važniji za društvo zbog koristi koje može da proizvede.

SLIKA 6.1: Rangirane vrijednosti među mladima u Crnoj Gori

SLIKA 6.2: Povjerenje mladih prema različitim društvenim grupama

Premošćavajući kapital pleće mreže u kojima dominiraju etničke, društvene i podjele koje se prave na drugoj osnovi. Kod vezivnog društvenog kapitala radi se o uspostavljanju međusobnih odnosa u uskom krugu partikularne solidarnosti i lojalnosti, koja stvara zatvorene društvene krugove koji su često neprijateljski nastrojeni i ne pokazuju solidarnost prema onima van svoje grupe.

Socijalno povjerenje je najvažniji elemenat socijalnog kapitala, iako postoje različita poimanja tog koncepta. Klaus Ofe definiše socijalno povjerenje kao „uvjerenje da će se drugi u svom djelovanju ili nedjelovanju uzdržavati od toga da mi nanose štetu, te da će, kada je to moguće, doprinostiti mom blagostanju“ (Ofe K., 1999). Kenet Njuton govori o „uvjerenju da nam drugi neće svjesno i promišljeno nanijeti štetu, ako to mogu izbjeći, te da će voditi računa o našim interesima, kada je to moguće“ (Newton K., 2004). Poput socijalnog kapitala, i povjerenje je povezujuće i premošćujuće.

Rast premošćujućeg povjerenja u društvu odlika je prihvatanja različitosti i tolerancije, dok je u političkoj ravni osnova na kojoj se građani udružuju u društvene i političke grupe (Stolle, 2002; Uslaner, 2002; Putnam, 2008).

Društvo se demokratizuje rastom premošćujućeg socijalnog kapitala, uz istovremeno jačanje participacije i kredibiliteta građanskih i političkih aktera i institucija. Društva sa izraženim, visokim nivoom povezanosti unutar grupe i naglašeno niskim nivoom premošćujućeg kapitala prema drugim grupama su nestabilna, konfliktna i podijeljena društva. Ukratko, razvijeni socijalni kapital znači da se građani jednog društva identifikuju sa zajednicom i imaju povjerenje u političke institucije, pokazuju visoki stepen građanskog aktivizma, što sve pruža kohezivnu osnovu za dobro upravljanje i razvoj uspešnih zajednica. Zbog toga su stepen povjerenja i razvoj društvenog kapitala neka vrsta lijepka koji jedno društvo spaja i omogućava efikasnost sistema u svim aspektima.

Konačno, stepen društvenog povjerenja ukazuje na to koliko su mladi otvoreni za saradnju sa drugima izvan svojih primarnih grupa, ili u kojoj mjeri se iz predostrožnosti oni zatvaraju, odnosno koliko su odvojeni od pripadnika drugih grupa.

POVJERENJE MLADIH PREMA RAZLIČITIM DRUŠTVENIM GRUPAMA

U istraživanju su mladi izrazili svoje povjerenje prema različitim društvenim grupama na skali od 1 do 5 (1 – potpuno nepovjerenje, 5 – potpuno povjerenje (Slika 6.2)):

Po tome, većina mladih najviše povjerenja ima u članove najbliže porodice. Rezultati pokazuju da 90,9% mladih ljudi imaju puno povjerenje u članove svoje porodice, a za njima slijede prijatelji (74,9%). Odnos povjerenja prema članovima šire porodice, koje se smanjuje u korist povjerenja prema prijateljima, jedan je od indikatora procesa modernizacije.

Na dnu liste povjerenja nalaze se politički lideri, kojima samo 2,6% mladih ljudi potpuno vjeruje. Ogromna većina – 80% mladih ljudi – ne vjeruje im ili im vrlo malo vjeruje. Susjedi su takođe grupa u koju mladi ljudi nemaju veliko povjerenje; samo njih 23,2% im u potpunosti vjeruje. S obzirom na to da su ispitanici mladi ljudi, nekako se očekuje da će njihove specifične veze, odnosno primarne ciljne grupe, činiti oni pojedinci sa najvišim povjerenjem, jer su oni okvir koji im pruža najveću podršku i sigurnost u tranzicionom periodu ka zrelosti.

Ispodprosječno povjerenje je prisutno u odnosu na one koji imaju različita politička uvjerenja, što može biti zanimljivo za dalju analizu, jer je upravo suština funkcionalnosti društvenog sistema širenje povjerenja u mogućnost saradnje među onima sa različitim shvatanjima.

Sudeći po nalazima istraživanja, mladi u Crnoj Gori uglavnom su orijentisani na primarne društvene grupe i u tom smislu dominira tzv. vezivanje ili „gusto“ povjerenje. S druge strane, premoščavanje ili „tanko“ povjerenje je relativno razvijeno, a posebno je slabo u dijelu odnosa prema političkim liderima i ljudima različitih političkih uvjerenja.

Za međugrupni premoščeni kapital i stanje socijalne kohezije u društvu od nespornog su značaja altruizam, filantropija i volonterski rad.

Rezultati istraživanja ukazuju na to da su kod mladih volontersko angažovanje i učesće u društveno angažovanim aktivnostima slabo zastupljeni u rasporedu aktivnosti u slobodno vrijeme. Preko 64,2% mladih se nikada nije angažovalo na volonterskom radu; 57,4% nije aktivno u omladinskim centrima, što je aspekt građanskog aktivizma i stvaranja mreže premoščavanja povjerenja koje doprinosi jačanju socijalnog kapitala. Na direktno pitanje da li su se negdje volonterski angažovali u prethodnoj godini, samo je 19,7% mladih odgovorilo pozitivno, dok 80,3% nije učestvovalo u volonterskim aktivnostima. Volonterstvo je poželjniji oblik društvenog angažovanja za mlade sa višim stepenom obrazovanja ($\chi^2 = 13,98$), ali i za mlade sa sela u odnosu na one iz grada (51,4% naspram 42,6% iz grada). Statistič-

ki značajne veze sa drugim karakteristikama mladih nijesu primijećene. Istraživanje načina korišćenja slobodnog vremena ukazuje na to da 58,4% mladih posvećuje svoje slobodno vrijeme porodici.

STAVOVI MLADIH PREMA DRUŠTVENO NEPRIHVATLJIVIM PONAŠANJIMA

U kontekst priče o društvenom povjerenju može se smjestiti analiza opravdanosti određenih društveno neprihvatljivih ponašanja od strane mladih. Odnos prema prevari u vezi sa plaćanjem poreza, davanju mita, korišćenju veza za zapošljavanje ili vršenju određenih javnih usluga i drugim koruptivnim postupcima može biti indikator za svijest mladih o značaju odgovornog ponašanja za opšti interes. Zaobilaženjem procedura putem podmićivanja i korupcije kompromituju se osnove društva, i tako se stvara osećaj nepovjerenja, nesigurnosti, tj. urušava se ubjeđenje da niko nikome svojim činjenjem ne želi da naudi.

Većina mladih ljudi ne odobrava prevare vezane za plaćanje poreza. Za 40,4% ispitanika to nikad nije opravdano, za 14,8% je uvijek opravdano. Prosječna vrijednost odgovora na skali od 1 do 10 (1 – nikada nije opravdano, 10 – uvijek opravdano) jeste 3,91.

Podmićivanje nikada nije opravdano za 49,7% mladih, a za 15,7% je uvijek opravdano. Kod ispitanika je uočena tendencija da ne opravdavaju podmićivanje, kod većine ispitanika nikada nije opravdana (3,46), sa skalom od 1 do 10 (1 – nikada nije opravdano, 10 – uvijek opravdano).

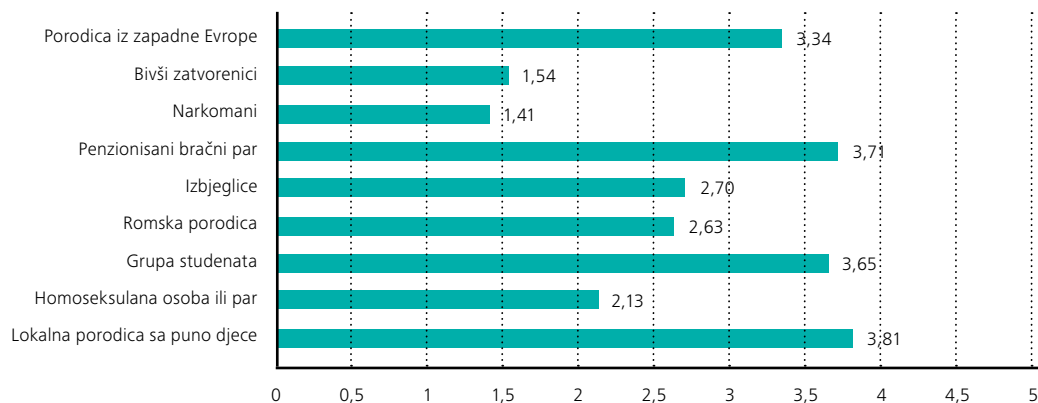
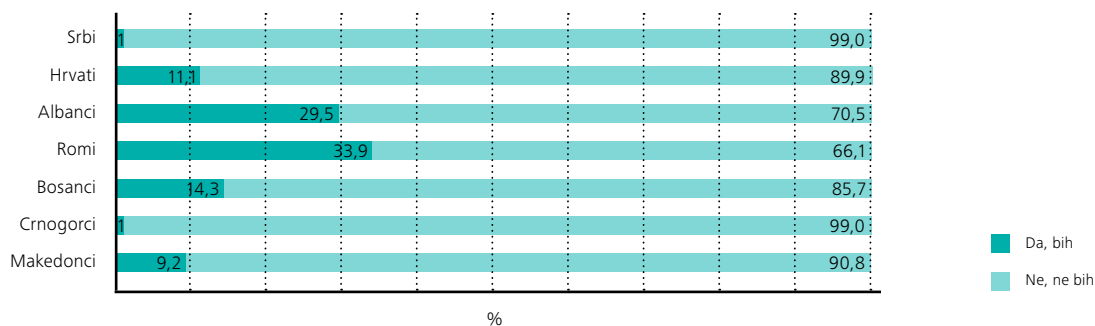
Potezanje veza da bi se našlo zaposlenje nikada nije opravdano za 22,4% ispitanika, ali je za 30,1% uvek opravdano, što ukazuje na podijeljena mišljenja (5,59) na skali od 1 do 10 (1 – nikada nije opravdano, 10 – uvijek opravdano).

Potezanje veza da bi se „nešto završilo“ kod javnih organa, bolnica itd. nikada nije opravdano za 21,5%, ali je za 31,2% uvijek opravdano. Prosječna ocjena na skali od 1 do 10 (1 – nikada nije opravdano, 10 – uvijek opravdano) jeste 5,7.

SOCIJALNA I ETNIČKA DISTANCA MEĐU MLADIMA

Još jedan važan aspekt socijalne kohezije je odnos prema drugim kategorijama ljudi, tj. spremnost da ih prihvate i sarađuju s njima. To je socijalna distanca prema određenim grupama koja ako je velika znači nepovjerenje, teškoću kod uspostavljanja komunikacije i saradnje; ako je mala, znači da šanse za povezivanje postaju sve veće.

Na ovaj se način u određenom smislu istražuje stepen tolerancije i otvorenosti jednog društva prema uspostavljanju odnosa saradnje i punom korišćenju svih potencijala za postizanje opštih ciljeva i vrijednosti bez predrasuda. Oni prema kojima postoji socijalna distanca ostaju ograničeni u svojoj sposobnosti da doprinesu oblikovanju društva u kojem žive. Iako socijalna distanca ne znači automatski diskriminaciju, ona svakako ne doprinosi jedinstvu i često dovodi do diskriminacije.

SLIKA 6.3: **Nivo socijalne distance među mladima u Crnoj Gori**SLIKA 6.4: **Otvorenost mladih prema druženju sa drugim etničkim grupama (Da li biste imali išta protiv da se družite sa pripadnicima drugih etničkih grupa?)**

Socijalna distanca izražava stepen bliskosti u društvenim odnosima koje neka osoba prihvata sa članovima društvenih grupa i može se razlikovati od bliskih i toplih odnosa, preko indiferentnih do neprijateljskih odnosa prema društvenim grupama, vrijednostima ili pojedincima (Petz, 1992; Supek, 1968). Socijalna distanca predstavlja stepen bliskosti koji osoba prihvata da bi stupila u odnose sa drugim pojedincima ili društvenim grupama (Milosavljević, 2005). Ona je mjerilo obima premošćavajućeg povjerenja kao preduslova za stabilan razvoj.

Mladi koji su obuhvaćeni istraživanjem imali su priliku da odgovore na pitanje koliko su voljni da prihvate dolazak nekih od navedenih devet grupa u svoj komšiluk. Njihova osećanja u pogledu prihvatljivosti određene grupe su izražena na skali od 1 do 5 (1 – veoma loše, 5 – veoma dobro).

Podaci ukazuju na to da bi se mladi osećali prilično loše ukoliko bi došao u komšiluk zavisnik od droga ili bivši zatvorenik ($M = 1,41$ i $M = 1,54$). Takođe, ne bi bili posebno zadovoljni da u komšiluku imaju homoseksualnu osobu ili par ($M = 2,13$), izbjeglicu ili romsku porodicu ($M = 2,7$ i $M = 2,63$). Nivo neugodnosti se smanjuje kad u komšiluku imaju porodicu iz zapadne Evrope ($M = 3,34$), grupu učenika ($M = 3,65$), penzionisani par ($M = 3,71$) ili lokalnu porodicu sa puno djece ($M = 3,81$) (Slika 6.3).

Žene su tolerantnije prema homoseksualcima ($M = 2,35$, $SD = 1,43$) u poređenju sa muškarcima ($M = 2,89$, $SD = 1,45$), tj. imaju manju distancu prema njima ($t = 4,324$, $df = 626$, $p < 0,001$). Ta-

kođe, u odnosu na socijalnu distancu prema romskoj populaciji, razlikuju se žene ($M = 2,74$, $SD = 1,39$) od muškaraca ($M = 2,52$, $SD = 1,33$) i tolerantnije su ($t = 2,044$, $df = 622$, $p < 0,05$). Demografija utiče na odnos prema određenim društvenim grupama, jer mladi ljudi iz urbanih područja imaju manju distancu prema homoseksualcima ($M = 2,22$, $SD = 1,46$) u poređenju sa mladima iz ruralnih područja ($M = 1,62$, $SD = 1,21$) ($t = -2,309$, $df = 155$, $p < 0,05$). Pored toga, obrazovaniji mladi ljudi manje su skloni da se distanciraju od homoseksualaca, oni sa visokim obrazovanjem ($M = 2,41$, $SD = 1,49$) razlikuju se od onih sa osnovnim obrazovanjem ($M = 1,79$, $SD = 1,18$) ($t = -3,094$, $df = 199$, $p < 0,05$). Druge varijable nemaju nikakve značajne veze sa (ne)prihvatanjem određenih socijalnih grupa.

Kada je u pitanju etnička distanca, u ovom istraživanju se ona mjeri pitanjem koliko bi bili protiv druženja ili porodičnih odnosa sa pripadnicima različitih etničkih grupa.

Najveća etnička distanca među mladima je prisutna u odnosu na Rome i Albance. Trećina mladih ne bi se družila sa romskom populacijom, a gotovo je isti broj onih koji nijesu otvoreni prema ideji druženja sa pripadnikom albanske etničke grupe (Slika 6.4). Međutim, na pitanje da li će imati bilo šta protiv braka sa nekim pripadnicima pomenutih etničkih grupa, distanca „eksplozira“ u odnosu na Rome – za dvije trećine brak je neprihvatljiv i slično je kao i sa Albancima. Jedna trećina mladih se protivi ideji o sklapanju braka sa Hrvatima, Bošnjacima i Makedoncima, a svaki dvadeseti ispitanik i sa Srbima (Slika 6.5).

Ovi nalazi potvrđuju trendove iz nekih ranijih mjerenja društvenih distanci u kojima su Romi konzistentno društvena grupa prema kojima postoji distanca kada je u pitanju svaki društveni kontakt, pa čak i druženje.

Etnička i socijalna distanca podsjećaju nas na to da se stepen nepovjerenja i odbojnosti prema određenim grupama prenosi kroz vrijeme i jača. Ovakav pristup mladih prema različitim društvenim grupama zahtijeva promišljeno i djelotvorno djelovanje, jer predstavlja prijetnju stabilnosti društva.

DOŽIVLJAJ DISKRIMINACIJE

Stepen pripadnosti i poverenja u jedno društvo mjeri se i utvrđivanjem percepcije sopstvene diskriminacije. Mladi su u istraživanju mogli da kažu da li su diskriminirani zbog nekih svojih karakteristika ili angažovanja u društvu.

Najveći procenat mladih nikada se nije osećao diskriminiranim zbog svog pola (81,5%), materijalnog položaja (73,5%) ili starosti (72%). Mladi ne prepoznaju diskriminatorske situacije po drugim ponuđenim karakteristikama (Slika 6.6). Ove informacije mogu biti ohrabrujuće, jer prema onome što su izjavili mladi, malobrojni su oni koji su zapravo diskriminirani zbog svoje ličnosti, pripadnosti ili javnog angažmana. Pojavljuje se jedna jedina ali značajna kore-

lacija između percepcije sopstvene diskriminacije i materijalnog položaja mladih ($\chi^2 = 38,35$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,183$). Mladi ljudi koji procjenjuju svoj materijalni položaj kao siromašan imaju više vjerovatnoće od drugih da se osećaju diskriminiranim zbog svog materijalnog položaja.

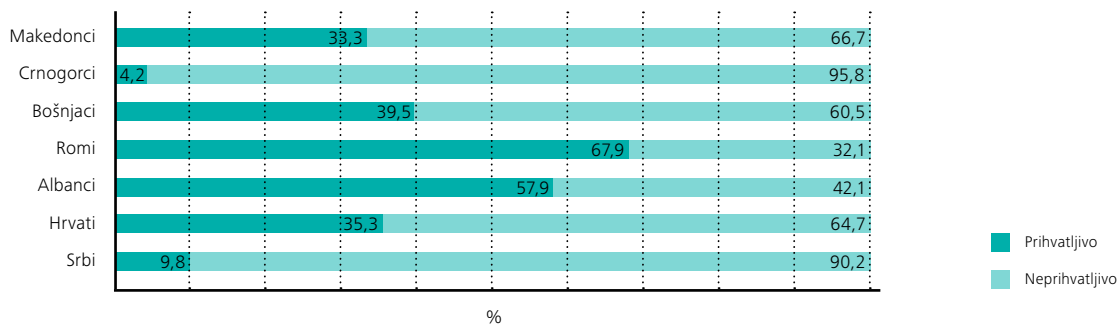
MLADI I VJERA

Na pitanje o vjeroispovijesti, 95,15% mladih je izjavilo da pripadaju određenoj religiji. Većina je onih koji tvrde da su pravoslavci (78,4%), zatim slijede muslimani (15,8%) i katolici (3,6%). Tek nešto više od 1% tvrdi da ne pripadaju nijednoj religiji, a 0,4% pripadaju drugoj religiji (Slika 6.7).

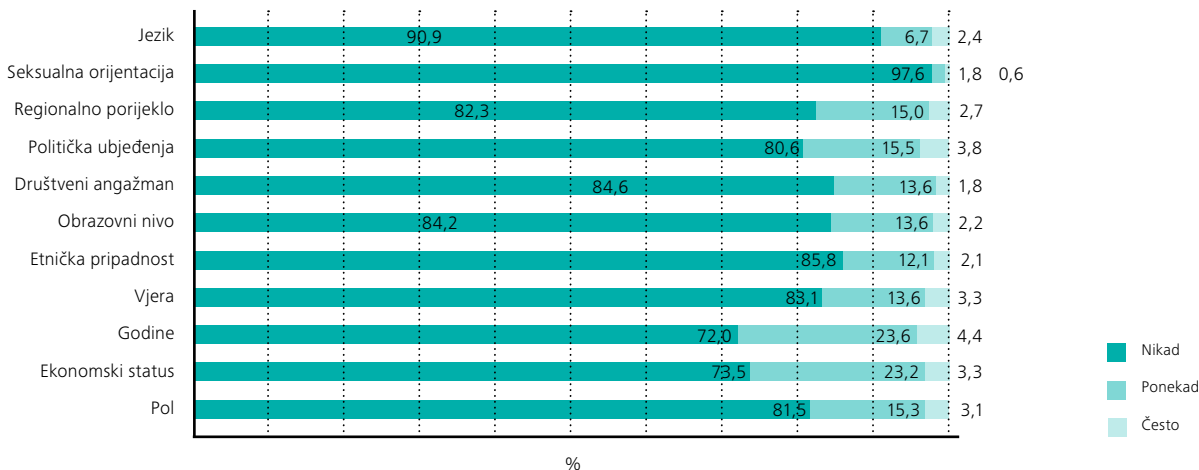
Među mladima čiji očevi imaju viši nivo obrazovanja više je onih koji tvrde da ne pripadaju nijednoj religiji ($\chi^2 = 93,16$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,198$). Takođe, mladi koji imaju viši nivo obrazovanja sami sebe ne identifikuju kao pripadnike neke religije ($\chi^2 = 38,61$, $p < 0,005$, Cramer's $V = 0,121$) za razliku od mladih nižeg obrazovanja.

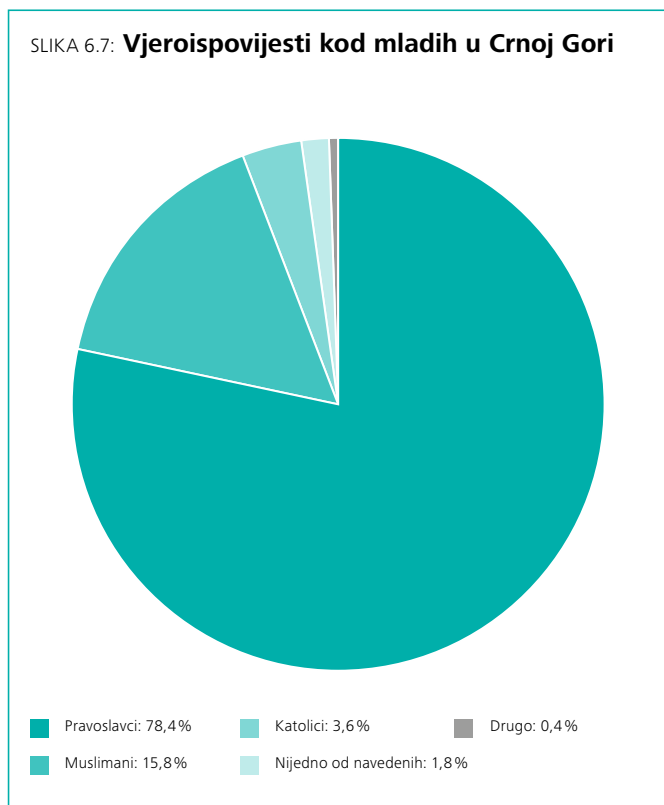
Prilikom istraživanja pobožnosti, mladi su upitani o tome koliko je važan Bog u njihovom životu. Ispitanici su mogli da se odluče za jednu od vrijednosti na skali od 1 do 10 (1 – nije bitan uopšte do 10 – veoma bitan). Za najveći procenat mladih Bog je

SLIKA 6.5: **Prihvatljivost braka sa pripadnicima druge etničke grupe među mladima u Crnoj Gori**

SLIKA 6.6: **Percepcija diskriminisanosti među mladima u Crnoj Gori**

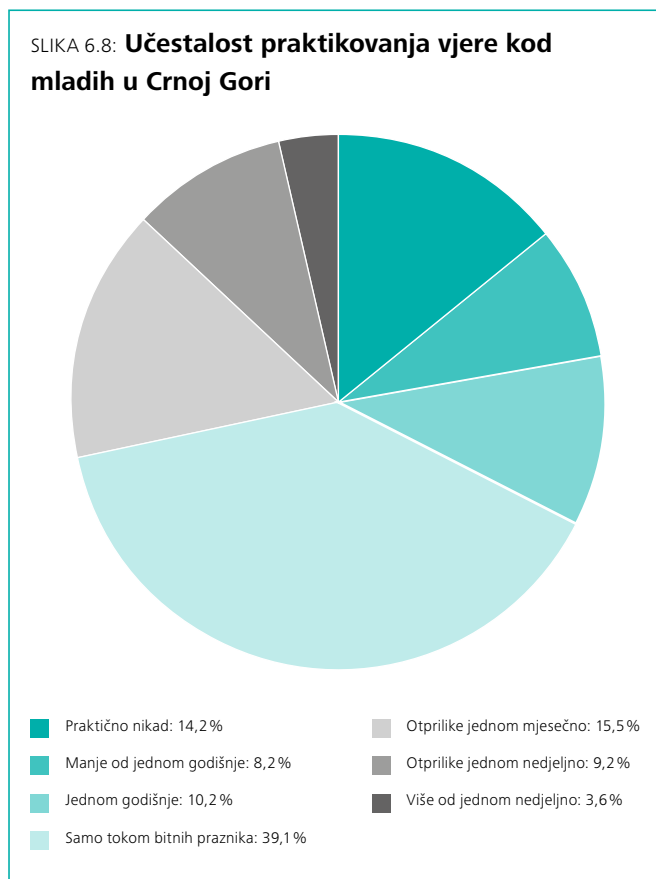
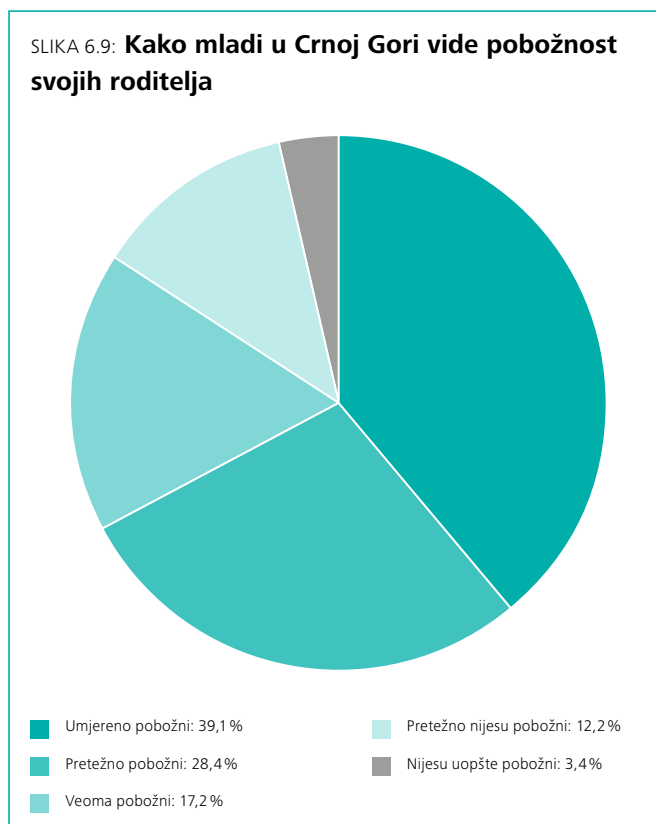
SLIKA 6.7: **Vjeroispovijesti kod mladih u Crnoj Gori**

veoma bitan u životu (48,5%). Postoji i 5,5% onih kojima Bog nije bitan. Prosječna vrijednost za koju su se opredijelili je 7,90, što je prilično visoka vrijednost.

Što se tiče diferencijacije mladih po određenim karakteristikama, utvrđen je odnos pobožnosti i mjesta stanovanja ($Rho = -0,103$, $p < 0,05$). Dakle, mladi sa sela su nešto pobožniji od mladih iz urbanih sredina. Takođe, kulturni kapital porodice povezuje se sa stepenom pobožnosti, koja se mjeri po tome koliko je Bog važan u životu mlade osobe ($Rho = -0,095$, $p < 0,05$). Mladi čiji su roditelji pobožni su pobožniji od drugih ($Rho = 0,333$, $p < 0,001$). Što su mladi ljudi autoritarniji, oni su i pobožniji ($Rho = 0,214$, $p < 0,001$). Autoritarnost je mjerena po stepenu uvjerenja mladih da je društvu potreban snažan lider, sa čvrstom rukom. Postoji i korelacija između mladih ljudi koji izražavaju veću društvenu distancu prema homoseksualcima i njihove pobožnosti ($Rho = -0,259$, $p < 0,001$).

Međutim, kada je u pitanju upražnjavanje vjerskih obreda, najveći procenat mladih (39,1%) posjećuje vjerske službe samo povodom važnih praznika za vjeru kojoj pripadaju. Jednom mjesečno 15,5% mladih upražnjava vjerske obrede kroz prisustvo vjerskoj službi ili drugim ritualima u vjerskim objektima. Jednom ili više puta nedeljno 12,8% mladih upražnjava vjerske obrede. Među onima koji to čine jednom godišnje ili manje je 18,4% mladih, a skoro 14,2% ispitanika to nikada ne čini (Slika 6.8).

U odnosu na vjeroispovijest, postoje određene razlike u služanju vjeri među mladima. Tako su mladi ljudi koji pripadaju katoličkoj vjeroispovijesti više zastupljeni među onima koji češće upražnjavaju vjerske rituale ($\chi^2 = 71,37$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,173$).

SLIKA 6.8: **Učestalost praktikovanja vjere kod mladih u Crnoj Gori**SLIKA 6.9: **Kako mladi u Crnoj Gori vide pobožnost svojih roditelja**

Najzad, mladi čiji su roditelji vrlo ili uglavnom pobožni upražnjavaju vjerske obrede češće od mladih čiji su roditelji umjereno ili pretežno nereligiozni ($\chi^2 = 148,39$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,255$).

SAŽETAK NALAZA ISTRAŽIVANJA:

Društveno povjerenje mladih je dominantno partikularno, što znači da uglavnom vjeruju članovima svoje porodice i prijateljima, ali je i povjerenje u druge grupe visoko, osim kada su u pitanju ljudi različitih političkih uvjerenja i susjedi, u koje imaju malo manje povjerenja, dok ga najmanje imaju u političke lidere.

Mladi skoro nikada ne volontiraju u zajednici; čak 80% njih nije učestvovalo ni u jednoj volonterskoj aktivnosti u prethodnoj godini. Volontiranje i učešće u društveno angažovanim aktivnostima najmanje su zastupljeni u sklopu slobodnog vremena, iako su volontiranje i podrška zajednici jedan od ključnih indikatora društvenog povjerenja. Socijalna i etnička distanca mladih veoma je izražena prema određenim društvenim grupama, kao što su zavisnici od droga, bivši zatvorenici, homoseksualci, Romi i izbjeglice. Etnička distanca je naročito izražena prema Romima i Albancima. Značajan procenat mladih, trećina njih, ne bi se družio sa Albancima ili Romima, a distanca se u velikoj mjeri povećava u pogledu prihvatanja ulaska u porodični odnos sa ove dvije grupe putem braka. Preko 60% mladih ne bi sklopilo brak sa Romima, dvije četvrtine ili preko 50% sa Albancima, dok više od trećine mladih ljudi ne bi sklopilo brak sa muškarcima ili ženama Hrvatima, Bošnjacima ili Makedoncima. Najveći procenat mladih izjavljuje da se nikada nijesu osećali diskriminisanim zbog nekih ličnih karakteristika, pripadnosti ili javnog angažmana.

Premošćujuće društveno povjerenje koje povezuje ljude bez obzira na njihovu drugačiju pripadnost je ono što pogoduje demokratskom i održivom razvoju društava. Međutim, iz rezultata istraživanja je očigledno da postoji naglašena socijalna i etnička distanca u Crnoj Gori prema određenim socijalnim i etničkim grupama koja može dugo biti prepreka za potpunu integraciju svih članova društva, dobro demokratsko funkcionisanje i stabilnost društva. Oslanjanje na zatvaranje u primarne grupe uz distanciranje i nepovjerenje prema onima koji politički različito razmišljaju o državnim i budućim pravcima razvoja zajednice predstavlja izazov za dalji razvoj društva i zbog toga je neophodno direktno raditi sa mladima. Paralelno s tim, mora se poboljšati sveobuhvatna funkcionalnost sistema i izgraditi duh povjerenja i saradnje, jer je to kontekst u kojem mladi žive i koji ih oblikuje.

Iako pobožnost predstavlja složen fenomen, nalazi pokazuju da vjera predstavlja značajan segment života mladih u Crnoj Gori. Preko 90% mladih deklariralo se za jednu od religija. Visoko je vrednovana važnost Boga u životima mladih, ali u dijelu upražnjavanja vjerskih obreda najveći procenat mladih ljudi prisustvuje vjerskim službama samo u dane važnih vjerskih praznika.

PREPORUKE:

- Promocija i podsticanje volontiranja i drugih oblika društvenog angažovanja među mladima, kako u školi, tako i u široj lokalnoj zajednici;
- Podrška razvoju organizacija i projekata usmjerenih na jačanje aktivizma mladih u društvu;
- Osnaživanje formalnih i neformalnih programa koji razvijaju toleranciju, razumijevanje i doprinose prihvatanju različitosti;
- Osmišljavanje nacionalnih politika koje doprinose integraciji različitih društvenih grupa u zajednicu kroz promovisanje međusobne komunikacije i saradnje u cilju smanjenja postojeće društvene i etničke distance.

7

MLADI I POLITIKA

Opšte interesovanje svih građana za politiku i učešće u političkom životu održavaju vitalnost demokratskih društava. U tom kontekstu je važno učešće mladih ljudi u politici, jer su oni nosioci održivosti demokratske političke kulture i njene modernizacije.

Analiza karakteristika političke kulture mladih je ključna za istraživanje odnosa mladih prema politici.

Politička kultura obuhvata stavove prema političkom sistemu i njegovim djelovima, kao i stavove prema ulozi pojedinca u tom sistemu (Almon, Verba, 1963). Društvima koja su, kao što je crnogorsko, u fazi demokratske tranzicije i konsolidacije potrebni su mladi ljudi građanskih političkih profila za efikasno sprovođenje ovog procesa, a to podrazumijeva informisanog, kompetentnog, odgovornog i aktivnog građanina. Mnogi autori razmatraju važnost razvijenog političkog učešća ističući da bez aktivnog angažovanja mladih nema kvalitetne politike za mlade, a isto tako ni demokratske perspektive društva.

Političko učešće je ključno za djelotvornost demokratskog političkog sistema. Visok stepen političkog učešća na svim nivoima kvalifikuje se kao građanska politička kultura neophodna za stabilnost demokratskog političkog sistema. Ukoliko u političkom sistemu nema razvijene građanske političke kulture, onda se dešava sukob između političke kulture i političke strukture (Almon, Verba, 1963). U takvom okruženju umjesto demokratije se afirmišu neka vrsta podaničke i/ili elitističke vladavine, bez obzira na to što politička struktura nominalno ima demokratsku nomenklaturu (Bešić, 2014).

Ukoliko u demokratskom poretku građane ne zanima politika, niti se uključuju u političke rasprave i u rad društveno-političkih organizacija ili interesnih grupa, već svoje učestvovanje u politici svode samo na glasanje, to predstavlja model političke kulture koji nije demokratski po svom karakteru (možemo ga zvati podaničkim Almond & Verba terminologijom) (Bešić, 2014).

Imajući u vidu da su mladi populacija koja ne živi samo u sadašnjosti već da buduće društvo ostaje na njima, njihov nedostatak interesovanja za politiku, kao i njihovo neznanje, može

biti fatalno za opstanak demokratskog sistema (Kovačić Vrbat, 2014). Politička kultura mladih i nivo njihovog učešća su predmet djelovanja društvenih aktera, od porodice, preko škole, do najšireg društvenog okvira i nosilaca političkih funkcija.

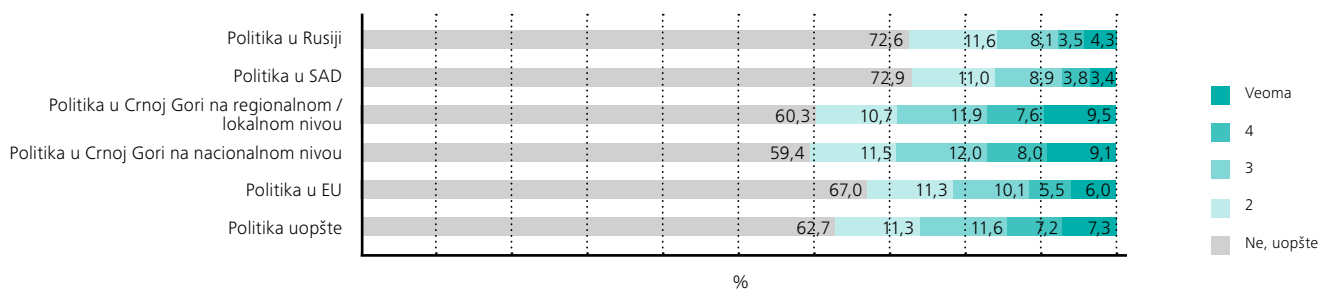
U društvima bez respektabilnih demokratskih tradicija odlučujući faktori su politička volja i sposobnost političkih aktera da ciljano stvaraju adekvatne uslove. To podrazumijeva poštovanje demokratskih vrijednosti i obrazaca ponašanja u političkom i cijelom društvenom životu (Ilsin, 2015).

U razvijanju demokratske političke kulture i obrazovni sistem ima svoju ulogu, i treba ga stimulisati kroz nastavne sadržaje koji informišu i pružaju znanja o političkom sistemu i mogućnostima učešća, kao i kroz podsticanje kritičkog mišljenja, koje je osnova budućeg aktivizma mladih.

INTERESOVANJE MLADIH ZA POLITIKU

Politička kultura mladih može se najbolje pratiti kroz njihovo interesovanje za praćenje političkih događaja od nacionalnog do međunarodnog nivoa, kroz način prikupljanja informacija, učestalost komunikacije o politici u krugu porodice i prijatelja, ali i kroz sposobnost da kritički percipiraju sve događaje i da formiraju stavove. Naravno, prati se i to da li mladi prihvataju principe i vrijednosti građanske i demokratske političke kulture, na kojima se gradi i razvija otvoreno društvo.

Rezultati ankete pokazuju da se, opšte uzev, mladi u Crnoj Gori veoma malo interesuju za politiku, bilo da su u pitanju lokalni, bilo regionalni i međunarodni politički događaji. Na opštem nivou, 62,7 % mladih nije zainteresovano za politiku uopšte. Detaljniji uvid u rezultate pokazuje da su mladi nešto više zainteresovani za lokalnu i regionalnu politiku, ali kako se politička dešavanja udaljavaju sa nacionalnog nivoa, to već malo interesovanje se još više smanjuje. Politička zbivanja u Evropskoj uniji, SAD i Rusiji su daleko od interesovanja mladih u Crnoj Gori, iako je interesovanje za ono što se dešava u EU nešto veće, što je

SLIKA 7.1: **Interesovanje mladih u Crnoj Gori za politiku u različitim aspektima**

vjerovatno uticaj tekućeg procesa pridruživanja Crne Gore Uniji (Slika 7.1).

Postoje jake korelacije između (ne)interesovanja za sve nivoe političke aktivnosti.

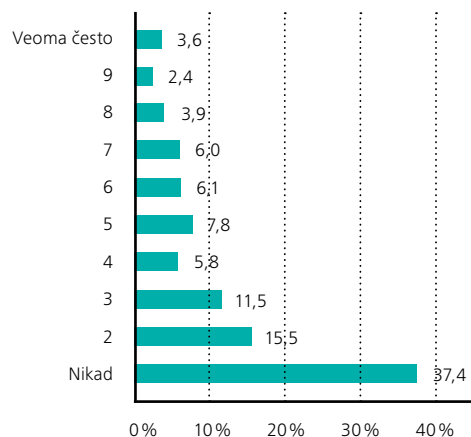
Koliko vas interesuje politika?	Politika u Crnoj Gori	Regionalna politika	Politika u SAD	Politika u Rusiji	Politika u Evropskoj uniji
Politika uopšte	Rho = 0,903**	Rho = 0,903**	Rho = 0,756**	Rho = 0,765**	Rho = 0,867**
Politika u Crnoj Gori		Rho = 0,958**	Rho = 0,756**	Rho = 0,764**	Rho = 0,853**

U pogledu interesovanja za politiku, uticaj faktora kao što su rod, socijalni kapital porodice (obrazovanje roditelja), nivo obrazovanja mladih i starosna dob nijesu uopšte primijećeni. Muškarci su nešto više zainteresovani za politiku od žena ($t = 3,567$, $df = 654$, $p < 0,001$). S godinama interesovanje za politiku raste ($Rho = 0,190$, $p < 0,001$). Generalno gledano, politika je interesantnija mladima čiji su očevi obrazovaniji ($Rho = 0,164$, $p < 0,001$). Takođe, oni koji su završili viši nivo obrazovanja pokazuju više interesovanja za politiku ($Rho = 0,224$, $p < 0,001$).

Interesovanje za politiku je osnova ili osnovni oblik političkog učešća od kojeg počinje i interesovanje za jači politički angažman. Podaci pokazuju da su faktori socijalizacije, nivoi sazrevanja i obrazovanja mladih od uticaja na intenziviranje interesovanja za politiku.

Mladi ljudi rijetko govore i raspravljaju o politici u krugu svoje porodice ili prijatelja, što je logična posljedica opšteg nedostatka interesovanja za političke događaje. Većina ispitanika o politici ne razgovara sa roditeljima i prijateljima (37,4% kažu da to nikada ne rade). Veoma mali procenat njih čini to vrlo često (3,6%) (Slika 7.2).

Opšte interesovanje za politiku utiče i na češće upražnjavanje diskusija o političkim događajima u krugu porodice i mladih ($Rho = 0,667$, $p < 0,001$). Muškarci se češće upuštaju u diskusije o politici od žena ($t = 3,003$, $df = 616$, $p < 0,001$). Takođe, oni malo stariji u redovima mladih vjerovatnije će se uključiti u diskusije o politici u krugu porodice ili prijatelja ($Rho = 0,213$, $p < 0,001$), a isto važi i za one obrazovanije mlade ljude ($Rho = 0,234$, $p < 0,001$) i one koji dolaze iz porodica višeg obrazovnog nivoa ($Rho = 0,134$, $p < 0,001$).

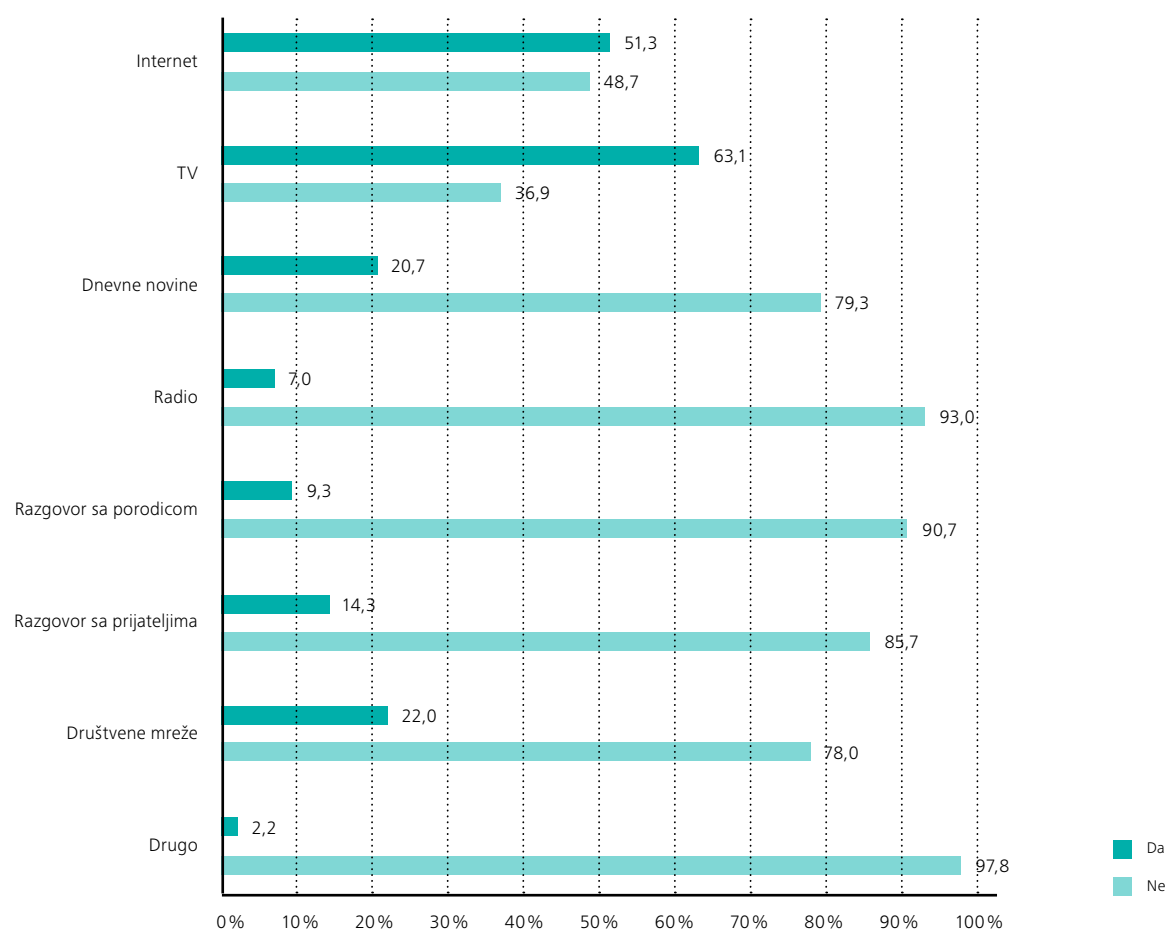
SLIKA 7.2: **Angažovanje mladih u diskusijama o politici sa porodicom i prijateljima (%)**

IZVORI INFORMACIJA O POLITICI

U eri interneta, mladi u Crnoj Gori još uvijek se dominantno informišu o politici putem televizije (63,1%), dok je „mreža svih mreža“ druga po redu kao kanal za informisanje (51,3%). Društvene mreže se malo manje koriste kao izvor informacija (22%), kao i dnevne novine (20%). U skladu sa rezultatima ranijih istraživanja, krug prijatelja je češći izvor informacija o politici od porodice (14,3% u odnosu na 9,3%), dok je radio kao medij potpuno marginalizovan (7%) (Slika 7.3).

Internet češće koriste mladi sa visokim obrazovanjem ($\chi^2 = 32,83$, $p < 0,001$), kao i mladi starijeg uzrasta ($\chi^2 = 40,40$, $p < 0,001$). Uočena je statistički značajna veza između starosne dobi mladih i gledanja televizije kao ključnog informativnog kanala o politici ($\chi^2 = 31,88$, $p < 0,05$), mladi ispitanici su nešto više skloni da se informišu o politici putem televizije.

SLIKA 7.3: Prikaz najčešćih izvora informacija koje mladi ljudi u Crnoj Gori koriste da se informišu o politici (%)

Mladi ljudi sa višim obrazovnim postignućima više se informišu o politici iz dnevnih novina ($\chi^2 = 16,25$, $p < 0,05$), a isto je i sa onima koji trenutno pohađaju viši nivo obrazovanja ($\chi^2 = 19,47$, $p < 0,001$) i ispitanicima starijih godina ($\chi^2 = 33,27$, $p < 0,05$).

Mladi ljudi čiji roditelji imaju viši obrazovni nivo nešto se češće informišu o politici kroz razgovor sa roditeljima ($\chi^2 = 15,19$, $p < 0,05$). Mlađi muškarci o političkim dešavanjima razgovaraju i razmjenjuju informacije u krugu svojih prijatelja ($\chi^2 = 6,50$, $p < 0,05$), mladi višeg nivoa obrazovanja ($\chi^2 = 21,97$, $p < 0,001$), te oni koji se trenutno školuju na višim obrazovnim nivoima ($\chi^2 = 23,43$, $p < 0,001$), kao i mladi iz porodica sa obrazovnijim roditeljima ($\chi^2 = 23,37$, $p < 0,001$).

POLITIČKA UVJERENJA MLADIH I NJIHOVIH RODITELJA – SLIČNOSTI I RAZLIKE

Više od četvrtine mladih smatra da njihova politička uverenja uopšte nijesu slična onima njihovih roditelja (28,6%). Gotovo petina ispitanika misli da su njihovi politički stavovi vrlo slični stavovima njihovih roditelja (22,2%), dok je 19,7% mladih negdje između. Čak 15,8% mladih nije znalo, a 13,9% nije uopšte

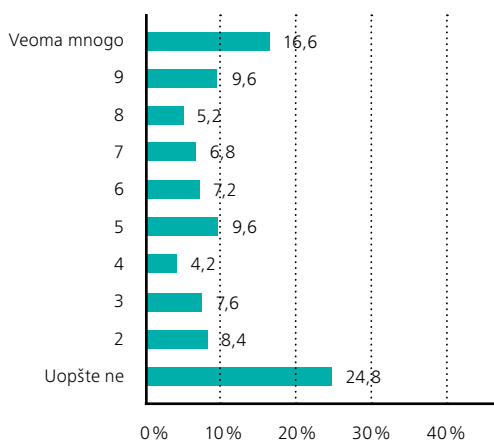
odgovorilo (Slika 7.4) na upit. Sumirajući opcije na skali od 1 do 10 (1 – uopšte ne, 10 – vrlo mnogo), dvije petine mladih (40,8%) smatra da su njihova politička ubjeđenja potpuno drugačija od roditeljskih, 31,4% procjenjuje da su njihovi politički stavovi veoma slični roditeljskim, a 27,8% procjenjuje da su njihovi politički stavovi u određenoj mjeri slični stavovima roditelja.

Mladi ljudi koji su generalno više zainteresovani za politiku češće razgovaraju o političkim temama sa svojim roditeljima ($\chi^2 = 546,31$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,476$). Kada se u obzir uzme učestalost diskusija o politici sa roditeljima, mladi se sve više interesuju za politička zbivanja na svim nivoima, od lokalnog do međunarodnog. Mladi ljudi koji češće razgovaraju o politici sa roditeljima zainteresovani su za političke događaje u EU ($\chi^2 = 465,80$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,442$), na nacionalnom nivou ($\chi^2 = 477,13$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,447$), za regionalne politike ($\chi^2 = 490,16$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,452$), za američku politiku ($\chi^2 = 382,45$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,399$) i politiku u Rusiji ($\chi^2 = 353,16$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,383$).

Sa saglasjem u političkim pogledima sa roditeljima, raste interesovanje mladih ljudi za politiku uopšte i za događaje na različitim nivoima, i njihova spremnost da preuzmu političku funkciju ($\chi^2 = 68,91$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,203$).

Takođe, mladi ljudi koji češće razgovaraju sa roditeljima o politici misle da su njihova politička uvjerenja slična roditeljskim ($\chi^2 = 706,45$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,397$), i oni su češće glasali na prethodnim izborima, tj. bili manje skloni apstinenciji ($\chi^2 = 60,38$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,236$), češće ocjenjuju da znaju puno o politici ($\chi^2 = 229,50$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,351$), češće su učestvovali u nekim neformalnim političkim aktivnostima (peticije – $\chi^2 = 67,78$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,263$, demonstracije – $\chi^2 = 57,36$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,28$), volontirali ili učestvovali u građanskim akcijama ($\chi^2 = 53,85$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,229$), bokotovali proizvod ili uslugu zbog političkog stava ($\chi^2 = 66,69$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,261$) i učestvovali u političkoj aktivnosti putem društvenih mreža ($\chi^2 = 82,96$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,286$).

SLIKA 7.4: **Percepcija mladih u Crnoj Gori o sličnosti njihovih političkih stavova sa stavovima roditelja (%)**

PERCEPCIJA ZASTUPLJENOSTI INTERESA MLADIH U NACIONALNIM POLITIKAMA

Jedna četvrtina mladih nije znala da odgovori na pitanje o tome koliko su interesi mladih zastupljeni u nacionalnim politikama (24,3%). Samo 8,4% ispitanika procjenjuje da nacionalne politike adekvatno rješavaju pitanja od interesa za mlade ljude. Skoro trećina mladih je negdje u sredini – polovina je zadovoljna (30,4%), dok je četvrtina nezadovoljna i smatra da se potrebe i interesi mladih ne tretiraju dobro kroz javne politike (25,9%). Javne politike koje se bave položajem mladih ljudi u društvu ne mogu biti efikasne ako mladi nijesu uključeni u njihovo stvaranje, implementaciju i evaluaciju.

POLITIČKI STAVOVI MLADIH

Tri četvrtine mladih ljudi smatra da bi razlike između prihoda bogatih i siromašnih (76,8%) trebalo da budu ujednačenije, a više od dvije četvrtine ili više od polovine mladih smatra da bi trebalo povećati udio države u vlasništvu nad preduzećima i industrijom.

Po mišljenju tri četvrtine mladih, Vlada bi trebalo da preduzme više mjera da se postara da su svi u društvu jednako obezbijeđeni (75,1%), a skoro polovina, tj. 47,9%, smatra da je konkurencija pozitivna, dok većina, koja iznosi više od polovine ispitanika (55,3%), ocjenjuje da je lična inicijativa oličena u marljivom radu nešto što donosi bolji život.

Mladi koji smatraju da je materijalni položaj domaćinstva u kojem žive loš, često su skloni da podrže tvrdnju da bi razlika između prihoda bogatih i siromašnih trebalo da bude manja ($\chi^2 = 44,15$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,144$). Takođe, veća je vjerovatnoća da će oni vjerovati da bi udio države trebalo da bude veći ($\chi^2 = 32,99$, $p < 0,05$, Cramer's $V = 0,129$). Najzad, mladi sa lošijim materijalnim položajem smatraju da država treba da uradi više da bi svi bili dovoljno obezbijeđeni ($\chi^2 = 33,59$, $p < 0,05$, Cramer's $V = 0,127$).

Ovakvi stavovi pokazuju snažnu orijentaciju mladih prema socijalističkim principima i vrijednostima, posebno među mladima iz materijalno siromašnih slojeva.

MLADI I POLITIČKA PARTICIPACIJA

Nedostatak interesovanja za politiku treba da se odrazi i na političko djelovanje mladih. Učešće na izborima kao konvencionalni oblik političkog učešća pokazuje da mladi ljudi s pravom glasa češće glasaju nego što apstiniraju. Prema odgovorima ispitanika, na poslednjim parlamentarnim izborima u 2016. godini, od ukupnog uzorka mladih, njih 54,9% je glasalo, 15% nije glasalo iako su imali pravo glasa, a 30,1% nije glasalo jer nijesu imali pravo glasa u vrijeme izbora (Slika 7.5).

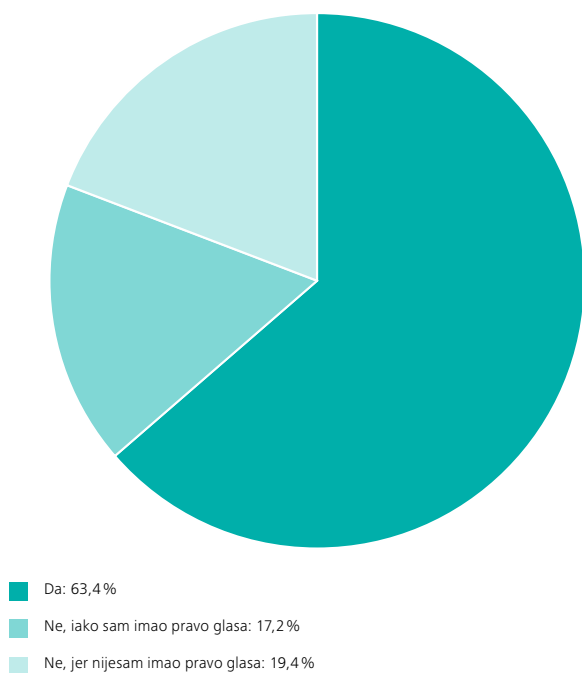
U grupi mladih između 18 i 29 godina, na poslednjim izborima glasalo je 63,4% mladih, 17,2% su apstinenti, a 19,4% iz nekog razloga nije imalo pravo glasa. Ovo dovodi do zaključka da su mladi relativno aktivni u segmentu učešća u političkom životu, ali pitanje za dalju analizu je šta ih motiviše da učestvuju na izborima ako ih uopšte ne zanima politika, za koga glasaju i na osnovu koje vrste informacija donose odluke.

Uticaj starosne dobi mladih u odnosu na učešće na izborima pokazuje se statistički značajnim ($\chi^2 = 411,24$, $p < 0,001$), pošto mladi starijih godina češće glasaju na izborima. Obrazovanje takođe ima veze sa glasanjem na izborima ($\chi^2 = 194,19$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,416$), tj. obrazovaniji mladi ljudi češće glasaju na izborima. Generalno gledano, oni koji su zainteresovaniji za politiku u većem broju su glasali na prethodnim izborima ($t = 4,030$, $df = 385$, $p < 0,001$), više razgovaraju o politici sa prijateljima i porodicom ($t = 4,950$, $df = 225$, $p < 0,001$) i procjenjuju da znaju puno o politici ($t = 3,025$, $df = 236$, $p < 0,05$).

Međutim, na pitanje da li bi glasali na parlamentarnim izborima ako bi bili održani sada, 81,5% kaže da bi glasalo, a 18,5% ne bi glasalo (Slika 7.6). Oni koji su glasali na prethodnim izborima ponovo bi glasali na narednim u procentu od 97,5%, a 73,8% onih koji nijesu glasali, odnosno onih koji su apstinirali, ponovo bi uradili isto. Kada je riječ o praksi glasanja na izborima, važno je

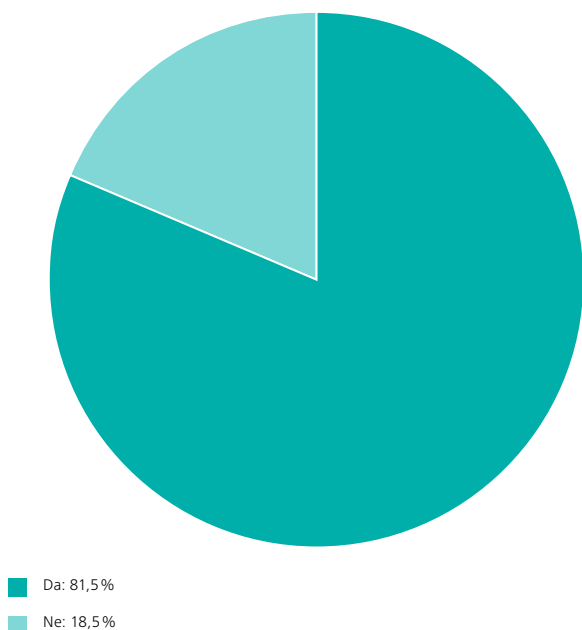

SLIKA 7.5: Procenat mladih ljudi koji su glasali na poslednjim parlamentarnim izborima u Crnoj Gori

napomenuti da se 56,7% mladih slaže sa izjavom da je dužnost svakog građanina u demokratskom sistemu da glasa. Oni su zapravo češći među onima koji su glasali na prethodnim izborima od onih koji nijesu ($t = 5,862, df = 338, p < 0,001$), kao i među onima koji bi glasali na novim izborima ($t = 10,461, df = 390, p < 0,001$).

SLIKA 7.6: Procenat mladih ljudi koji bi glasali na narednim parlamentarnim izborima u Crnoj Gori

NEKONVENCIONALNI POLITIČKI AKTIVIZAM MEĐU MLADIMA

Do sada su mladi u malom procentu učestvovali u nekonvencionalnim oblicima političke aktivnosti, a kada jesu, najčešće su to bila potpisivanja onlajn peticija ili političkih zahtjeva (17,9%), volonterske aktivnosti (16,1%) i ostalo (11,8%) (Slika 7.7).

U ovome su skloniji da učestvuju u potpisivanju peticija ($Rho = 0,186, p < 0,001$), kao i u političkim aktivnostima, na mreži ili na društvenim mrežama ($Rho = 0,100, p < 0,005$).

Oni koji su generalno zainteresovani za politiku češće učestvuju u demonstracijama ($Rho = 0,153, p < 0,001$), bojkotovali su proizvod određene kompanije zbog političkog stava ($Rho = 0,243, p < 0,001$), izražavaju društveni aktivizam na društvenim mrežama ($Rho = 0,299, p < 0,001$), u društvenim ili volonterskim aktivnostima ($Rho = 0,247, p < 0,001$) i potpisivali su peticije ($Rho = 0,295, p < 0,001$).

Takođe postoji veza između učešća u nekonvencionalnim političkim aktivnostima i učešća u debatama o politici. Na primjer, oni koji češće govore o politici više su skloni da učestvuju u potpisivanju peticije ($Rho = 0,299, p < 0,001$), bojkotuju neku uslugu ili robu zbog političkog stava ($Rho = 0,266, p < 0,001$), da budu aktivni na mreži ($Rho = 0,321, p < 0,001$) ili putem demonstracija ($Rho = 0,236, p < 0,001$).

ODNOS MLADIH PREMA POLITIČKIM IDEOLOGIJAMA

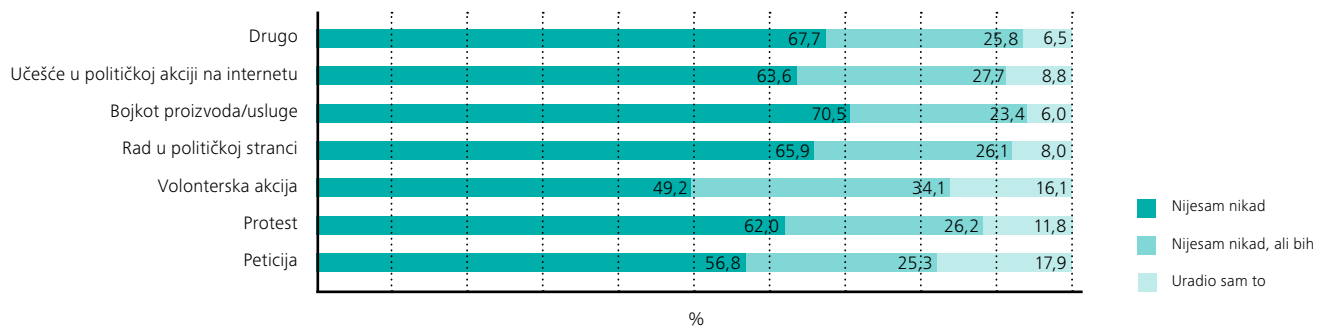
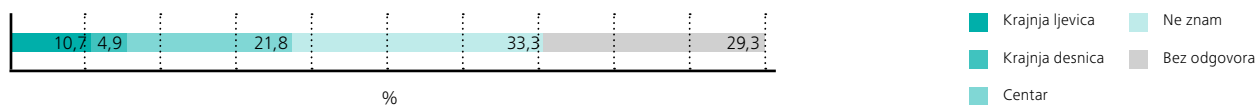
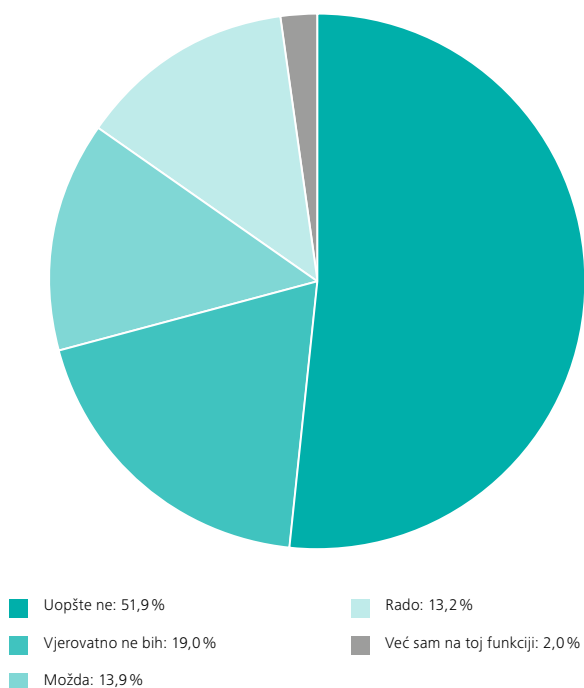
Trećina mladih ljudi nije znala gdje da se pozicionira na deset dijelova spektra političkih ideologija, od krajnje ljevice do krajnje desnice (33,3%), a skoro trećina uopšte nije dala odgovor (29,3%). Najveći procenat mladih ljudi koncentrisan je oko centra spektra (21,8%), najmanje pri kraju koji označava krajnje desno (4,9%) i nešto više (10,7%) na kraju spektra koji označava ljevičarske ideologije (Slika 7.8). Mjereno t-testom, nema statistički značajnih razlika po različitim karakteristikama mladih ljudi.

SPREMNOST MLADIH DA PREUZMU POLITIČKU FUNKCIJU

Većina mladih ne bi preuzela političku funkciju (51,9%), skoro petina (19%) vjerovatno ne bi, samo 13,2% bi to rado uradilo, a oni koji to jesu čine izuzetno mali procenat mladih (2%) (Slika 7.9).

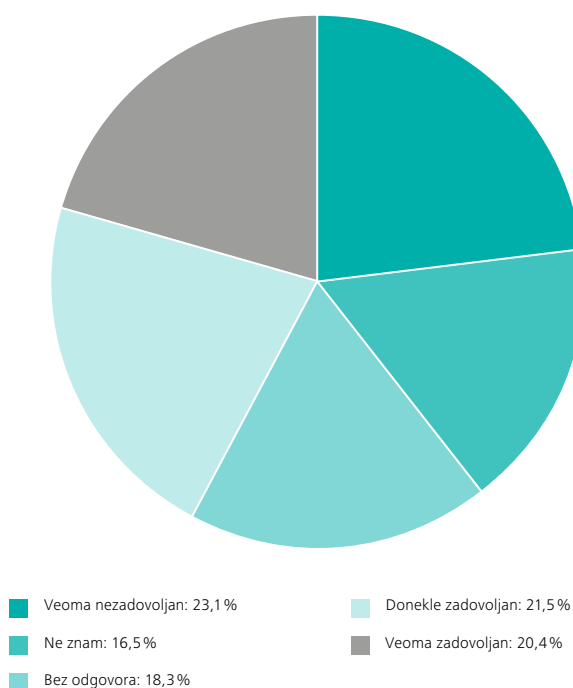
Iako su poluzadovoljni kako su interesi mladih predstavljeni u nacionalnim politikama, njihova volja da preuzmu kormilo u smislu određene političke funkcije je ograničena.

Oni koji su generalno zainteresovani za politiku bi češće preuzeli političku funkciju ($Rho = 0,402, p < 0,001$), slično onim ispitanicima koji češće razgovaraju sa prijateljima i roditeljima o politici ($Rho = 0,341, p < 0,001$) i onima koji percipiraju da znaju puno o politici ($Rho = 0,341, p < 0,001$).

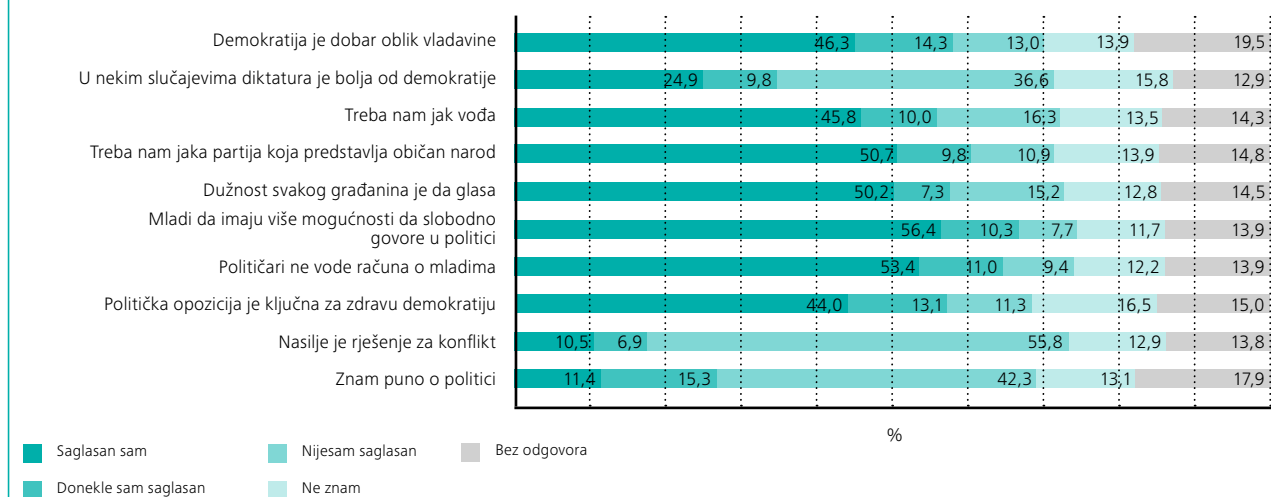
SLIKA 7.7: **Učešće mladih u nekonvencionalnim političkim aktivnostima**SLIKA 7.8: **Identifikacija mladih u Crnoj Gori u spektru političkih ideologija**SLIKA 7.9: **Spremnost mladih u Crnoj Gori da preuzmu političku funkciju**

ODNOS PREMA DEMOKRATIJI KAO VRIJEDNOSNOM SISTEMU I TRENUTNOM STANJU DEMOKRATIJE U CRNOJ GORI

Svaki peti mladić je donekle zadovoljan stanjem demokratije u Crnoj Gori, tj. njih 21,5%. Četvrtina mladih je veoma nesretna ili nezadovoljna (23,1%), a svaki peti je zadovoljan ili veoma zadovoljan (20,4%). Čak 16,5% nije znalo kako da odgovori, a 18,3% nije odgovorilo na pitanje (Slika 7.10).

SLIKA 7.10: **Stepen zadovoljstva mladih stanjem demokratije u Crnoj Gori**

SLIKA 7.11: Prikaz nekih političkih stavova među mladima u Crnoj Gori

Oni koji su zadovoljni stanjem demokratije u Crnoj Gori takođe su skloni da se slože da je demokratija dobar oblik vlasti ($Rho = 0,327$, $p < 0,001$). Njihovo zadovoljstvo demokratijom podrazumijeva i protivljenje tvrdnji da je u određenim situacijama diktatura bolja od demokratije ($Rho = 0,139$, $p < 0,05$) i da nam treba snažan lider s čvrstom rukom ($Rho = 0,291$, $p < 0,001$). Oni su isti oni ispitanici koji smatraju da je dužnost svakog građanina da glasa ($Rho = 0,218$, $p < 0,001$).

Da je demokratija dobar oblik vlasti potpuno se slaže gotovo polovina mladih ljudi – 46,3%, 13% se ne slaže sa ovom tvrdnjom, dok se 14,3% donekle slaže. Na ovo pitanje nije znalo da odgovori 13,9% ispitanika, a 12,5% nije odgovorilo.

Mišljenja o diktaturi su podijeljena, pa diktaturu u određenim okolnostima, kao bolji oblik vlasti, podržava 24,9% mladih, 36,6% se ne slaže s tim, a 9,8% se u određenoj mjeri slaže. Nije znalo da odgovori na ovo pitanje 15,8%, a 12,9% nije dalo odgovor.

Da nam je neophodno da imamo lidera koji vlada čvrstom rukom za zajedničko dobro slaže se 45,8% mladih, 16,3% se protivi, a 10% se u određenoj mjeri slaže. Nije znalo odgovor na ovo pitanje 13,5% mladih, a 14,3% nije odgovorilo. Oni mladi ljudi koji su zadovoljni demokratskom državom u Crnoj Gori su manje skloni autoritarnim stavovima ($Rho = 0,291$, $p < 0,001$).

Takođe, da nam treba snažna stranka koja predstavlja ljude slaže se nadpolovična većina mladih – 50,7%. Svaki deseti ili 10,9% se ne slaže sa ovom tvrdnjom, a 9,8% se donekle slaže. Nije znalo odgovor 13,9%, a 14,8% uopšte nije odgovorilo.

Mladi ljudi sa većinom od 50,2% smatraju da je dužnost svakog građanina da glasa, 15,2% vršnjaka se ne slaže, dok se 7,3% donekle slaže. Među intervjuisanim, 12,8% se ne mogu izjasniti, a 14,5% mladih nije odgovorilo na pitanje. Oni koji su glasali na prethodnim izborima verovatnije će podržati ovu tvrdnju ($t = 5,862$, $df = 338$, $p < 0,001$), zajedno sa onima koji izražavaju svoju volju da glasaju na narednim izborima ($t = 10,461$, $df = 390$, $p < 0,001$).

Da se glas mladih u politici dovoljno ne čuje i da treba da imaju više mogućnosti da se dokažu smatra 56,4% mladih, 7,7%

se ne slaže s tim, dok se 10,3% donekle slaže. Odgovor nije znalo 11,7% ispitanika, a 13,9% nije odgovorilo.

Više od polovine mladih (53,4%) slaže se da političari nijesu zainteresovani za mišljenje mladih, 9,4% mladih se ne slaže s tim, dok je 11% njih negdje između, a 12,2% ne zna, 13,9% nije odgovorio.

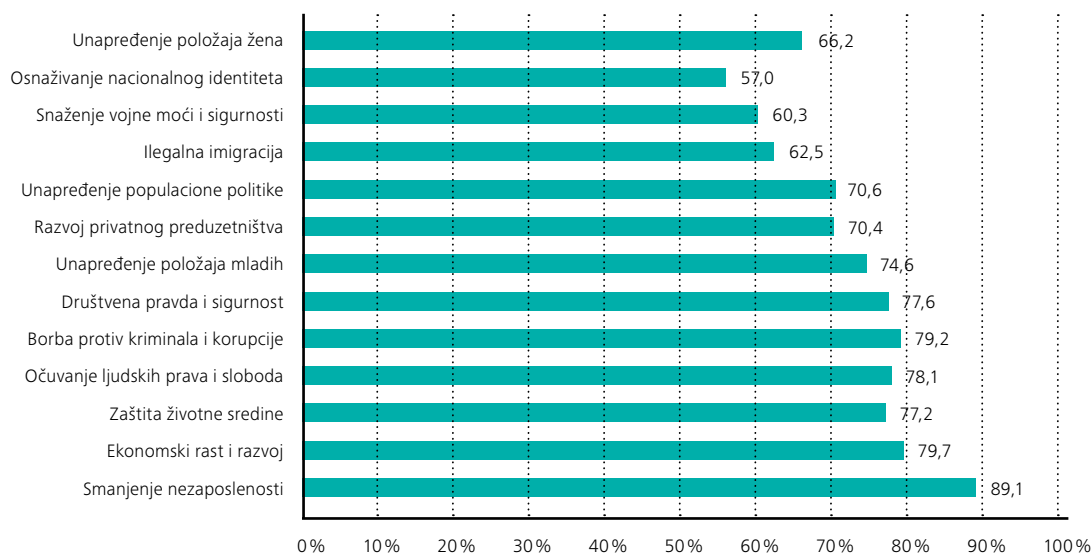
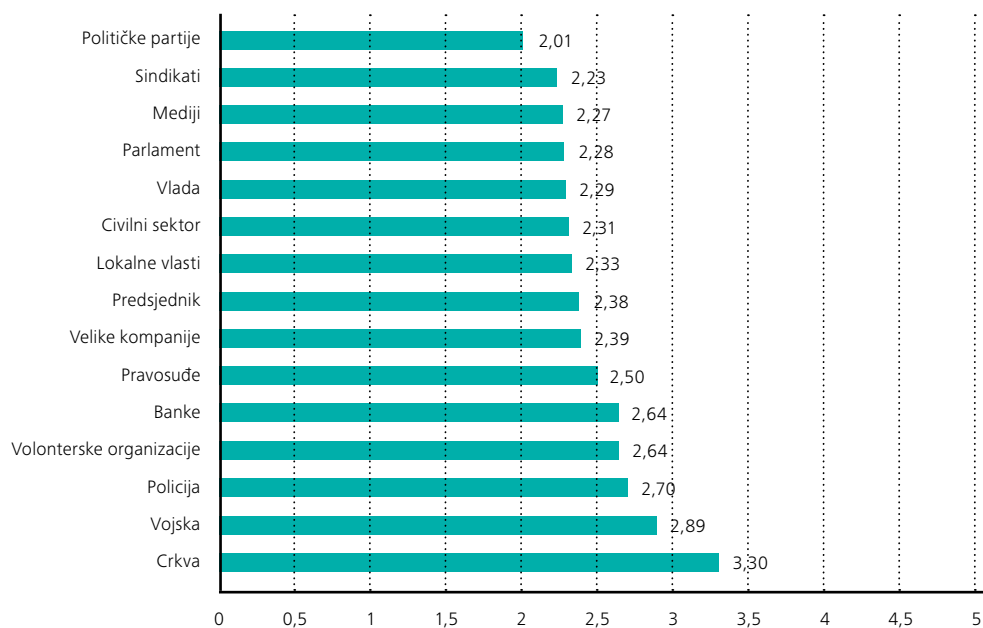
Da je opozicija neophodna za zdravu demokratiju smatra 44% mladih, 11,3% se s tim ne slaže, 13,1% se donekle slaže, a 16,5% ne zna, odnosno 15% nije odgovorilo.

Nasilje kao strategiju za rješavanje sukoba odbija 55,8% mladih, dok 10,5% smatra da je ponekad neophodno primijeniti nasilje kao model rješavanja sukoba, 6,9% se donekle slaže, 12,9% ne zna odgovor, 13,8% nije odgovorilo.

Čak 42,3% mladih ističe da ne znaju mnogo o politici, 15,3% se djelimično slaže sa tim, a 11,4% se ne slaže. Odgovor da ne znaju dalo je 13,1% ispitanika, a 17,9% nije odgovorilo (Slika 7.11).

PERCEPCIJA POLITIČKIH PRIORITETA

U procjeni ključnih političkih prioriteta koje vlada treba da rješava u narednom periodu, mladi najčešće navode smanjenje nezaposlenosti (89,1%), poboljšanje ekonomskog rasta i razvoja (79,7%) i borbu protiv korupcije (79,2%). Zaštita i promocija ljudskih prava i sloboda takođe su visoko izražene (78,1%), a isto važi i za poboljšanje socijalne pravde i sigurnosti (77,6%). Po mišljenju mladih, u ovom trenutku je najmanje važno da se vlada bavi nacionalnim identitetom (57%). Interesantno je da je 74,6% ispitanika navelo poboljšanje položaja mladih kao prioritet, a 66,2% poboljšanje položaja žena (Slika 7.12).

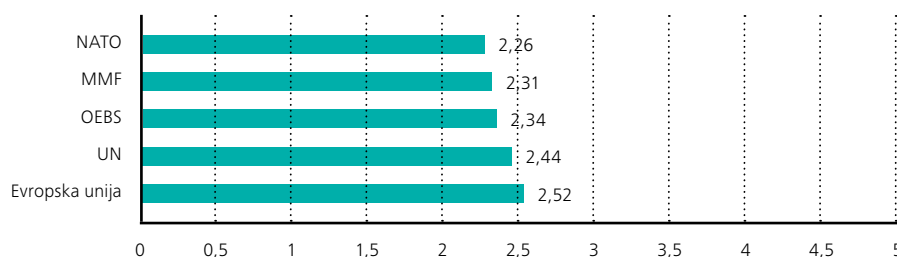
SLIKA 7.12: **Percepcija mladih o političkim prioritetima crnogorske vlade (%)**SLIKA 7.13: **Povjerenje mladih u Crnoj Gori u različite društvene institucije**

U pogledu percepcije prioriteta, postoje razlike među mladima po individualnim karakteristikama. Stariji češće navode smanjenje nivoa nezaposlenosti kao prioritet ($\chi^2 = 99,71$, $p < 0,05$, Cramer's $V = 0,204$). Očekivano, žene su češće među onima koji vjeruju da bi fokus trebalo da bude poboljšanje položaja žena u društvu ($\chi^2 = 20,48$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,187$). Oni mladi ljudi koji su deklarirali svoj nizak materijalni položaj skloniji su tome da smatraju da prioritet vlade treba da bude unapređenje socijalne pravde i sigurnosti za sve ($Rho = -0,087$, $p < 0,05$).

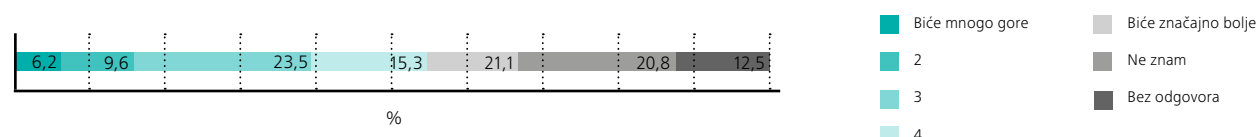
POVJERENJE U INSTITUCIJE

Povjerenje u institucije je preduslov stabilnosti političkog sistema u cjelini, a stepen nepovjerenja u njih može biti indikator poremećaja u funkcionisanju sistema. Stabilna demokratija ne može biti efikasna bez efikasnih institucija (Patterson, 1999; Thomas, 1998; Ulsaner, 1999). Institucije funkcionišu u različitim segmentima društva i regulišu njihovo funkcionisanje tako da sistem može odgovoriti na potrebe građana i društvenih grupa. Djelovanjem snažnih institucija oblikuje se željeno ponašanje pojedinaca u društvu (Sen, 1977; Wiseman, 1998). Sa sociološkog stanovišta, oblikovanje ponašanja i stavova građana posredstvom djelovanja institucija konsekvantno proizvodi solidarnost i altruizam u društvu (Warren, 2001). Jezikom teorije socijalnog kapitala rečeno,

SLIKA 7.14: Povjerenje mladih u Crnoj Gori u međunarodne organizacije

SLIKA 7.15: Procjena mladih o ekonomskoj perspektivi Crne Gore u narednih deset godina

povjerenje u institucije spada u generalizovano povjerenje, za razliku od partikularizovanog povjerenja (Putnam, 1995; Newton, 1999; Ulsaner, 2002).

Na skali od 1 do 5 (1 – uopšte ne, 5 – u potpunosti) mladi ljudi imaju najveće povjerenje u crkvu, kao i u tzv. represivne institucije kao što su vojska i policija. Odnos prema ovim institucijama (crkva, vojska i policija) može predstavljati refleksiju autoritarnog sistema i određenih tradicionalnih stavova. Interesantno je da su na samom vrhu liste banke, ali i volonterske organizacije, uprkos izraženom neuključivanju mladih u volonterske angažmane. Sve političke institucije¹ uživaju povjerenje ispod prosječnog, a najmanje povjerenja ispitanici imaju u političke partije i sindikate (Slika 7.13). Žene imaju više povjerenja u crkvu od muškaraca ($\chi^2 = 27,29$, $p < 0,001$), crkva uživa nešto veće povjerenje kod mladih sa nižim nivoom obrazovanja ($\chi^2 = 41,74$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,141$), kao i među mladima koji su trenutno obuhvaćeni nižim nivoima obrazovanja ($\chi^2 = 27,47$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,117$), a donekle i kod onih koji potiču iz porodica gdje roditelji imaju niži stepen obrazovanja ($\chi^2 = 47,34$, $p < 0,05$, Cramer's $V = 0,153$).

Povjerenje u crkvu je prisutno i kod onih koji naginju ka desničarskim političkim ideologijama ($\chi^2 = 69,14$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,262$), a koji su više autoritarni u stavovima, odnosno koji smatraju da nam je potreban jak lider koji će rukovoditi državom čvrstom rukom ($\chi^2 = 68,37$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,193$).

Istraživanjem je takođe obuhvaćeno mjerenje povjerenja mladih u međunarodne institucije (NATO, Evropska unija, Međunarodni monetarni fond, OEBS i Ujedinjene nacije). Kod svih ponuđenih institucija evidentiran je nizak stepen povjerenja kojeg imaju među mladima, izuzev Evropske unije, u koju mladi imaju nešto više povjerenja, a aritmetička sredina vrijednosti koje su odabrali je $M = 2,52$ na skali od 1 do 5 (1 – potpuno nepovjerenje, 5 – potpuno povjerenje) (Slika 7.14).

Ako se stepen povjerenja izražava u procentima, onda svaka dvadeseta mlada osoba, tj. njih 11,4%, ima potpuno povjerenje u Evropsku uniju, 6,2% ima prilično povjerenje i 23,2% mladih donekle vjeruje EU. Ukupno nepovjerenje u EU je prisutno kod 25,9% mladih, dok je 11,8% prilično nepovjerljivo. Čak 11% nije znalo odgovoriti, a 17% nije odgovorilo.

Mladi ljudi imaju najmanje povjerenja u NATO i taj procenat ide do 27,4% ukupno u različitim aspektima mjerenja, dok je nepovjerenje na nivou od 44,1%. Relativno je visok procenat onih koji nijesu znali da odgovore na pitanje, tj. njih 11,4%, dok 17% mladih nije ni odgovorilo na ovo pitanje.

Iako je povjerenje u međunarodne organizacije, uopšteno gledano, relativno nisko, može se reći da se povjerenje izraženo prema NATO i EU poklapa sa onim što je generalno stav građana, koji pružaju veću podršku EU u odnosu na NATO, gdje je Crna Gora članica od 2017. godine.

Jedna petina mladih ljudi nije znala da procijeni kako će se materijalni položaj građana Crne Gore u narednih deset godina mijenjati (20,8%). Da će situacija u ekonomskom smislu biti gora misli 15,8% mladih, a više od petine, odnosno 27,4%, misli da će se značajno popraviti, dok se otprilike isti broj mladih ljudi nalazi negdje u sredini između ova dva ekstrema 23,5% (Slika 7.15).

SAŽETAK NALAZA ISTRAŽIVANJA:

Nedostatak interesovanja za politiku među mladima je zabrinjavajuće veliko, a tako je i sa motivacijom za učešće u političkim aktivnostima, posebno onim nekonvencionalnim. Političke aktuelnosti nijesu među temama o kojima većina mladih razgovara u krugu svojih porodica ili prijatelja. Socijalni i kulturni kapital igraju važnu ulogu kada je u pitanju opšta zainteresovanost za politiku i njene različite aspekte. Takođe se primećuje visok procenat mladih ljudi koji su, uprkos slabom interesovanju za to, glasali na poslednjim parlamentarnim izborima, i koji su motivisani da glasaju na sledećim izborima. Uopšteno gledano, mladi ljudi umiju da procijene koliko su interesi mladih zastupljeni u nacionalnim politikama, a četvrtina njih nije znala ni da odgovori na ovo pitanje. S druge strane, četvrtina od ukupnog broja ispitanika koji su odgovorili na ovo pitanje su nezadovoljni. Na pitanje da se pozicioniraju na skali političkih ideologija od krajnje desnice do krajnje ljevice, većina njih je oko centra, dok jedna trećina ispitanika nije znala odgovoriti. Više od polovine ukupnog broja mladih ljudi ne bi bilo spremno da se prihvati političke funkcije. Interesantni nalazi su oni koji ukazuju na to da čak četvrtina mladih ispitanika smatra diktaturu prihvatljivom u određenim situacijama (24,9%). Gotovo polovina mladih ljudi smatra da je društvu potreban jak lider koji će vladati metodom čvrste pesnice (45,8%), a 10% se donekle slaže sa ovom izjavom, pa to znači da je većina mladih ljudi naklonjena autoritarnosti. Snažna populistička partija je prihvatljiva za polovinu mladih (50,7%). Život u zemlji sa vladajućom partijom koja je na vlasti više od tri decenije, sa liderima koji se samo smjenjuju na najvažnijim političkim funkcijama svakako ima veliki uticaj na ovakve stavove po pitanju diktatorstva među mladima. S druge strane, diktatorstvo je snažno ukorenjeno u socijalno tkivo i oblikuje stavove ljudi, što su utvrdila i brojna prethodna istraživanja javnog mnijenja. Naklonost prema diktatorstvu je vidljiva i kroz način na koji mladi izražavaju povjerenje prema društvenim institucijama. Među onima koji uživaju najviše povjerenja mladih su autoritarne institucije kao što su crkva, vojska i policija, dok su političke institucije koje su obilježje demokratije, kao što su političke partije, vlada, parlament i civilno društvo, među onima koje uživaju najmanje povjerenja među mladima. Čak su i oni mladi ljudi koji su skloni autoritarnim uvjerenjima istovremeno skloni uvjerenju da je glasanje dužnost svakog građanina, kao i da je politička opozicija važna za zdravu demokratiju. Percepcija mladih da donosioci političkih odluka ne brinu o mladima (53,4%) i u procentu od 56,4% uvjereni da njihov glas ne čuju donosioci odluka, a 42% onih koji su izjavili da njihovo znanje o politici nije dovoljno – predstavljaju nalaze iz ove studije koji bi mogli ukazati na glavne nedostatke koje bi trebalo riješiti u cilju prevazilaženja izazova identifikovanih u odnosu mladih prema politici. Bez mladih ljudi koji su zainteresovani da aktivno učestvuju u izgradnji demokratskih vrijednosti, principa i institucija nema ni održive budućnosti demokratskog političkog sistema.

PREPORUKE:

- Jačanje pristupa građanskom i političkom obrazovanju kroz formalne i neformalne programe kako bi mladi bolje razumjeli svoje uloge i odgovornosti u demokratskom političkom sistemu i otvorenom društvu;
- Simulirati aktivizam mladih kroz učešće u životu škole i procesima odlučivanja;
- Zalagati se da političke partije imaju sadržajni pristup prema pitanjima mladih i izazova sa kojima se mladi suočavaju, te da u svojim programima i radu daju veći značaj mladima;
- Osigurati uslove za bolje angažovanje mladih u procesu definisanja omladinske politike, praćenja i evaluacije njihove implementacije;
- Kontinuirano ulagati u izgradnju i unapređenje demokratskih vrijednosti i institucija koje su barijera opstajanja i jačanja autoritarnih tendencija u opštoj populaciji, a naročito među mladima;
- Ulaganje u stvaranje povoljnog okruženja za razvoj i slobodno funkcionisanje civilnog društva.

8

MLADI U SFERI RADA I ZAPOŠLJAVANJA

Nezaposlenost mladih je jedan od najvećih problema današnjice, koji utiče ne samo na pojedinca već i na čitavu zajednicu. Sa sobom nosi negativne ekonomske, društvene i političke implikacije koje se onda manifestuju u cijelom društvu.

Stopa nezaposlenosti mladih je indikator njihovog ukupnog položaja, jer je zapošljavanje ključni mehanizam za uspješnu integraciju mladih u društvo i osnova za izgradnju perspektive u svim ostalim segmentima života. Nezaposlenost vodi ka usporavanju adekvatnog učesća u društvenim tokovima i često se naziva ključnim prediktorom marginalizacije i siromaštva mladih.

STOPA (NE)ZAPOSLENOSTI MLADIH

U ukupnom uzorku ankete procenat mladih koji nemaju posao je najveći (43,8%), ukoliko objedinimo broj onih koji nemaju posao ali ga aktivno traže i broj onih koji nisu zaposleni ali aktivno ne traže posao (19,1% naspram 24,7%). Samo 11,1% ima stalni posao (9,9% ugovor za stalno i 1,2% ugovor za stalno sa skraćenim radnim vremenom).

Zaposleno je 35,3% (23% u ugovorima na određeno, 20% sa punim radnim vremenom i 3% sa skraćenim radnim vremenom), sa povremenim poslovima 7,9%, a 4,4% se izjašnjavaju kao samozaposleno. Na stručnoj obuci je 4,4%, dok 5,3% kažu da imaju neki drugi radni angažman (Slika 8.1).

Očekivano, među onima koji su u osnovnoj i srednjoj školi najveći broj je nazapošljenih (70,1%), jer su zapravo još u procesu obrazovanja. Međutim, u ovoj grupi ima 1,4% onih koji su izjavili

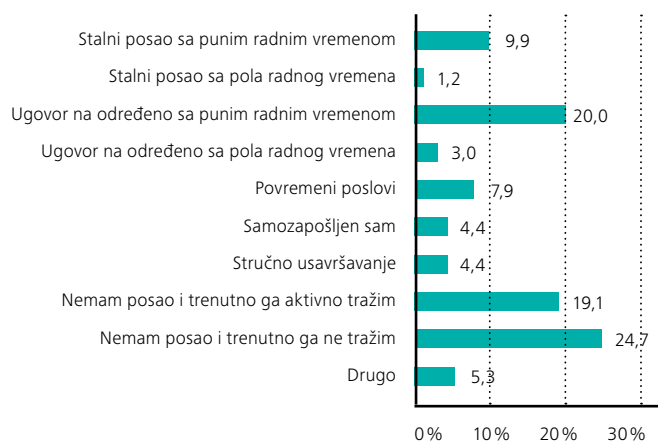
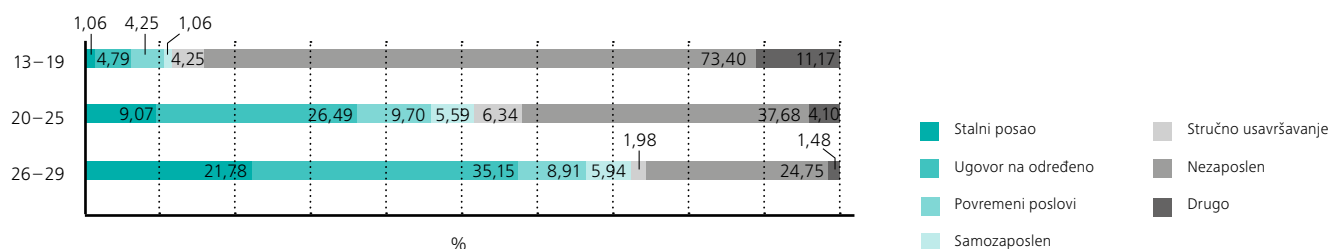
da imaju stalni ugovor sa punim radnim vremenom, 5,4% imaju ugovore o radu na određeno ili sa nepotpunim radnim vremenom. Povremene poslove ima 2,7%, a isti broj ispitanika su rekli da su samozaposleni. Na stručnoj praksi se nalazi 4,7% mladih ispitanika; 12,9% kažu da su u nekoj drugoj vrsti radnog angažmana.

Studenti dodiplomskih, postdiplomskih i doktorskih studija uglavnom su nezaposleni (45,65%). Obrazovanje i rad kombinuje veoma mali broj ispitanika (5,6%) sa punim radnim vremenom i 1,74% sa ugovorom sa skraćenim radnim vremenom. Puno radno vrijeme na određeno radi 15,65% ispitanika i 2,61% sa pola radnog vremena. Povremeno radi 11,30%, 4,78% su samozaposleni, a 7,39% su na stručnom usavršavanju.

Oni koji nijesu u obrazovnom sistemu (35,3%) najčešće imaju ugovore na određeno vrijeme za rad sa punim radnim vremenom (33,5%), a manji broj ima ugovore za rad na određeno i sa nepotpunim radnim vremenom (4,7%). Ugovore za stalno sa punim radnim vremenom ima 19,5% ispitanika, sa skraćenim radnim vremenom 1,4%, dok 25,6% ispitanika nema posao (20,5% nema, ali aktivno traži, 5,1% nema posao i ne traži posao). Povremene poslove ima 7,4% ispitanika.

Ovdje dolazimo do činjenice da se jedna četvrtina mladih klasifikuje kao takozvani NEET (ni u obrazovanju, niti u zapošljavanju).

U pogledu već postignutog nivoa obrazovanja, oni sa visokim obrazovanjem su najčešće zaposleni. Sa završenim osnovnim studijama, stalni posao ima 10,6%, dok 0,8% stalno radi sa nepunim radnim vremenom. Radni odnos na određeno sa punim radnim vremenom ima 32,1% mladih sa završenim osnovnim studijama, odnosno 4,5% njih radi sa skraćenim radnim vremenom. Neza-

SLIKA 8.1: **Trenutni status (ne)zaposlenosti među mladima u Crnoj Gori (%)**SLIKA 8.2: **Struktura (ne)zaposlenosti mladih u Crnoj Gori po godinama starosti**

poslenih u sklopu ove kategorije je 27,4%. Viši nivoi univerzitetskog obrazovanja (specijalističke i magistarske studije) bilježe stalnu zaposlenost od 28,1% mladih ispitanika, dok 6,2% njih ima stalni posao sa nepotpunim radnim vremenom. Na određeno sa punim radnim vremenom radi 34,4%, a 9,4% u ovoj kategoriji su nezaposleni. Sa obrazovnim dostignućima na višem nivou smanjuje se i nezaposlenost.

STOPE (NE)ZAPOSLENOSTI MLADIH PREMA STAROSNOJ DOBI

Očekuje se da će najmlađa kohorta mladih, od 13 do 19 godina, biti najnezaposlenija, jer se sastoji od najvećeg broja mladih ljudi koji su još uvijek koncentrisani na obrazovni proces u srednjoj školi, odnosno, veliki broj njih je na samom početku univerzitetskog obrazovanja. U ovoj grupi mladih 1,06% je stalno zaposleno, bez obzira na to da li rade po ugovoru za puno radno vreme ili na pola radnog vremena, dok 4,79% mladih radi na određeno sa punim ili nepotpunim radnim vremenom. Povremene poslove ima 4,79% mladih, dok 1,06% kaže da su samozaposleni. Na stručnoj obuci ili praksi je 4,25% ispitanika. Nezaposlenih mladih ljudi u ovoj kohorti ima 73,40%, dok 11,17% ispitanika kaže da su u nekom drugom radnom angažmanu.

U grupi mladih ljudi starosne dobi od 20 do 25 godine 9,07% ima stalno zaposlenje, a na određeno radi 26,49%. Povremene

poslove radi 9,7%, 5,59% su samozaposleni, a 6,34% na obuci ili stručnom usavršavanju. Nezaposleno je 37,68%, dok 4,10% navode da su u nekoj drugoj vrsti radnog angažmana.

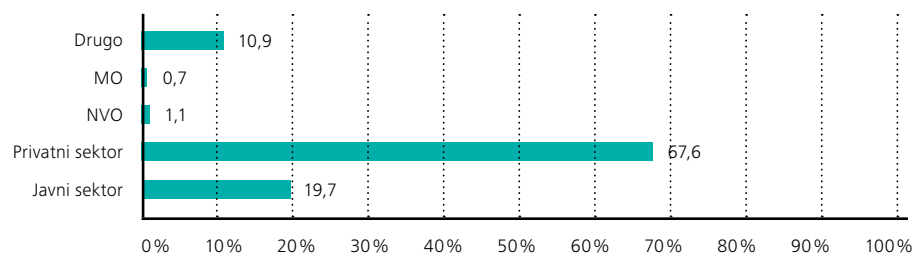
U najstarijoj kohorti mladih, starosti od 26 do 29 godina, stalno je zaposleno 21,78%, a na određeno je zaposleno 35,15%. Povremeno zaposlenje ima 8,91%, a 5,94% je samozaposleno, dok je 1,98% ispitanika na stručnom usavršavanju ili obuci. Nezaposlenih ima 24,75%, a 1,48% kaže da imaju neku drugu vrstu radnog angažmana.

Očigledno je da se broj stalno zaposlenih lica povećava sa godinama, tj. broj nezaposlenih opada, iako je stopa nezaposlenosti čak i u najstarijoj kohorti mladih i dalje dosta visoka. Zaposlenja na određeno vrijeme sa punim ili nepotpunim radnim vremenom dominantni su oblici zaposlenosti mladih u svim kohortama, a preovladavaju i u strukturi koju čine najobrazovaniji mladi ljudi.

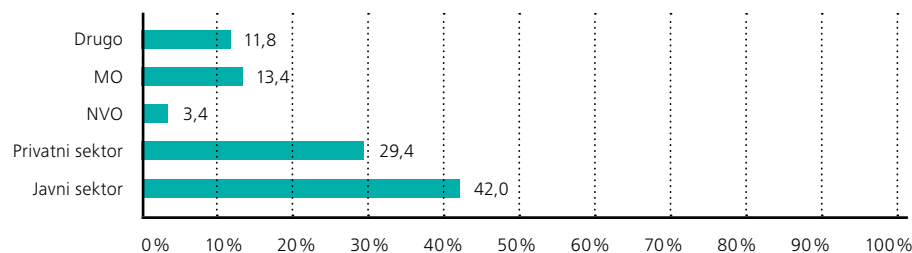
Ukupna stopa nezaposlenosti mladih između 18 i 29 godina iznosi 38,75%.

Činjenica da su stambeni krediti koje banke nude u Crnoj Gori nepovoljni, da stalno zaposleni moraju zadovoljiti restriktivna pravila za njihovo dobijanje, kao i da je mali procenat zaposlenih za stalno te da je dominantni model zaposlenja na određeno, usporevaju tranziciju mladih u odraslost, tj. rješenje stambenog pitanja, osnivanje porodice, a posebno planiranje djece. Nepovoljni uslovi života u kojima mnogi mladi danas žive nijesu samo problem njihove budućnosti kao pojedinaca, nego i crnogorskog društva u cjelini.

SLIKA 8.3: Pregled zaposlenosti mladih u Crnoj Gori po sektorima (%)

SLIKA 8.4: Preferirani sektori zapošljavanja među mladima u Crnoj Gori (%)

Kad je reč o prosečnom broju radnih sati tokom nedelje, jedna trećina mladih koji su učestvovali u studiji odgovorilo je na pitanje. Među njima je 41,57 % izjavilo da rade više od 40 sati nedeljno, a jedna petina njih (20 %) više od 50 sati nedeljno.

Najveći procenat mladih koji su zaposleni ne rade u struci za koju su obrazovani (44,6%), dok 40,1 % radi u svojoj struci. U struci bliskoj onoj za koju su obrazovani radi 11,7 %, a 3,6 % je reklo da nijesu obrazovani ni za jednu struku.

Visokoobrazovani su najčešći među mladima koji rade u struci za koju su obrazovani ($\chi^2 = 125,62$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,373$). Visokoobrazovani mladi ljudi najčešće rade u profesiji za koju su obrazovani u 55,73 %, a 13,93 % u struci koja je srodna sa onom za koju su se obrazovali, dok 29,51 % ne radi u svojoj struci.

Mladi koji su završili srednju stručnu školu većinom ne rade u struci za koju su obrazovani (53,2%), procenat onih koji rade u sopstvenoj ili struci bliskoj onoj za koju su obrazovani je 34 % prvi, a 11,3 % drugi (45,3 % ukupno).

Stalno zaposleni češće od onih privremeno zaposlenih rade u svojoj profesiji (44,28 % naspram 42,28 %). Međutim, u grupi stalno zaposlenih čak 40 % ne rade u svojoj struci, dok je taj procenat u grupi privremeno zaposlenih 46,31 %.

Ovi podaci pokazuju da se veliki procenat mladih ljudi odlučuje da radi čak i ako posao nije u struci, što dovodi do deprofesionalizacije rada, a to može biti značajna posledica neusklađenosti obrazovanja sa potrebama tržišta rada.

Problem „neusaglašenosti strukturne ponude i potražnje radne snage na crnogorskom tržištu rada“ naveden je i u Nacionalnom izveštaju o humanom razvoju za 2016. Kao generatori ove neusaglašenosti identifikovani su nedovoljna saradnja i koordinacija između obrazovnih institucija i institucija koje su relevantne za praćenje kretanja na tržištu i nedostatak zajedničkih projekcija potreba. To je naglašeno i u strateškim dokumentima, u kojima je

ocijenjeno da je postojeća saradnja više formalna, a ne suštinska (Katnić, 2017).

U nedavnoj anketi koja je ispitala odnos između ponude obrazovanja i potražnje na tržištu rada (Stešević, 2016) naglašena je nedovoljna povezanost između visokoškolskih ustanova u Crnoj Gori i poslodavaca: „Samo 12,3 % anketiranih poslodavaca je odgovorilo da imaju redovnu saradnju sa institucijama visokog obrazovanja. Čak 46,2 % poslodavaca je odgovorilo da uopšte nije bilo saradnje, od čega je 43,3 % odgovorilo da nema potrebu da saraduje sa visokoškolskim ustanovama.“

Postoji i jaz između nivoa obrazovanja onih koji rade i onoga što se za posao traži. Skoro trećina mladih ljudi (30,7 %) radi na poslovima koji zahtijevaju niži nivo obrazovanja od onog kojeg imaju, a 5,4 % radi na poslu koji zahtijeva viši nivo obrazovanja. Međutim, 64 % radi na poslovima za koje se traži isti nivo obrazovanja kao onaj koji je stečen kroz formalno obrazovanje.

Najveći procenat mladih ljudi (67,6 %) radi u privatnom sektoru, 19,7 % u javnom sektoru, 1,1 % u nevladinim organizacijama i samo 0,7 % u međunarodnim organizacijama, dok 10,9 % mladih govori da se bave radom u drugom sektoru (Slika 8.3).

Žene se često zapošljavaju u javnom sektoru. Primijećeno je da je obrazovni nivo faktor od značaja u ovom smislu. Mladi sa visokim obrazovanjem češće se zapošljavaju u javnom sektoru.

Iako većina zaposlenih mladih radi u privatnom sektoru, ono što preferiraju je zapošljavanje u državnom ili javnom sektoru (Slika 8.4).

Rezultati u vezi sa preferencijama zapošljavanja u državnoj službi u odnosu na ostale sektore do kojih se došlo u ovom istraživanju su u skladu sa podacima iz prethodnog istraživanja. Postavlja se pitanje: zašto je javni sektor mladima bliži nego privatni i koji faktori utiču na stvaranje takvih preferencija? Pretpostavka je da je ovaj fenomen uslovljen brojnim faktorima, te da kao takav

potiče iz prethodnog, socijalističkog sistema kao naslijeđeni i percipirani stav da je državni posao najsigurnija opcija zapošljavanja. S druge strane, privatni sektor u Crnoj Gori se još uvijek smatra nebezbednim, često ga prati imidž da eksploatiše radnu snagu, da u velikom broju slučajeva nije osigurana puna zaštita radnika i njihovih prava, neizvesnost i neredovnost u isplati zarada i tako dalje. Privatna inicijativa ima značajan uticaj na generisanje društvenog napretka, ali se mora njegovati i kroz obrazovni sistem, kroz razvoj preduzetničkog duha, inovacije i kreativnosti, što su boljke obrazovnog sistema u Crnoj Gori.

RADNE TRANZICIJE MLADIH

Ulazak mladih na tržište rada se odvija pod uticajem različitih okolnosti. U društvima u kojima se proces zapošljavanja zasniva na meritokratskim principima i principu uparivanja najboljih kandidata sa potrebama radnog mjesta, znanje, vještine i obrazovanje su ključni faktori zapošljavanja. Kako ovaj proces percipiraju mladi ljudi u crnogorskom društvu vidi se po tome koje faktore smatraju presudnim za uspješno traženje posla.

Po mladima, najvažniji faktori koji vode zaposlenju su odnosi sa ljudima na vlasti (64,5%), poznanici i lične veze (62,8%), a zatim članstvo u strankama (57,2%). Stručnost i znanje dolaze tek kao četvrti faktor, što navodi 52,6% ispitanika. Sreća je po mišljenju mladih važnija od obrazovanja (49,7% u odnosu na 48,7%). Obrazovanje ili radno iskustvo stečeno u inostranstvu je manje važno prema ocjeni mladih (31,6%) i nalazi se na samom dnu ljestvice faktora od uticaja za nalaženje posla (Slika 8.5).

Mladi daju prednost političkom i socijalnom kapitalu u odnosu na obrazovanje i stručnost kao ljudski kapital, što očigledno, prema njihovoj percepciji, samo u saradnji sa prve dvije vrste kapitala može dovesti do povoljnog ishoda u smislu pronalaska posla. Ova situacija takođe ukazuje na društvene anomalije, nestanak jasnih i objektivnih pravila i jačanje subjektivnosti u procesu zapošljavanja, što su štetne pojave po stabilnost i napredak društva. Afere oko političkog zapošljavanja koje nijesu dobile adekvatni epilog, a koje se nastavljaju u najrazličitijim oblicima i nivoima, nepotizam i korupcija, vjerovatno su uticali na percepciju mladih o dominaciji političkog kapitala nad znanjem kada je u pitanju uspjeh u zapošljavanju.

Uočena je statistički značajna veza između polovine ispitanika i percepcije faktora koji utiču na pronalazak posla. Tako su žene sklonije da vjeruju da je sreća ključna za pronalaženje posla ($\chi^2 = 12,06$, $p < 0,05$, Cramer's $V = 0,135$). Obrazovanje oca utiče na percepciju značaja ličnih odnosa i poznanstava ($\chi^2 = 41,62$, $p < 0,05$, Cramer's $V = 0,131$).

ASPIRACIJE MLADIH U OBLASTI RADA I ZAPOŠLJAVANJA

U kontekstu društva sa visokom stopom nezaposlenosti, pitanje je koliko ima prostora za izbor posla. S tim u vezi, postoje podaci o sve većoj deprofesionalizaciji rada i prihvatanju poslova koji su daleko od zanimanja za koja su se obrazovali mladi. Ipak, kao najvažniji ili najatraktivniji faktori u izboru posla za mlade dominiraju plata i sigurnost posla.

Za više od dvije trećine mladih ljudi prihodi ili plata su najvažniji faktor pri izboru određenog posla (78,8%). Slično tome, za 82% mladih najvažnija je sigurnost radnog mesta (Slika 8.6).

U kontekstu takvih nalaza, nije iznenađujuće što je državni sektor preferirano područje zapošljavanja za mlade ljude. Ipak, stvarnost je drugačija, pa većina mladih, sudeći po podacima koje smo prikupili, radi na poslovima koji su privremeni i najčešće u privatnom sektoru.

SAŽETAK NALAZA ISTRAŽIVANJA:

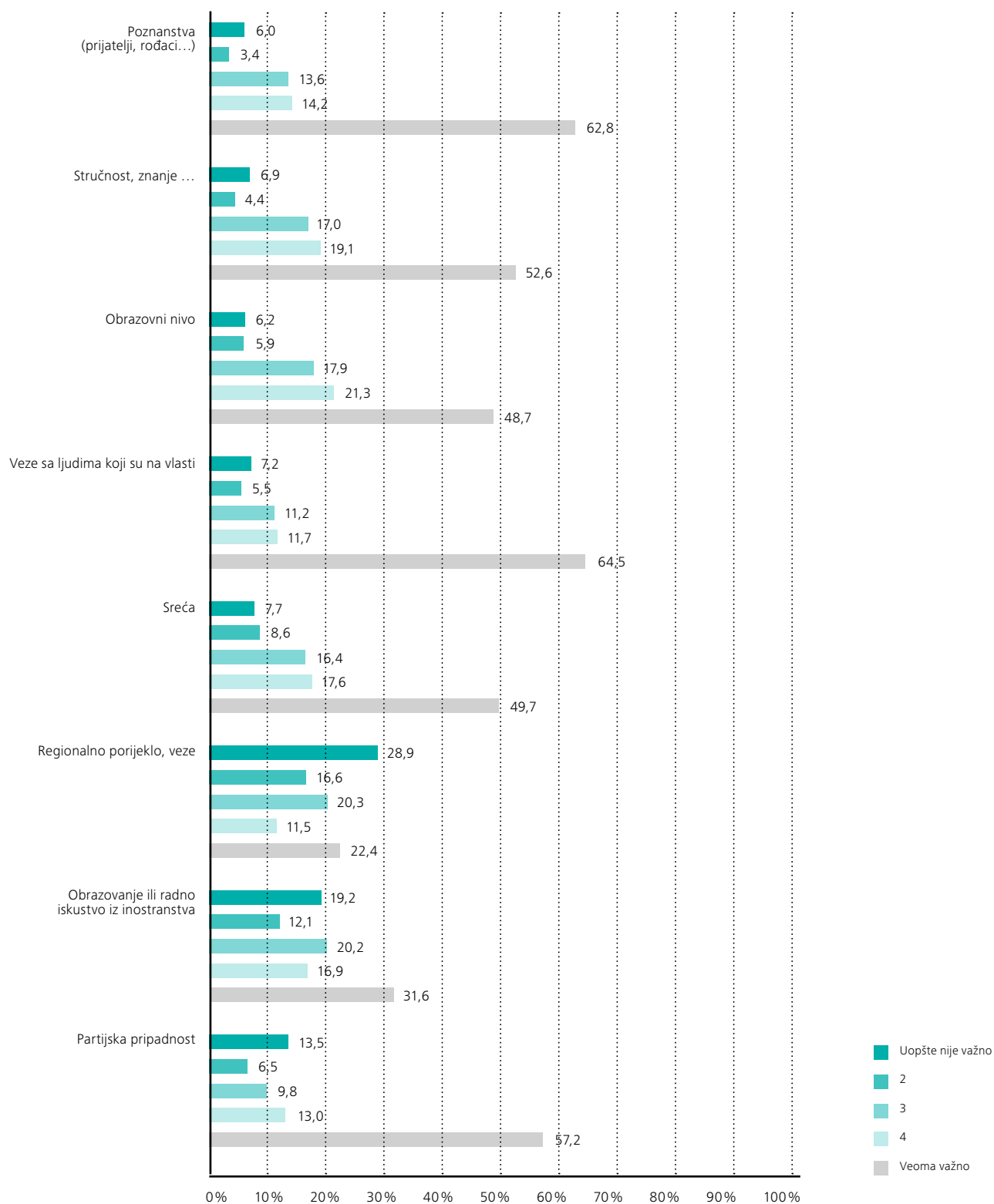
Stopa nezaposlenosti mladih u Crnoj Gori je izuzetno visoka u svim starosnim dobima i obrazovnim grupama mladih, što ih čini izuzetno ugroženom društvenom grupom. S obzirom na to da je nezaposlenost prediktor otežane integracije u društvo, uključujući i siromaštvo, mladi su kao grupa u ozbiljnom riziku od marginalizacije i socijalne isključenosti. U starosnoj grupi od 18 do 29 godina stopa nezaposlenosti mladih iznosi 38,75%. Sa starošću i stepenom obrazovanja stopa nezaposlenosti se donekle smanjuje, iako ostaje visoka u svim grupama mladih.

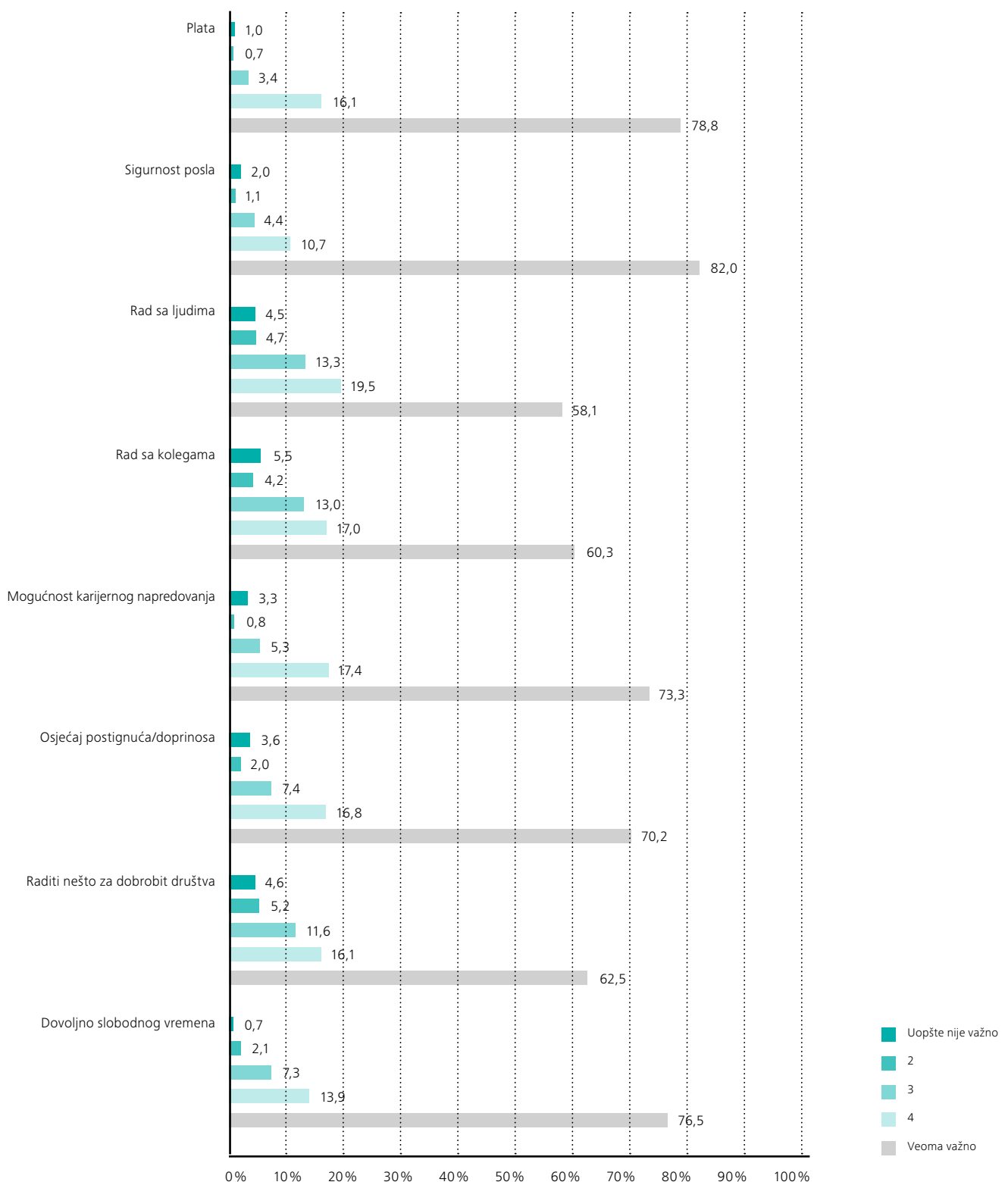
Mladi uglavnom rade po ugovorima na određeno vrijeme, dok je procenat onih koji imaju stalno zaposlenje manji, što indikuje pojavu prekarnosti rada. Pojava prekarnosti rada često se pominje u novijim studijama koje se bave zapošljavanjem mladih, što ukazuje na to da je karakterišu privremenost, fluidnost, fleksibilnost rada (Standing, 2011; Giddens, 2009; Bauman, 2009).

Postoji i trend deprofesionalizacije rada. Mladi ljudi u visokom procentu ne rade u struci za koju su obrazovani, ili rade na poslovima koji zahtijevaju niži nivo kvalifikacija od onih koje su stekli kroz formalno obrazovanje.

Iako visoko cijene stručnost i obrazovanje, mladi ljudi kao najvažniji kanal za pristup zaposlenju vide odnose sa ljudima na vlasti, lična poznanstva i veze, kao i partijsko članstvo. Ovi podaci su izuzetno zabrinjavajući jer ukazuju na to da već postoji percepcija među mladim ljudima da taj sistem funkcioniše na bazi potpune suprotnosti sa meritokratijom. Sistem u kome se društvena promocija i unapređenje zasnivaju na proizvoljnim kriterijumima, nepotizmu i korupciji je ozbiljno ugrožen u smislu njegove održivosti i funkcionalnosti, s obzirom na demokratske vrijednosti i ekonomski smisao razvoja i rasta. Percepcija mladih ljudi o najvažnijim faktorima potrebnim za pronalaženje posla rezultat je brojnih nedostataka sistema, posebno neefikasnog rješavanja slučajeva političkog zapošljavanja i afera u ovoj oblasti, koje nikada nijesu bile

SLIKA 8.5: Percepcija mladih o faktorima od značaja za pronalaženje posla u Crnoj Gori (%)

SLIKA 8.6: **Percepcija mladih o faktorima bitnim za odabir posla (%)**

riješene na odgovarajući način. Ovi opasni trendovi promovisanja nelegitimnih načina zapošljavanja i napredovanja kao legitimnih stvarno prijete uništiti cijeli sistem.

Iako većina mladih radi u privatnom sektoru, za većinu njih je preferirani sektor zapošljavanja državni sektor. Plata i sigurnost posla su za većinu ljudi ključni kod izbora posla.

Rešavanje problema visoke stope nezaposlenosti mladih zahtijeva dugoročne i dobro planirane strategije koje će uključiti čitav niz društvenih institucija čije aktivnosti treba povezati i koordinirati.

PREPORUKE

- Problem neusklađenosti između ponude obrazovanja i potreba tržišta rada treba prevazići kroz bolju komunikaciju obrazovnih institucija, preduzeća i drugih sektora društva i izradu zajedničkih planova u cilju formulisanja strateških pristupa usklađivanju obrazovanja sa potrebama i zahtjevima modernog tržišta rada;
- Pojačano učenje preduzetništva i generalno razvijanje kritičke svijesti, kreativnosti i inovacija kroz formalne i neformalne obrazovne pristupe u cilju stimulisanja i razvijanja ličnih inicijativa i podsticaja za mlade;
- Efikasna borba protiv korupcije, nepotizma i drugih fenomena koji podrivaju primjenu meritokratskog principa zapošljavanja i napredovanja u karijeri;
- Stvaranje efikasnih i održivih mjera za prevazilaženje ekonomske krize i oporavak svih sektora društva u cilju stvaranja novih radnih mjesta. Ovaj proces treba da uključi najveći broj zainteresovanih strana u formulisanju, praćenju, implementaciji i evaluaciji mjera.

9

OBRAZOVANJE I MLADI

U svim strategijama i planovima za razvoj savremenog društva obrazovanje zauzima centralno mjesto (A. Lovaković, 2013). Istraživanje položaja mladih u obrazovanju je od višestrukog značaja. Kao sistemu koji priprema mlade ljude da preuzmu važne uloge u ličnom i društvenom životu, obrazovanju se mora posvetiti posebna pažnja. Kvalitetni obrazovni sistem je osnova i osnovni resurs za razvoj svakog društva.

Obrazovni status mladih u velikoj mjeri definiše njihov društveni status i perspektive u oblasti zapošljavanja i uspješnog angažovanja u društvu, koji im kao takav obezbjeđuje ostvarivanje njihovog punog ličnog potencijala, kao i doprinos samom društvu. Obrazovna struktura i status bilo koje društvene grupe značajno utiču na sposobnost vršenja različitih društvenih uloga, od radnih i ekonomskih do političkih i socijalnih. Ove lične, grupne ili slojevite osobine takođe utiču na mogućnost društvene promocije, kao i na stilove života, društvenu interakciju i veze i uključivanje u različite oblike društvenog života u zajednici (M. Milosavljević, A. L. Jugović, 2009).

OBRAZOVNI STATUS MLADIH U TRENUTKU ISTRAŽIVANJA

Malo više od jedne trećine mladih je van obrazovnog sistema (33,5%), dok su ostali u osnovnoj ili srednjoj školi (26,8%), 28,8% na osnovnim studijama, 8,2% na master ili doktorskim studijama, i 2,6% na nekoj drugoj vrsti obrazovanja ili obuke. Najstariji ispitanici, u kohortu od 26 do 29 godina, najčešće su među onima koji nijesu u obrazovnom procesu (65,19%), što je očekivano, pošto je ovo obično vrijeme kada se završava ciklus formalnog obrazovanja.

Među onima koji nijesu obuhvaćeni obrazovnim procesom su najmlađi sa završenom srednjom stručnom školom (49,29%) i osnovnim studijama (27,01%).

Među onima koji su u obrazovnom sistemu, broj muškaraca i žena je jednak. Roditeljsko obrazovanje utiče na razliku u uključivanju mladih u viši nivo obrazovanja. Oni čiji su roditelji visoko obrazovani i sami su više uključeni u visoko obrazovanje ($\chi^2 = 50,12$, $p < 0,05$, Cramer's $V = 0,144$). U pogledu trenutnog obrazovnog statusa postoji razlika u odnosu na mjesto stanovanja mladih ($\chi^2 = 36,13$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,141$). Mladi sa sela ili iz ruralnih sredina češće su na osnovnim studijama od onih iz grada (36,88% naspram 26,35%). Na drugoj strani, na višem fakultetskom nivou, postdiplomske ili specijalističke studije pohađa 9,1% mladih iz urbanih sredina u odnosu na 4,91% onih sa sela.

Viši nivo obrazovanja roditelja pogoduje višim ličnim obrazovnim postignućima mladih. Oni mladi čiji su očevi visoko obrazovani češće su završili viši stepen obrazovanja ($Rho = 0,163$, $p < 0,001$). Isto je slučaj kada se ostvareni nivoi obrazovanja mladih uporede sa nivoom obrazovanja majki ($Rho = 0,141$, $p < 0,001$). Nije bilo statistički značajne veze između polovine ispitanika i postignutog nivoa obrazovanja.

Obrazovne aspiracije mladih ukazuju na to da najveći procenat njih pokušava da završi master (23,7%), 21,1% osnovne i 19,2% specijalističke studije. Četvorogodišnja srednja škola je ambicija za 15,8% mladih, a 7,4% želi da završi trogodišnju srednju školu. Doktorske studije su ambicija za 11,7% ispitanika, a 1,2% ima ambiciju da završi samo osnovnu školu. Djevojke imaju nešto veće aspiracije ka fakultetskom obrazovanju ($\chi^2 = 18,23$, $p < 0,05$, Cramer's $V = 0,177$). Među ženama postoji 80,87% onih koje žele da završe fakultet, naspram 70,18% muškaraca.

Materijalni položaj takođe ima uticaj na obrazovne aspiracije ($Rho = 0,122$, $p < 0,05$). Od onih koji sebe vide kao mlade ljude sa najnižim materijalnim položajem, polovina želi da završi određeni nivo fakultetskog obrazovanja naspram više od 80% onih sa najvišim materijalnim položajem. Preko 40% onih sa najnižim materijalnim položajem posjeduje sposobnost da završe visoke škole u poređenju sa 19,56% onih sa najvišim materijalnim položajem, što je dvostruko više. Siromaštvo ili loša materijalna situacija domaćinstva u kojem žive očigledno utiču na obrazovne aspiracije mladih ljudi.

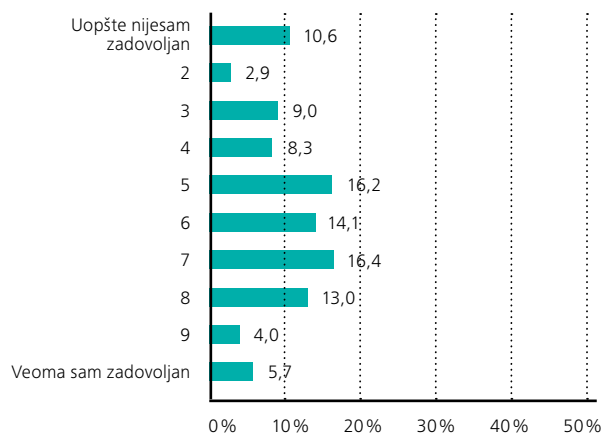
Mladi su sasvim sigurni da će doći do nivoa obrazovanja koji žele, tako da u to vjeruje 46% ispitanika. Mjereno na skali od 1 do 10, gdje 1 označava potpuno neizvjesno, a 10 potpuno sigurno, većina mladih gravitira prema opciji potpuno sigurno (75,2%), 22,8% je umjereno sigurno, a potpuno neizvjesno u pogledu postizanja željenog obrazovnog nivoa je samo 2,2% mladih. Žene su više uvjerenе da će postići nivo obrazovanja koji žele ($t = 3,538$, $df = 581$, $p < 0,001$).

PERCEPCIJA OBRAZOVNOG SISTEMA

Mladi su polovično zadovoljni obrazovnim sistemom u Crnoj Gori. Prosječna ocena na skali od 1 do 10 je 5,53 (1 – potpuno nezadovoljan, 10 – potpuno zadovoljan). Većina mladih ljudi (55%) umjereno je zadovoljna obrazovnim sistemom (sa opcijama 4 + 5 + 6 + 7), a na druga dva kraja spektra zadovoljstva postoji jednak broj mladih – petina onih koji su veoma zadovoljni (22,7% = 8 + 9 + 10), skoro isti koliko i onih koji su veoma nezadovoljni (22,5% = 1 + 2 + 3) (Slika 9.1).

Muškarci su nešto više zadovoljni obrazovnim sistemom nego žene ($\chi^2 = 25,87$, $p < 0,05$). Po drugim karakteristikama među mladim ljudima ne postoje značajne razlike u pogledu (ne)zadovoljstva obrazovnim sistemom.

SLIKA 9.1: **Stepen zadovoljstva obrazovnim sistemom među mladima u Crnoj Gori (%)**

Većina mladih ljudi percipira izraženu korupciju u obrazovnom sistemu. Na skali od 1 do 10, najveći procenat ispitanika, njih 62,91%, čine mladi ljudi koji su u potpunosti uvjereni u postojanje slučajeva korupcije u obrazovanju (ako se sumiraju odgovori koji se pripisuju opcijama 8, 9 i 10 na skali), dok se oko 10,6% odgovora ispitanika koncentriše oko drugog kraja skale, koji kažu da su potpuno uvjereni da nema korupcije (zbir odgovora koji se pripisuju opcijama 1, 2 i 3 na skali).

Stariji ispitanici, odnosno učenici ($Rho = 0,098$, $p < 0,05$), kao i učenici iz manjih sredina ($Rho = 0,186$, $p < 0,001$) skloniji su da veruju da postoji korupcija u sistemu obrazovanja. Sasvim logično, oni koji percipiraju da postoji korupcija u obrazovanju su manje zadovoljni ukupnim obrazovnim sistemom ($Rho = -0,173$, $p < 0,001$).

Ogromna većina mladih smatra da obrazovni sistem nije dovoljno usklađen sa potražnjom na savremenom tržištu radne snage (74,6%). Skoro tri puta manje mladih misli suprotno (25,4%).

Polovina ispitanika izjavila je da su imali priliku da obave praksu odnosno stažiraju u sklopu svog školovanja (51,2%), a skoro polovina njih je izjavila da nije (48,8%).

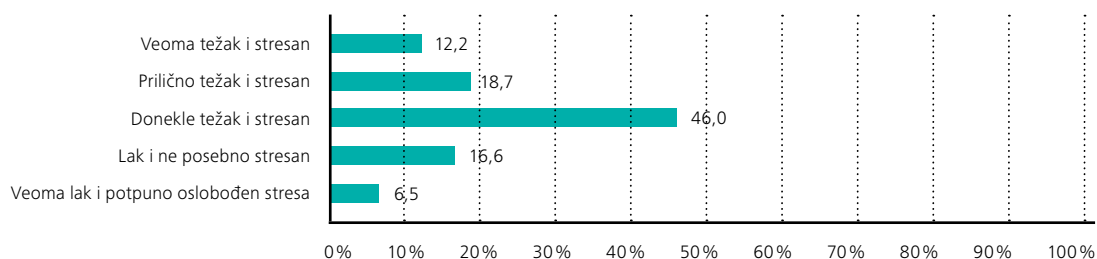
Većina mladih ljudi, iako ne i najveći broj istih, veruje da neće biti teško naći posao nakon što završe svoje obrazovanje. Da će to biti vrlo lako misli 20,4%, dok sa druge strane ima više onih koji misle da će biti vrlo teško (22,9%). Najveći broj je negdje između (47,8%), sa blagim prevladavanjem onih koji su uglavnom optimistični. Samo 8,9% je izjavilo da su već pronašli posao.

Oni koji su zadovoljni obrazovnim sistemom veruju i da neće biti teško pronaći posao nakon završetka obrazovanja ($Rho = 0,120$, $p < 0,05$). Takođe, optimizam o pronalaženju posla je izraženiji za one koji su imali praksu tokom školovanja ($Rho = 0,198$, $p < 0,001$). Iako procjenjuju da i drugi faktori, politički i socijalni kapital, imaju snažan uticaj na pronalaženje posla, pored obrazovanja i stručnosti, mladi ljudi sa boljim obrazovnim dostignućima ipak vjeruju da će lakše naći posao zbog svog uspjeha ($Rho = 0,188$, $p < 0,001$). Skepticizam raste s padom materijalnog položaja domaćinstava iz kojih dolaze mladi ($\chi^2 = 54,51$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,206$). Mladi ljudi koji dolaze iz domaćinstava sa lošim materijalnim položajem imaju tendenciju da budu pesimisti u pogledu lakoće pronalaska posla nakon školovanja.

Najveći procenat mladih ljudi procjenjuje svakodnevni život u školi / na fakultetu kao težak i stresan (76,9%), dok 23,1% smatra da je lak i ne naročito težak (Slika 9.2).

Učenici srednjih škola i postdiplomci češće od studenata na osnovnim studijama ocjenjuju svakodnevni život u školi / na fakultetu kao stresan ($\chi^2 = 62,54$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,234$). Za one koji provode više sati dnevno u učenju obrazovanje je stresnije nego za one koji troše manje vremena za učenje ($\chi^2 = 45,45$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,207$). Materijalni položaj utiče i na percepciju svakodnevnog života u školi / na fakultetu ($\chi^2 = 50,72$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,135$), pa su mladi ljudi koji smatraju da je njihov materijalni položaj nepovoljniji češći među onima koji procjenjuju školski i univerzitetski dnevni život kao teži.

SLIKA 9.2: Percepcija svakodnevnog života u školi / na univerzitetu među mladima u Crnoj Gori (%)

Mladi provode u učenju približno tri sata dnevno poslije škole, a njihova prosječna ocena u poslednjoj školskoj godini bila je između 3 i 4 za one koji pohađaju / su pohađali osnovnu ili srednju školu, ili između 8 i 9 među onima koji pohađaju / su pohađali univerzitetski nivo obrazovanja.

Učenici osnovnih i srednjih škola prijavljuju kraće prosječno vrijeme provedeno u učenju tokom dana u poređenju sa studentima na različitim nivoima obrazovanja. Iako učenici osnovnih i srednjih škola u prosjeku troše manje vremena učeći, oni su prisutniji u grupi onih sa najvišim ocenama ostvarenim u posljednjoj akademskoj godini ($\chi^2 = 61,22$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,255$). U prošloj školskoj godini skoro svake sekunde neko od učenika u osnovnom i srednjem obrazovanju dobio je najvišu ocenu.

Postoji određena povezanost između prosječnog broja sati provedenih u učenju i prosječnih ocjena u prošloj školskoj godini ($Rho = 0,158$, $p < 0,05$).

Kada je u pitanju prosječno vrijeme provedeno u učenju nakon školovanja, čini se da su djevojčice nešto marljivije od dječaka ($\chi^2 = 13,66$, $p < 0,05$, Cramer's $V = 0,188$).

Mladi ljudi koji su iz porodica sa boljim materijalnim položajem su zastupljeniji među onima koji su u prošloj akademskoj godini dobili bolje prosječne ocjene ($Rho = 0,195$, $p < 0,001$).

SAŽETAK NALAZA ISTRAŽIVANJA:

Skoro 30% mladih je trenutno na nekom nivou fakultetskog obrazovanja. Dvije trećine njih imaju želju da završe određeni stepen univerzitetskog obrazovanja u budućnosti. Istraživanje ukazuje na značajnu vezu između kulturnog kapitala porodica iz kojih dolaze mladi, kao i njihovog materijalnog položaja i postignutog ili upisanog nivoa obrazovanja i percepcije obrazovanja i očekivanja u smislu lakoće pronalazjenja posla nakon završetka obrazovanja. Percepcija izrazite korupcije prisutna je kod mladih u ubedljivoj većini. Jedna petina mladih ljudi je veoma nezadovoljna, a više od polovine je poluzadovoljnih ukupnim kvalitetom obrazovnog sistema. Gotovo dvije trećine mladih ljudi smatra da ih obrazovni sistem ne priprema dobro za potrebe modernog tržišta rada, a polovina mladih nije imala praksu tokom svog obrazovanja. Svakodnevni život u školama i na fakultetima je za ubedljivu većinu stresan i težak, u poređenju sa četvrtinom ispitanika za koje je život u školi ili na univerzitetu jednostavan i bez opterećenja. Jedna trećina mladih ljudi (36,9%) smatra da će biti teško ili veoma teško naći posao nakon završetka obrazovanja, posebno oni koji dolaze iz porodica sa nižim materijalnim položajem.

PREPORUKE:

- Dalje poboljšati jednakost pristupa obrazovanju kroz kreiranje različitih sistema podrške koji će eliminisati prepreke za efikasnije uključivanje i obrazovno dostignuće mladih bez obzira na njihov društveni i kulturni profil;
- Razviti sistem efikasne prevencije i gonjenja slučajeva korupcije u obrazovanju na svim nivoima;
- Razviti strategije koje će doprinijeti većoj usklađenosti obrazovnog sistema sa potrebama modernog tržišta rada i zahtjevima u smislu odgovarajućih kompetencija;
- Razviti programe koji će poboljšati ponudu prakse i stažiranja za mlade tokom studija kako bi imali priliku da unaprijede svoje znanje i vještine kroz primjenu onoga što su naučili.

10

MOBILNOST MLADIH

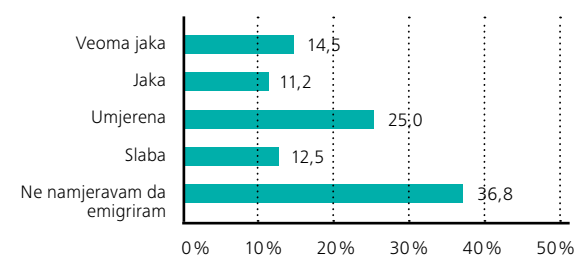
Migracija među mladima ima snagu da direktno utiče na socijalne, ekonomske, demografske karakteristike, kulturne i ljudske resurse određenog prostora, pa je važno posmatrati situaciju u toj oblasti. Fokus ovog istraživanja stavljen je na migraciju van zemlje, koja postaje sve prisutnija tema u javnom diskursu u Crnoj Gori jer su istraživanja kao što su „*Mladi – socijalni dekor ili socijalni kapital?*“ iz 2016. godine pokazala da mladi imaju sve više potencijala da emigriraju iz Crne Gore, odnosno 50 % mladih ima snažnu ili umjerenu snažnu želju da se iseli iz Crne Gore (M. Knežević, P. Đukanović, 2016).

Crna Gora nema razvijen sistem upravljanja migracijama mladih. Ne postoje sistematski niti precizni podaci o tome koliko je mladih napustilo zemlju, niti o motivima koji stoje iza njihove migracije. Na nacionalnom nivou u Crnoj Gori postoje dva registra za prikupljanje podataka o migracijama, ali se nijedan ne odnosi posebno na prikupljanje podataka o emigrantima iz Crne Gore (M. Radulović, M. Brnović, 2016). Upravljanje migracijama mladih bi trebalo da bude sastavni dio strateških državnih dokumenata i akcionih planova, ali i pitanje o kome bi se trebalo mnogo sadržajnije govoriti i na koje bi mnoge zainteresovane strane trebalo da traže rješenje. Koliko je velika želja mladih da napuste zemlju, koji motivi ih navode da razmišljaju o tome, šta oni rade kako bi ostvarili svoju ideju i koje su karakteristične osobine potencijalnih emigranata, samo su neka od pitanja koja smo željeli osvijetliti.

Procentualno najveći broj mladih nije boravio u inostranstvu duže od pola godine, bilo na obrazovanju, radu itd. Takođe su rijetki mladi ljudi koji su studirali u inostranstvu (njih je samo 7,2 % naspram 92,8 % onih koji su odgovorili da nikada nijesu živjeli van zemlje tokom studija). Situacija je slična kada je riječ o srednjem opštem i stručnom obrazovanju i obuci, gdje je preko 90 % mladih odgovorilo da nikada nijesu živjeli van zemlje dok su bili na nekom od ovih vrsta školovanja.

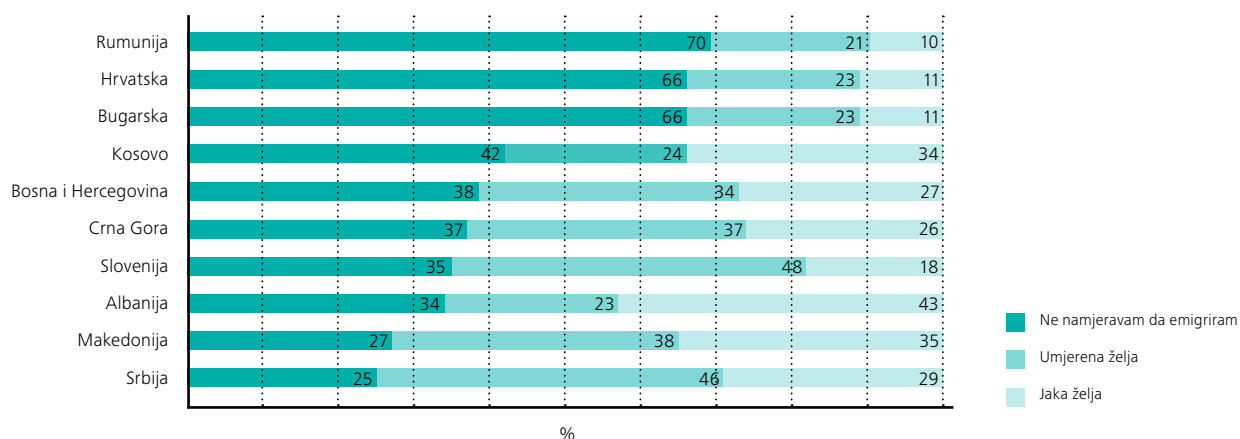
Na pitanje da li žele da emigriraju iz zemlje, jedna trećina mladih (36,8 %) odlučna je da ne želi, a nešto umjerenije mišljenje, iako ne žele da odu, ima 12,5 % ispitanika, dok umjerenu želju da napuste zemlju izražava 25 % mladih, a još 25,7 % ima snažnu ili veoma snažnu želju da emigrira (11,2 % i 14,5 %). Stoga, i dalje imamo stabilnih 50 % mladih koji žele da emigriraju iz Crne Gore vjerujući da je to za njih prosperitetnija opcija (Slika 10.1).

SLIKA 10.1: Želja za emigriranjem iz zemlje među mladima u Crnoj Gori (%)

Među onima koji žele da emigriraju postoje razlike u starosnoj dobi ispitanika. Većina spremnih za pokret su mladi ljudi u kohortama od 18 do 21 godina, od kojih je gotovo trećina (29,52 %) odgovorila pozitivno, a u svim ostalim kohortama taj procenat je manji, mada ne značajno, dok je u svakoj grupi zabilježena najmanje četvrtina mladih ljudi koji žele da emigriraju.

Izgleda da je obrazovni status značajno povezan sa željom za emigriranjem u inostranstvo ($\chi^2 = 42,95$, $p < 0,001$). Na primjer, jedna trećina studenata (34 %) na master ili doktorskim studijama tvrde da imaju jaku ili vrlo jaku želju da emigriraju. Među onima koji nijesu u procesu obrazovanja skoro jedna petina ili 19,5 % mladih ima jaku ili veoma jaku želju za emigriranjem.

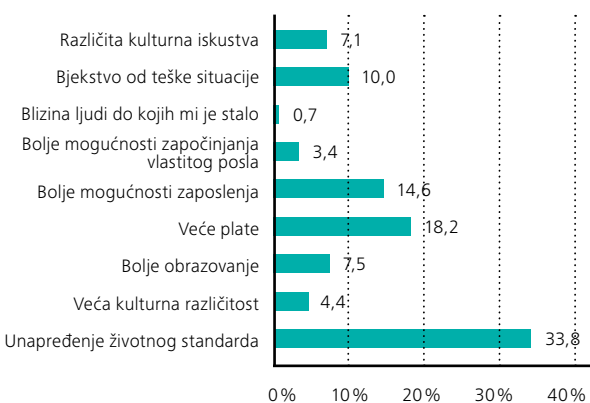
SLIKA 10.2: Potencijal za emigriranje mladih ljudi iz regiona jugoistočne Evrope

Stepen zadovoljstva životom utiče na spremnost mladih da emigriraju, kao i zadovoljstvo poslom ($Rho = -0,138$, $p < 0,005$; prijateljima – $Rho = -0,133$, $p < 0,001$; obrazovanjem – $Rho = -0,145$, $p < 0,001$; životom uopšte – $Rho = -0,080$, $p < 0,05$). Oni koji pokazuju veći stepen zadovoljstva ovim aspektima života u manjem broju imaju želju da emigriraju.

Materijalni položaj domaćinstva takođe ima veze sa željom da se emigrira u inostranstvo na duže od pola godine ($\chi^2 = 44,75$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,142$). Oni koji sebe smatraju najsiromašnijima više su skloni razmišljanju o emigriranju od onih koji vide svoj životni standard kao dobar.

U regionalnoj perspektivi Crna Gora je negdje u sredini kada je u pitanju potencijal mladih ljudi da emigriraju (Slika 10.2).

Kao motiv za emigriranje uglavnom su prisutni razlozi ekonomske prirode: poboljšanje životnog standarda – 33,8%, veće plate – 18,2%, bolje mogućnosti za zapošljavanje – 14,6%, bjekstvo od loše situacije – 10%, a zatim bolje obrazovanje – 7,5%, upoznavanje druge kulture – 7,1% i tako dalje (Slika 10.3).

SLIKA 10.3: Ključni motivi mladih iz Crne Gore da emigriraju (%)

Čak ni na deklarativnom nivou nije zanemarljiva želja za emigracijom i brzinom postizanja te namjere ($\chi^2 = 33,59$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,218$). Od onih koji imaju vrlo snažnu želju, čak 42,9%

namjerava da realizuje svoju ideju u narednih pola do dvije godine i da se isele. Isti broj mladih ljudi ima namjeru da realizuje svoje želje da se preseli u narednih pet godina. Samo 2,4% to želi za više od deset godina. Među onima koji žele da se isele u narednih pola godine prednjače studenti na bačelor studijama (53,1%).

Nešto više od četvrtine (27,1%) mladih bi ostalo u inostranstvu manje od godinu dana, dok bi skoro isti broj ljudi želio ostati zauvek (26,8%). Takođe, od jedne do pet godina bi ostalo 19,9%, pet do deset 12%, od deset do dvadeset godina 8,6% i 5,5% više od dvadeset godina. Korelacija između želje za emigriranjem i dužine boravka u inostranstvu bila je značajna ($\chi^2 = 118,99$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,378$). Čak i više od polovine onih koji imaju snažnu želju da se emigriraju bi se iselili zauvijek (56,6%).

Najpoželjnije destinacije za mlade iz Crne Gore su Sjedinjene Američke Države (20%), zatim Njemačka (15%), a na trećem mjestu Italija (7%).

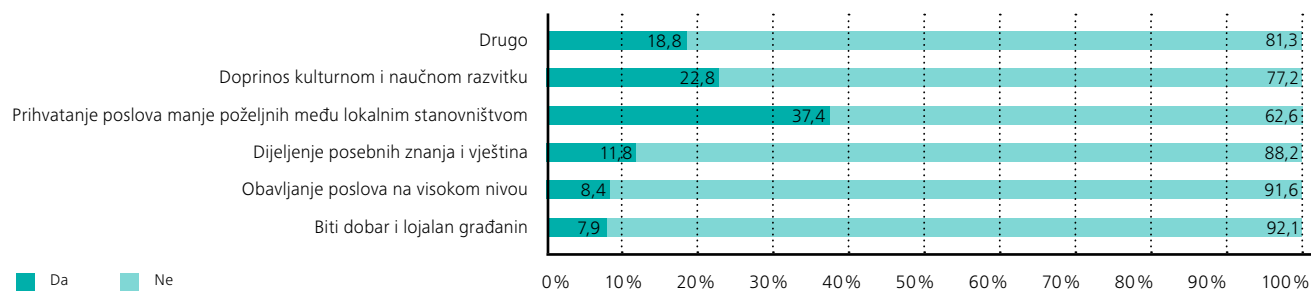
Upoznatost mladih o mogućnostima koje stoje na raspolaganju emigrantima u željenoj zemlji destinacije je mala. Na primjer, gotovo polovina (47,3%) nije upoznata sa mogućnostima u oblasti obrazovanja, donekle je upoznata jedna petina (20,1%), a samo trećina (31,6%) tvrdi da ima pristojno ili dobro znanje.

Nadalje, sa postupkom dobijanja boravišne dozvole nije upoznato pola mladih (50,9%), niti poznaju kako funkcioniše zdravstveni sistem zemlje domaćina i koje mogućnosti pruža imigrantima. Više od polovine (54,1%) ne zna ništa o socijalnim beneficijama, niti o kulturološkim normama i vrijednostima zemlje domaćina (50,3%), što ukazuje na to da mladi ne promišljaju ove planove u dovoljnoj mjeri.

Međutim, postoji povezanost između želje da se što prije isele i nivoa informacija o određenim aspektima emigracije. Oni koji žele da krenu za pola godine više su od drugih informisani o tome kako se dobija dozvola boravka ($\chi^2 = 35,29$, $p < 0,05$, Cramer's $V = 0,200$). U ovom pogledu, ne postoje značajne razlike kada su u pitanju drugi aspekti života.

Mladi ljudi koji su rekli da žele da emigriraju gotovo ništa nisu uradili da vide šta im je zaista na raspolaganju, niti su preduzimali aktivnosti da se pripreme za napuštanje zemlje (njih preko

SLIKA 10.4: Percepcija mladih o mogućnostima vlastitog doprinosa u zemlji emigracije

90%). Situacija je nešto drugačija samo kada su u pitanju rođaci i prijatelji mladih ljudi sa kojima je njih 22% razgovaralo ili ih pitalo kako im mogu pomoći da odu. U ovom slučaju, 57% kaže da nijesu ništa uradili, dok 43% jesu. Oni koji namjeravaju napustiti zemlju u sljedećoj polovini godine su aktivniji od drugih koji su ispitani i pripremaju se za odlazak, često su kontaktirali sa poslodavcima ($\chi^2 = 21,09$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,308$), raspitali su se kod ambasada ($\chi^2 = 19,41$, $p < 0,05$, Cramer's $V = 0,295$), a samo u 14,3% slučajeva nijesu učinili ništa da se pripreme, što je značajna razlika u odnosu na sve ostale ispitanike ($\chi^2 = 20,89$, $p < 0,012$, Cramer's $V = 0,306$).

Što se tiče poznavanja stranog jezika u željenoj destinaciji za emigriranje, mladi su takođe nepripremljeni. Više od polovine, odnosno 63,3% ne zna jezik ili samo poznaje osnovnu komunikaciju, dok jedna trećina ili 36,6% imaju dobro ili odlično znanje jezika.

Mladi ljudi koji žele da emigriraju generalno veruju da ne mogu značajno doprinijeti državi domaćinu u različitim oblastima života. Većina njih, ili preko jedne trećine, smatraju da će preuzeti samo posao koji je manje poželjan kod domaćeg stanovništva, a jedna petina misli da može doprinijeti kulturnom i naučnom razvoju zemlje domaćina (Slika 10.4).

SAŽETAK NALAZA ISTRAŽIVANJA:

Polovina mladih se nosi mišlju i željom da emigrira iz zemlje. Za četvrtinu njih je ta želja jaka, dok isti procenat mladih ima umjerenu želju da napusti zemlju na duže od pola godine. Među onima koji imaju snažnu želju da emigriraju postoji značajan broj onih koji imaju visoko obrazovanje, odnosno onih koji pripadaju najobrazovanijem dijelu mlade populacije (jedna trećina postdiplomaca i doktoranata). Stoga je moguće govoriti o tome da postoji prijetnja „odliva mozgova“, što je veoma opasna prijetnja za veličinu Crne Gore i njene resurse. U regionalnoj perspektivi tendencija „odliva mozgova“ dovodi Crnu Goru na vrh liste zemalja koje ova pojava najviše pogađa.

Motivi emigriranja su pretežno ekonomske prirode, kao što su bolji životni standard, mogućnost zapošljavanja i veće plate, a dijelom i bolje mogućnosti obrazovanja.

Mladi ljudi koji žele da emigriraju uglavnom nijesu upoznati sa funkcionisanjem različitih aspekata života u zemlji domaćina, a vrlo

rijetko rade nešto konkretno da bi ostvarili svoju želju. Oni koji namjeravaju da emigriraju što prije su znatno bolje informisani i pripremljeni. Kada je u pitanju iseljenje, ima više od polovine onih koji imaju snažnu želju da se ise le zauvijek.

Mladi ljudi koji žele da emigriraju nemaju velike ambicije u pogledu doprinosa državi domaćinu, uglavnom procjenjujući da mogu uzeti da rade poslove koje domaće stanovništvo ne želi da radi.

PREPORUKE:

- Migracija je tema koja je sve prisutnija u javnom diskursu u Crnoj Gori, ali ne postoje pouzdani podaci o broju mladih koji su otišli, njihovoj obrazovnoj strukturi i drugim karakteristikama kako bi se napravila baza podataka o intenzitetu migracija mladih ljudi, motivima, karakteristikama emigranata i kako bi se u budućnosti sistematski pratio ovaj fenomen;
- Stvoriti uslove za zadržavanje najobrazovanijih mladih ljudi, tj. mladih ljudi koji svojim stručnim znanjem mogu pomoći oporavak različitih segmenata društva, kroz ulaganje u nauku i obrazovanje;
- Efikasna borba protiv korupcije i nepotizma u obrazovanju, zapošljavanju i napredovanju i sprečavanje pojave političkog zapošljavanja, jer sve to obeshrabruje mlade ljude;
- Pravljenje programa i strategije za ekonomski oporavak zemlje i stvaranje uslova za poboljšanje kvaliteta života i životnog standarda građana, a posebno mladih, smanjenjem stope nezaposlenosti, kako bi oni vidjeli i prepoznali dobru perspektivu ostanka u svojoj državi.

11

PORODIČNI ŽIVOT MLADIH

Kakav je porodični život mladih u porodici porijekla, perspektive tranzicije ka porodici opredjeljenja, te koji su izazovi u ostvarivanju tranzicije u odraslost kroz zasnivanje braka i roditeljstvo, pitanja su u fokusu ovog poglavlja. Imaju li crnogorski mladi uobičajenu biografiju i kako teče proces njihove tranzicije u odraslost? Odgovori na ova pitanja značajni su indikatori ukupnog položaja mladih u društvu.

Sudeći po rezultatima istraživanja, tranzicija je usporila, a takvu situaciju ilustruje veliki broj mladih ljudi koji ostaju da žive sa roditeljima u roditeljskoj kući u kasnoj mladosti, koji nijesu zasnovali porodicu, nemaju djece i u značajnom procentu ove populacije nemaju zaposlenje odnosno imaju samo privremeno zaposlenje koje im ne može pružiti stabilnu perspektivu i nezavisnost.

Istraživanje o tranziciji mladih ljudi u svijet odraslih takođe je predmet raznih društvenih nauka. Tranzicija ili prelazak u svijet odraslih predstavlja proces u kojem mlada osoba preuzima odgovornost za različite oblasti života: obrazovne, profesionalne, stambene, ekonomske, porodične. Osnovni proces tranzicije u odraslost je osamostaljenje, odnosno sticanje nezavisnosti u odnosu na porodicu porijekla. Obično se ovaj proces odvija kroz nekoliko ključnih događaja: završavanje školovanja, iseljavanje iz roditeljskog doma, zapošljavanje i započinjanje sopstvene porodice.

Pristup izučavanju tranzicije razvijao se u okviru studija životnog toka i ukazuje na proces prelaska aktera iz jedne ključne životne faze u drugu, a tranzicija u odraslost obuhvata kompleksne promjene statusa u skoro svim aspektima životnog toka u relativno zgnusnutom periodu (obrazovna, profesionalna, porodična, stambena tranzicija) (S. Ignjatović, 2008).

Jedan od teoretičara životnog toka, sociolog Glen Elder, definiše životni tok kao niz društveno definisanih događaja i uloga koje pojedinac preuzima tokom vremena (Mitchell, 2006).

Uticaj raznih procesa u postsocijalističkim društvima, uključujući i Crnu Goru, promijenio je standardnu tranziciju mladih i njen tok. Postoji sve više indikatora koji ukazuju na to da fenomen produžene mladosti generiše ekonomska kriza, posebno s rastom stope nezaposlenosti mladih, dužinom školovanja i drugim procesima koji usporavaju nezavisnost mladih.

Sporost prelaska mladih ljudi u odrasli svijet ima snažan uticaj na funkcionisanje čitavog društva, jer uzrokuje poremećaje i krize u demografskom, ekonomskom i širem društvenom kontekstu.

STAMBENA (NE)ZAVISNOST MLADIH

Mladi uglavnom žive sa svojom majkom u istom domaćinstvu, tj. skoro tri četvrtine mladih (73,7%), u poređenju sa samo 26,3% onih koji ne žive u istom domaćinstvu sa majkom.

Logično je da u najmlađoj dobi, od 13 do 17 godina, mladi u visokom procentu, od 89,6%, žive sa majkom. Ovaj procenat je visok i u drugoj grupi mladih ljudi, starosti od 18 do 21 godine, gdje 81,97% živi sa majkom u istom domaćinstvu, dok se sa svakim sledećim kohortom starosti ovaj procenat smanjuje (kohort 22–25 godina – kod majke u istom domaćinstvu živi 74,26%, odnosno 58,25% u grupi od 26 do 29 godina). Očigledno je da s godinama broj onih koji ostanu da žive sa svojom majkom u istom domaćinstvu opada, ali ostaje veoma visok u najstarijoj grupi mladih, a naročito s obzirom na to da čak 71,12% adolescenata živi u istom domaćinstvu sa svojom majkom.

Najmlađa grupa mladih, starijih od 13 do 17 godina, živi sa ocem u istom domaćinstvu (84,37%). Procenat se smanjuje s godinama, ali još uvek u najstarijoj grupi mladih ljudi, starosti od 26 do 29 godina, 46,91% njih živi zajedno sa svojim ocem u

istom domaćinstvu. Čak 60,03 % mladih živi sa ocem u istom domaćinstvu.

Mladi obično žive u roditeljskom domu (71,8%), zatim u iznajmljenoj kući/stanu koji plaćaju sami (6,2%) ili kojima neko drugi plaća (5,6%). Manji procenat (4,7%) živi u kući/stanu koji su naslijedili od svojih roditelja ili su njihovi roditelji kupili za njih. Najmanje je onih koji žive u kući/stanu koji su kupili sami ili sa svojim partnerom (3,2%) (Slika 11.1).

Među onima koji su u braku 16,4% žive u kući roditelja.

Postoji statistički značajan odnos između starosne dobi mladih i nezavisnog stanovanja, tj. stariji žive van roditeljske kuće, u kući/stanu koji su kupili ili iznajmili i plaćaju ga sami, $\chi^2 = 257,19$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,217$.

Ipak, najstarija grupa mladih (26–29 godina), koja bi trebalo da bude u situaciji da bude stambeno nezavisna, živi u roditeljskom domu, u veoma visokom procentu (62,19%), dok samo 5,97% živi u stanu koji su kupili sami ili sa svojim partnerom. Ovo ukazuje na to da je stambena nezavisnost kao jedan od znakova zrelosti (adult marker) i dalje u izuzetno malom procentu prisutna u životima mladih u Crnoj Gori.

Podaci ukazuju na to da se sa statusom zaposlenosti povećava stambena nezavisnost ($\chi^2 = 123,43$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,156$). Oni koji su stalno zaposleni češće žive van roditeljske kuće nego drugi mladi ljudi, iako visoki procenat, od 56,5%, još uvek živi u roditeljskom domu. Stalno zaposleni su među onima koji najčešće žive u stanu/kući koju su kupili sami ili sa svojim partnerom (12,9%), kao i u iznajmljenom stanu/kući koji plaćaju.

Stambena nezavisnost je takođe povezana sa bračnim statusom mladih ljudi ($\chi^2 = 276,31$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,302$). Mladi koji su oženjeni/udati češće žive sami u stanu koji su kupili (23%) od onih koji nijesu u braku, ili u iznajmljenoj kući/stanu koji plaćaju sami (19,7%). Međutim, većina (52,5%) živi u roditeljskim kućama/stanovima, nasleđenim ili kupljenim od roditelja ili iznajmljenim i plaćenim od strane nekog drugog.

Isto tako, mladi ljudi koji žive u vanbračnoj zajednici češće su nezavisni, u smislu da 14,3% živi u roditeljskom domu, a više od polovine (52,4%) živi u kući/stanu koji su kupili sa svojim partnerom ili su ga iznajmili (23,8% odnosno 28,6%).

Ne postoje statistički značajne razlike u odnosu na rod. Ipak, nešto veći procenat muškaraca živi u domu roditelja, a žene su

nešto češće u kući/stanu koji su kupili zajedno sa svojim partnerom. Takođe, mladi ljudi sa sela nešto češće žive u roditeljskoj kući nego mladi ljudi u gradu.

Oni koji žive sa roditeljima vide ovo kao najjednostavnije i najpovoljnije rješenje (55,5%). Trećina (32,1%) ispitanika bi se iselila da im finansijske prilike to omogućavaju. Samo 2,9% ostaje sa roditeljima jer ne vole da budu nezavisni.

Starosna dob mladih je u značajnoj korelaciji sa životom kod roditelja ($\chi^2 = 79,48$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,244$). Starija kohorta mladih (26–29) bila bi nezavisnija da im to finansijske prilike omogućavaju (skoro polovina ove grupe (46,61%) živjela bi sama da može), a mlađi ljudi će najvjerovatnije živjeti sa roditeljima jer je to najjednostavnije.

PORODIČNI I BRAČNI STATUS MLADIH

Između uzrasta i statusa mladih ispitanika postoji statistički značajan odnos u smislu da se s godinama povećava broj onih koji su u braku; $\chi^2 = 172,95$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,236$.

Od ukupnog uzorka je polovina mladih (50,2%) neoženjena/neudata ili nema neku vezu. Oženjeno/udato je 10,3%, a 3,5% živi u vanbračnoj zajednici, dok je 34,5% ispitanika u vezi, ali ne živi sa svojim partnerom.

Među najstarijim grupama mladih, starijih od 26 do 29 godina, 40,61% su neoženjeni/neudate, 23,35% su u braku, 4,57% u vanbračnoj zajednici, 28,43% je u vezi, ali ne živi sa svojim partnerom, a razvedeni čine 3,04%.

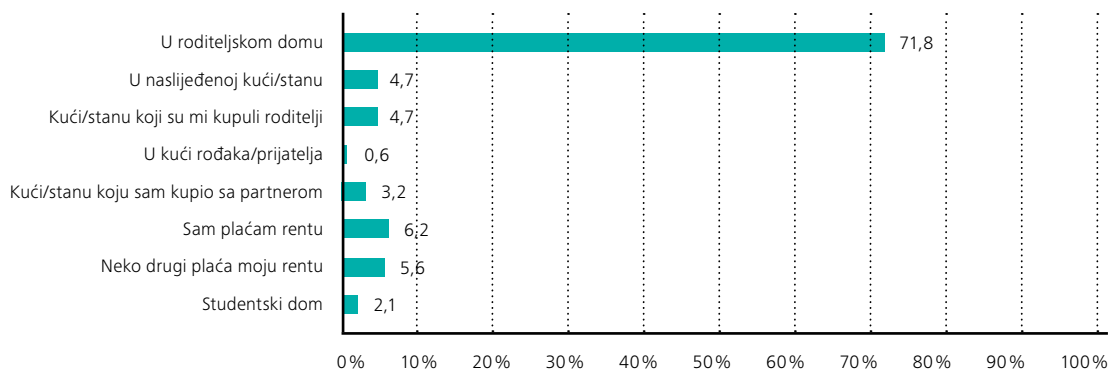
Od mladih ljudi uzrasta 22–25 godina 43,98% su neoženjeni/neudate, 9,42% u braku, 3,66% u vanbračnoj zajednici, 41,88% je u vezi, ali ne živi sa svojim partnerom, dok je 1,05% udovaca/udovica.

Mladi od 18 do 21 godine su najčešće neoženjeni/neudate (54,37%), 3,75% je u vanbračnoj zajednici, 41,25% je u vezi ali ne živi sa partnerom, a 0,62% čine udovci/udovice.

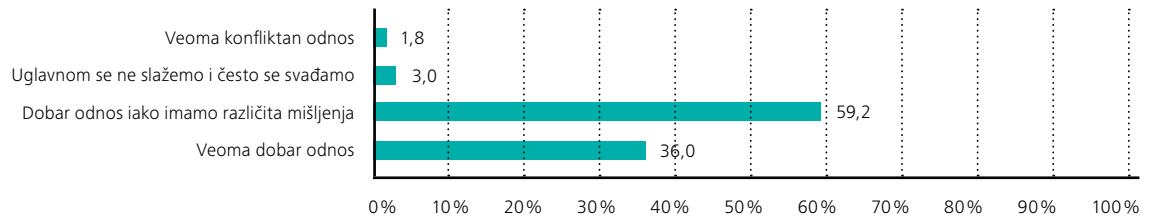
U najmlađoj kohorti 82,67% su neoženjeni/neudate, 17,33% je u vezi ali ne živi sa partnerom.

Među adolescentima koji imaju više od 18 godina 11,68% je oženjenih/udatih, a 45,8% je neoženjeno/neudato.

SLIKA 11.1: **Stambena (ne)zavisnost mladih u Crnoj Gori (%)**

SLIKA 11.2: Percepcija odnosa sa roditeljima među mladima u Crnoj Gori (%)

Status u smislu braka ili vanbračne zajednice, u vezi, sa djecom je $\chi^2 = 435,91$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,508$. Od onih koji su u braku 80,33% imaju djecu, najčešće jedno dijete (52,5%), dvoje djece (23%) i troje djece (4,9%). Mladi ljudi koji žive u vanbračnoj zajednici u 11,8% slučajeva imaju djecu.

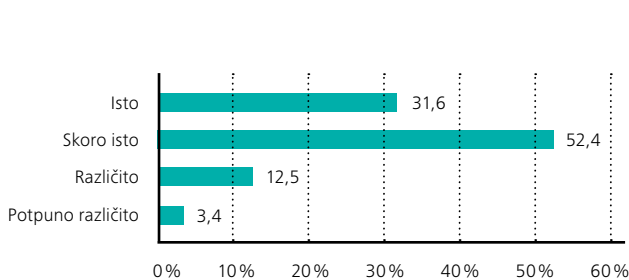
Mladi obično žive u domaćinstvu od četiri člana (aritmetička sredina odgovora je $M = 4,18$, medijana 4).

ODNOSI MLADIH SA RODITELJIMA

Kada je riječ o odnosima između mladih ljudi i roditelja, velika većina navodi da imaju veoma dobar odnos (36%) ili ponekad imaju različita mišljenja (59,2%), dok su tenzije i neslaganja sa roditeljima rijetki i samo 4,8% ih navodi. Nema statistički značajnih uticaja pola, starosne dobi, mjesta prebivališta, percipiranog materijalnog položaja na ove odnose (Slika 11.2).

Kao indikator odnosa između roditelja i mladih može poslužiti činjenica da mladi ljudi u najvećem procentu izjavljuju da će podići svoju djecu na isti ili skoro isti način kao što su njih roditelji podigli (31,6% i 52,4%). Drugačiji pristup vaspitanju od onog koji su imali roditelji bi bio primjeren za 12,5% ispitanika, a potpuno drugačiji pristup vaspitanju u odnosu na roditeljsko imalo bi samo 3,4% ispitanika (Slika 11.3).

SLIKA 11.3: Otvorenost mladih prema podizanju svoje djece po modelu svojih roditelja (%)

Majka je ključna osoba koja, prema mladima, ima najveći uticaj na njihove odluke (50,3%), a manji uticaj ima otac (37,2%). Ipak, njih 22% ističu da donose odluke nezavisno. Nezavisniji u odlučivanju su oni koji su zaposleni. Otac ima jači uticaj na odluke muškaraca nego na odluke žena ($\chi^2 = 4,13$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,081$). S druge strane, majka ima veći uticaj na odluke žena ($\chi^2 = 13,96$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,149$). Muškarci se češće izjašnjava-

ju kao nezavisniji u donošenju odluka nego žene ($\chi^2 = 4,35$, $p < 0,05$, Cramer's $V = 0,083$).

Materijalni položaj porodice ima veze sa uticajem jednog od roditelja na donošenje odluka. Otac češće od majke utiče na odluke u porodici kod porodica nižeg materijalnog položaja ($\chi^2 = 11,24$, $p < 0,05$, Cramer's $V = 0,142$).

Pri donošenju važnih odluka većina mladih odlučuje zajedno sa svojim roditeljima (55,5%), dok 40,8% odlučuje samostalno, a roditelji odlučuju u ime djece samo u 3,8% slučajeva.

Na prvi pogled je očigledno da starosno doba mladih utiče na stepen njihove autonomije u odlučivanju ($\chi^2 = 149,61$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,342$). Starija kohorta mladih ljudi, od 26 do 29 godina, u 60,63% slučajeva izjavljuje da donose odluke samostalno, naspram 10,31% u najmlađoj kohorti mladih. Takođe, obrazovanje je uticajno kod samostalnog odlučivanja i što je veći nivo obrazovanja, to je veća autonomija u odlučivanju. Oni koji su zaposleni nešto su nezavisniji u donošenju odluka od onih nezaposlenih mladih ljudi, koji češće odlučuju zajedno sa svojim roditeljima ($\chi^2 = 67,71$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,239$). Stambena autonomija je povezana sa autonomijom u odlučivanju ($\chi^2 = 54,12$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,208$). Mladi ljudi koji žive sami su nezavisniji u donošenju odluka.

Mladi ljudi koji su se ostvarili kao roditelji češće samostalno odlučuju od onih koji nemaju djecu ($\chi^2 = 23,64$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,144$). Isto tako, bračni status ima značajan uticaj na nezavisnost. Oni koji su oženjeni ili žive u vanbračnoj zajednici su nezavisniji u donošenju odluka ($\chi^2 = 43,00$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,192$).

ASPIRACIJE MLADIH U POGLEDU BRAČNOG I PORODIČNOG ŽIVOTA

U pogledu porodičnog i bračnog statusa, mladi ljudi najčešće sebe u budućnosti vide kao oženjene/udate sa porodicom (66,5%), a rjeđe u vanbračnoj zajednici sa partnerom i djecom (2,1%), dok izuzetno mali procenat sebe vidi u vanbračnoj zajednici sa partnerom ili kao neoženjene/neudate bez djece (ispod 1%) ili kao samohrane roditelje (1,4%). Čak 20% nije znalo kako da reaguje na pitanje o budućnosti u pogledu partnerstva i porodičnih odnosa.

Ne postoji razlika između polova u pogledu ove percepcije budućnosti, a muškarci i žene dominantno se vide u braku i sa porodicom – što je slična situacija sa stambenim statusom. Međutim, stepen obrazovanja ispitanika utiče na njihov stav o porodičnoj perspektivi – oni sa višim nivoom obrazovanja češće od onih sa nižim obrazovanjem izjavljuju da sebe vide u vanbračnoj zajednici.

Za najveći procenat mladih recept za srećan život je imati partnera/supružnika, djecu, puno prijatelja i živjeti u dobroj zemlji. Za 64,8% mladih važan faktor srećnog života je imati partnera/supružnika. Imati djecu je suština srećnog života za 74,9% mladih, a više od polovine (54,7%) vjeruje da je to prijatelj, tj. puno prijatelja. Da žive u dobroj zemlji uslov je srećnog života za 67,4% mladih (Slika 11.4).

Prema ispitanicima, optimalna starost žena za stupanje u brak je oko 26. godine, a za muškarce oko 29. godine, iako visok procenat ispitanika nije znao kako da odgovori na ovo pitanje (35,7%).

Žene su češće od muškaraca sklone da vjeruju da je za brak bolje da ste stariji ($t = 2,100$, $df = 510$, $p < 0,05$). Muškarci češće od žena misle da su mlađe godine bolje za brak ($t = 2,463$, $df = 514$, $p < 0,05$). Mladi ljudi sa sela smatraju da je mlađe starosno doba pogodnije za muškarce ($t = -2,645$, $df = 290$, $p < 0,05$), baš kao što je mlađe starosno doba žena pogodnije za brak ($t = -2,246$, $df = 292$, $p < 0,05$).

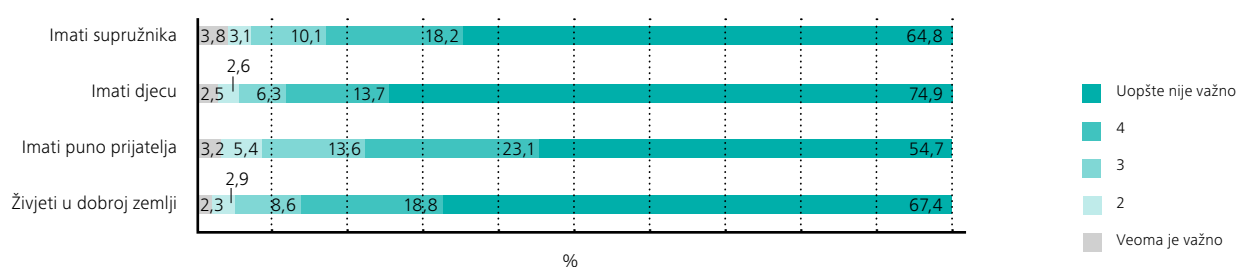
Žene se češće udaju nego što se muškarci žene (12,5% naspram 7,8%). Većina mladih nema djece (89,7%). Svaki deseti/a ima dijete, a među njima najčešće je samo jedno dete. Izuzetno mali procenat mladih ima dvoje ili troje djece (2,9% ili 0,5%).

Najveći broj mladih planira da ima dvoje ili troje dece, a troje dece je medijana, to jest najčešći odgovor na pitanje planiranog broja djece. Ima malo onih (3,5%) koji ne planiraju decu, a mnogi (34%) nijesu ni znali odgovoriti na ovo pitanje. Najboljom starosnom dobi za dobijanje prvog djeteta najčešće se smatra 28. godina, što je najčešći odgovor na pitanje kada planiraju da imaju prvo dijete.

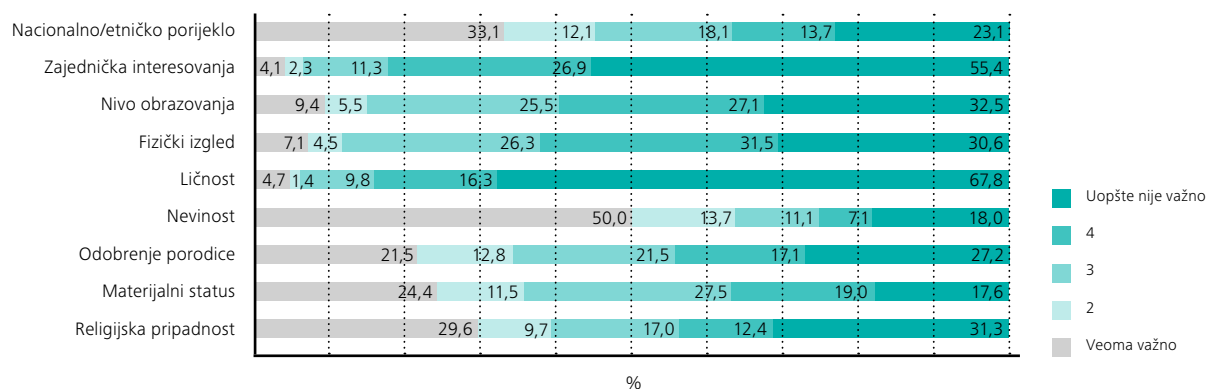
Upitani da na skali od 1 do 5 odrede koji su faktori važni pri odabiru supružnika, za većinu mladih je ličnost te osobe (4,41) na prvom mjestu, a onda ide postojanje ili dijeljenje zajedničkih interesa (4,27), izgled (3,74) i obrazovanje (3,68). I dalje su veoma važni tradicionalni faktori kao što su odobravanje porodice (3,16) i vjerska ubjedenja (3,06). Najmanje važni, iako identifikovani, jesu nacionalno porijeklo (2,81), ekonomski status (2,94) i nevinost (2,29).

Prve tri pozicije zauzimaju ličnost, zajednička interesovanja i nivo obrazovanja, koje nijesu tradicionalne vrijednosti. Najbli-

SLIKA 11.4: Faktori koje mladi ljudi u Crnoj Gori smatraju presudnim za srećan život

SLIKA 11.5: Percepcija mladih ljudi o najvažnijim faktorima za odabir supružnika

že vrhu su vjerska pripadnost i odobravanje porodice, a materijalni položaj, nacionalno porijeklo i nevinost su najniže. Ovi podaci ukazuju na trend detradicionalizacije percepcije porodice i braka (Slika 11.5).

Postoji značajna razlika između polova u pogledu toga koliko je važan fizički izgled za odabir partnera – važniji je muškarcima ($Rho = 0,159$, $p < 0,001$).

Starosna dob je od uticaja na to koliko im je važno obrazovanje partnera ($Rho = -0,175$, $p < 0,001$), slična situacija je i sa odobravanjem porodice ($Rho = -0,106$, $p < 0,05$) i nevinošću prije braka ($Rho = -0,185$, $p < 0,001$). Sa uzrastom opada važnost ovih faktora pri izboru bračnog partnera.

Takođe, mjesto boravka utiče na značaj materijalnog položaja ($Rho = 0,118$, $p < 0,05$), onima sa sela to je važan faktor pri izboru supružnika.

I nivo obrazovanja ispitanika povezan je sa percepcijom značajnih faktora za odabir partnera za brak. Viši obrazovni nivo potencijalnog partnera je važniji mladima sa višim nivoom obrazovanja ($Rho = -0,233$, $p < 0,001$). Sa višim nivoom obrazovanja opada i važnost fizičkog izgleda za mlade pri izboru bračnog partnera ($Rho = -0,158$, $p < 0,001$), kao i važnost nevinosti potencijalnog bračnog partnera ($Rho = -0,201$, $p < 0,001$), a isto se odnosi i na značaj odobrenja izbora od strane porodice ($Rho = -0,094$, $p < 0,001$).

SAŽETAK NALAZA ISTRAŽIVANJA:

Mladi u Crnoj Gori su stambeno zavisni. Oni uglavnom žive sa roditeljima u roditeljskom domu, čak i kada se radi o najstarijoj grupi mladih, i ovaj procenat je izuzetno visok (dvije trećine mladih ljudi od 26 do 29 godina, odnosno više od 60%). Stabilna zaposlenost povećava stambenu autonomiju, ali čak i tada više od polovine mladih ostaje u roditeljskoj kući.

Za većinu mladih život sa roditeljima je najjednostavniji izbor u trenutnoj situaciji, a trećina mladih bi se iselila ako bi imala uslove za to, što je izraženije u starijoj dobi mladih ljudi. Većina mladih i polovina onih koji su u najstarijoj grupi mladih žive sa majkom ili ocem u istom domaćinstvu.

Trećina mladih ocjenjuje odnos sa roditeljima kao vrlo dobar, a za više od polovine je ovaj odnos dobar, iako ponekad imaju suprotna mišljenja.

Zbog rezidentne zavisnosti i života u roditeljskom domu, mladi ljudi obično donose odluke zajedno sa svojim roditeljima, iako je visok procenat onih koji se izjašnjavaju kao nezavisni u odlučivanju (40%). Mali broj mladih ljudi istaklo je da roditelji odlučuju o svemu, što može ukazati na slabljenje patrijarhalnih oblika porodičnog života, posebno s obzirom na to da mladi ljudi često pominju majke kao osobe koje više na njih utiču prilikom odlučivanja od očeva.

U budućnosti se mladi vide kao oženjeni/udati i sa porodicom. Vanbračna zajednica ili druge forme kohabitacije nijesu značajno prisutne kao okvir partnerskog i porodičnog odnosa u kome se mladi mogu vidjeti.

Pri izboru supružnika, karakter i netradicionalne vrijednosti kao što su zajednička interesovanja sa potencijalnim partnerom, stepen obrazovanja i ličnost (personaliti) najviše su prisutni, ali i dalje opstaju faktori kao što su vjerska pripadnost i odobravanje porodice.

Žene, kao i muškarci, pokazuju prilično tradicionalan stav u pogledu svoje uloge u budućnosti, dominantno sebe vide kao majke i žene. Ipak, one tvrde da su brak i rađanje nešto što više odgovara starijoj dobi mladosti.

Tranzicija mladih ljudi u svijet odraslih, tj. preuzimanje odgovornosti za različite aspekte svog života, izuzetno je spora u Crnoj Gori. Dvije trećine najstarijih mladih, od 26 do 29 godina, još uvijek žive sa roditeljima u roditeljskoj kući (62,19%), samo su njih 23,35% u braku, 79,7% nemaju djecu, a samo 21,78% imaju stalni posao. Dakle, mladi u Crnoj Gori nijesu postigli nijedan takozvani sociološki kriterijum rasta osim završetka obrazovanja.

PREPORUKE:

- S obzirom na to da je stopa nezaposlenosti visoka, da je nizak stepen nezavisnosti mladih ljudi i da isto važi i za druge mogućnosti za osamostaljenje, neophodno je razviti djelotvorne politike koje će podstaći zapošljavanje;
- Podržati programe za razvoj preduzetništva i start-up inicijative za mlade kako bi se kroz samozapošljavanje rješavao problem nezaposlenosti mladih;
- Razviti programe i mjere koje nude povoljnije načine za stambeno osamostaljivanje mladih – ponuditi različite oblike osiguranja i podršku za pristupačnije iznajmljivanje kuća/stanova.

12

ZADOVOLJSTVO ŽIVOTOM, OČEKI- VANJA I STRAHOVI MLADIH

Zadovoljstvo životom različiti autori definišu na različite načine. Campbell, Converse i Rogers (1976; prema Diener, 1984) kažu kako je zadovoljstvo „opažena razlika između aspiracija i dostignuća, koja se kreće od percepcije ispunjenosti do percepcije deprivacije“. Pavot i saradnici (1991, prema Penezić, 2006) zadovoljstvo životom definišu kao „globalnu evaluaciju neke osobe o svom životu“. Penezić smatra kako zadovoljstvo životom predstavlja kognitivnu evaluaciju vlastitog cjelokupnog života, a kroz koju svaki pojedinac procjenjuje svoj život (Penezić, 2006). Zadovoljstvo životom se određuje i kao stepen do kojeg osoba pozitivno procjenjuje ukupan kvalitet svog života i jedan od indikatora kvaliteta života (Veenhoven, 1996). Generalno govoreći, u literaturi se pozitivne procjene zadovoljstva životom povezuju sa srećom i postignućem ‘dobrog života’, dok se negativne evaluacije zadovoljstva životom povezuju sa depresijom i nesrećom (Proctor, Linley i Maltby, 2009). Zdrava psihološka stanja poput sreće i zadovoljstva životom često se smatraju posljedicom socijalnih i ekonomskih resursa i uspjeha, iako istraživanja ukazuju na dvosmjernu vezu (Lyubomirsky i saradnici, 2005; prema Proctor, Linley i Maltby, 2009).

Zadovoljstvo životom može se procijeniti generalno, ili kroz specifične komponente kao što su zdravlje, zapošljavanje, slobodno vrijeme, društveni i porodični odnosi. Pojedinci procjenjuju svoje zadovoljstvo u svakoj oblasti, a ponekad takođe pokazuju

koliko je važno da svaka od ovih komponenti odgovara njihovom ukupnom zadovoljstvu životom (Diener, 2006).

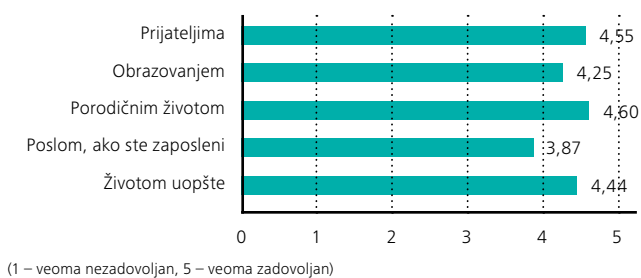
Pregled literature otkriva različite definicije zadovoljstva životom, ali i više pojmova koji se često koriste kao sinonimi, kao što su blagostanje, sreća, kvalitet života itd.

U svakodnevnom životu se obično pretpostavlja da su mladi ljudi zadovoljniji svojim životima, mada su neke studije pokazale da se zadovoljstvo životom povećava u kasnijim godinama života.

STEPEN ZADOVOLJSTVA ŽIVOTOM

U prosjeku, mladi su veoma zadovoljni svojim životom uopšte ($M = 4,44$). Najmanje su zadovoljni svojim radom, ali je i ovdje prosječna vrijednost visoka ($M = 3,87$). Daleko ispred njih su zadovoljstvo porodičnim životom ($M = 4,60$), prijateljima ($M = 4,55$) i obrazovanjem ($M = 4,25$) (Slika 12.1).

Upitani da ocijene svoje zadovoljstvo na skali od 1 do 5 (1 – vrlo nezadovoljan, 5 – vrlo zadovoljan), ispitanici su najčešće odabirali „vrlo zadovoljan“ u odnosu na porodični život (72,6%), prijatelje (67,7%), život uopšte (58,1%), obrazovanje (54%), a najrjeđe u odnosu na rad (44,6%).

SLIKA 12.1: Percepcija mladih o zadovoljstvu različitim aspektima života

Ispitanici koji su prijavili da su lošijeg materijalnog stanja više su bili nezadovoljni obrazovanjem ($Rho = 0,135$, $p < 0,001$), kao i svojim prijateljima ($Rho = 0,113$, $p < 0,005$), porodicom ($Rho = 0,174$, $p < 0,001$), poslom ($Rho = 0,201$, $p < 0,001$) i životom uopšte ($Rho = 0,266$, $p < 0,001$).

Mlađi ispitanici uglavnom su više od starije grupe zadovoljni svojim životom uopšte ($Rho = -0,099$, $p < 0,005$).

Većina mladih očekuje da će njihova budućnost biti bolja od sadašnjosti (76,9%), a veoma mali procenat njih misli da će biti ista (4,9%) ili lošija (1,7%). Međutim, 12,2% ispitanika nije moglo da kaže šta misli o svojoj budućnosti, a 4,2% nije dalo odgovor na ovo pitanje (Slika 12.2).

Žene su optimističnije po pitanju budućnosti ($Rho = 0,155$, $p < 0,001$), dok su oni u lošijem materijalnom položaju bili pesimišćiji ($Rho = 0,136$, $p < 0,002$). Podaci su takođe otkrili korelaciju između starosti i percepcije budućnosti, pri čemu su mlađi ispitanici optimističniji ($Rho = -0,098$, $p < 0,05$).

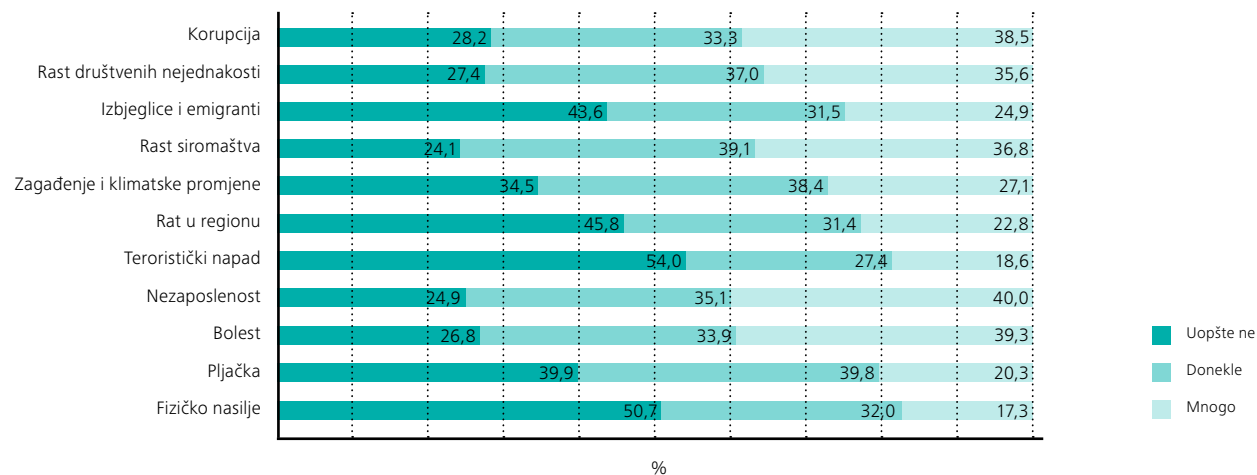
Što se tiče perspektive društva, 44,3% smatra da će biti bolje, 17,3% da će sve ostati isto, a 16,2% da će se stvari pogoršati. Čak je 16,6% onih koji nijesu znali, a 5,3% ispitanika nije odgovorilo na pitanje (Slika 12.2).

Odnos između mjesta boravka i percepcije društva je statistički značajan ($Rho = 0,188$, $p < 0,001$). Mladi ljudi iz urbanih sredina su u prosjeku optimističniji. Ekonomska situacija takođe igra ulogu ($Rho = 0,128$, $p < 0,05$): oni koji žive u lošim ekonomskim okolnostima su pesimišćiji kada je u pitanju perspektiva društva.

STRAHOVANJA MLADIH LJUDI

Mladi ljudi u značajnoj mjeri strahuju od većine faktora koji mogu ugroziti njihovo lično blagostanje, kao na primjer nezaposlenost i bolest. Sledeći na listi strahova su socioekonomski problemi – korupcija, siromaštvo i nejednakost. Očigledno je da mladi dobro razumiju ključne ekonomske faktore i s razlogom se plaše (Slika 12.3).

Mjesto prebivališta je takođe u korelaciji sa strahom od imigranata ($Rho = 0,124$, $p < 0,002$), a oni koji žive u lošijim ekonomskim okolnostima više se plaše nezaposlenosti ($Rho = -0,115$, $p < 0,01$), siromaštva ($Rho = -0,163$, $p < 0,001$) i nejednakosti ($Rho = -0,207$, $p < 0,001$), kao i korupcije ($Rho = -0,193$, $p < 0,001$).

SLIKA 12.2: Percepcija mladih o ličnim i društvenim perspektivama u narednih deset godina**SLIKA 12.3: Strahovanja mladih u Crnoj Gori**

SAŽETAK NALAZA ISTRAŽIVANJA:

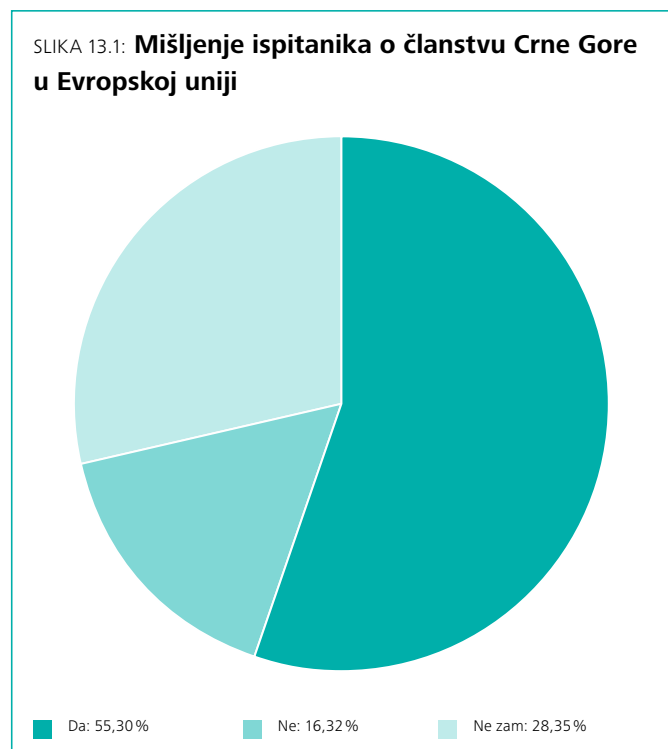
Naše istraživanje pokazuje da su mladi u Crnoj Gori prilično zadovoljni svojim životom, posebno svojim porodicama i prijateljima. Takođe su zadovoljni svojim obrazovanjem i životom uopšte. Oni su najmanje zadovoljni svojim poslom (ako su zaposleni), iako je i ovdje prosječno zadovoljstvo prilično visoko. Zadovoljstvo životom je snažno povezano sa materijalnim položajem domaćinstva u kojem žive. Oni koji kažu da žive u lošijim materijalnim okolnostima manje su zadovoljni svojim životom, obrazovanjem, prijateljima i porodicama.

13

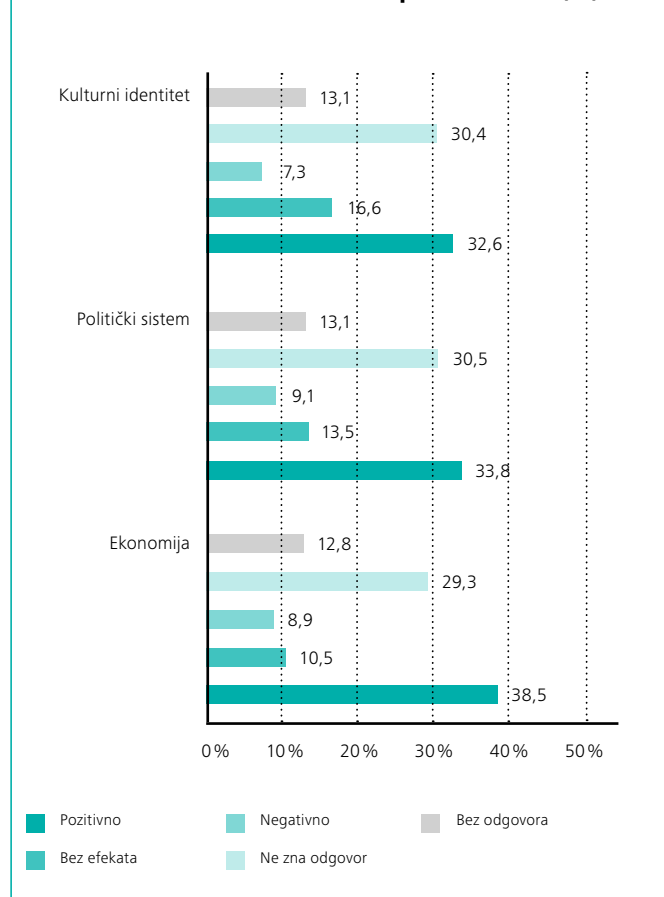
CRNA GORA I EU U OČIMA MLADIH

U visokom procentu (23,2%) mladi su rekli da ne znaju da li bi Crna Gora trebalo da se pridruži Evropskoj uniji, a 18,1% uopšte nije odgovorilo. Ipak, 45,3% ispitanika smatra da bi Crna Gora trebalo da se pridruži EU, a samo 13,4% da to ne bi trebalo. Ako pogledamo samo one koji su odgovorili na pitanje, procenat onih koji podržavaju članstvo Crne Gore u EU (55,33%) daleko nadmašuju one koji se tome suprotstavljaju (16,32%), dok 28,35% ne zna ili je neodlučno (Slika 13.1).

Veliki procenat mladih ljudi (29,3%) nije mogao da kaže kakav bi uticaj pristupanje imalo na ekonomiju. Oko 38,5% je smatralo da će uticaj biti pozitivan, dok 10,5% smatra da neće biti uticaja, a njih 8,9% da bi efekat bio negativan.

SLIKA 13.2: Percepcija mladih o posledicama članstva Crne Gore u EU na različite aspekte života (%)

Slično tome, 30,5% ispitanika nije moglo reći da li će EU imati pozitivan uticaj na politički sistem u Crnoj Gori. Skoro trećina (33,8%) smatra da bi efekat bio pozitivan, oko 9,1% da bi to negativno uticalo na funkcionisanje sistema, a 13,5% da ne bi bilo od uticaja.

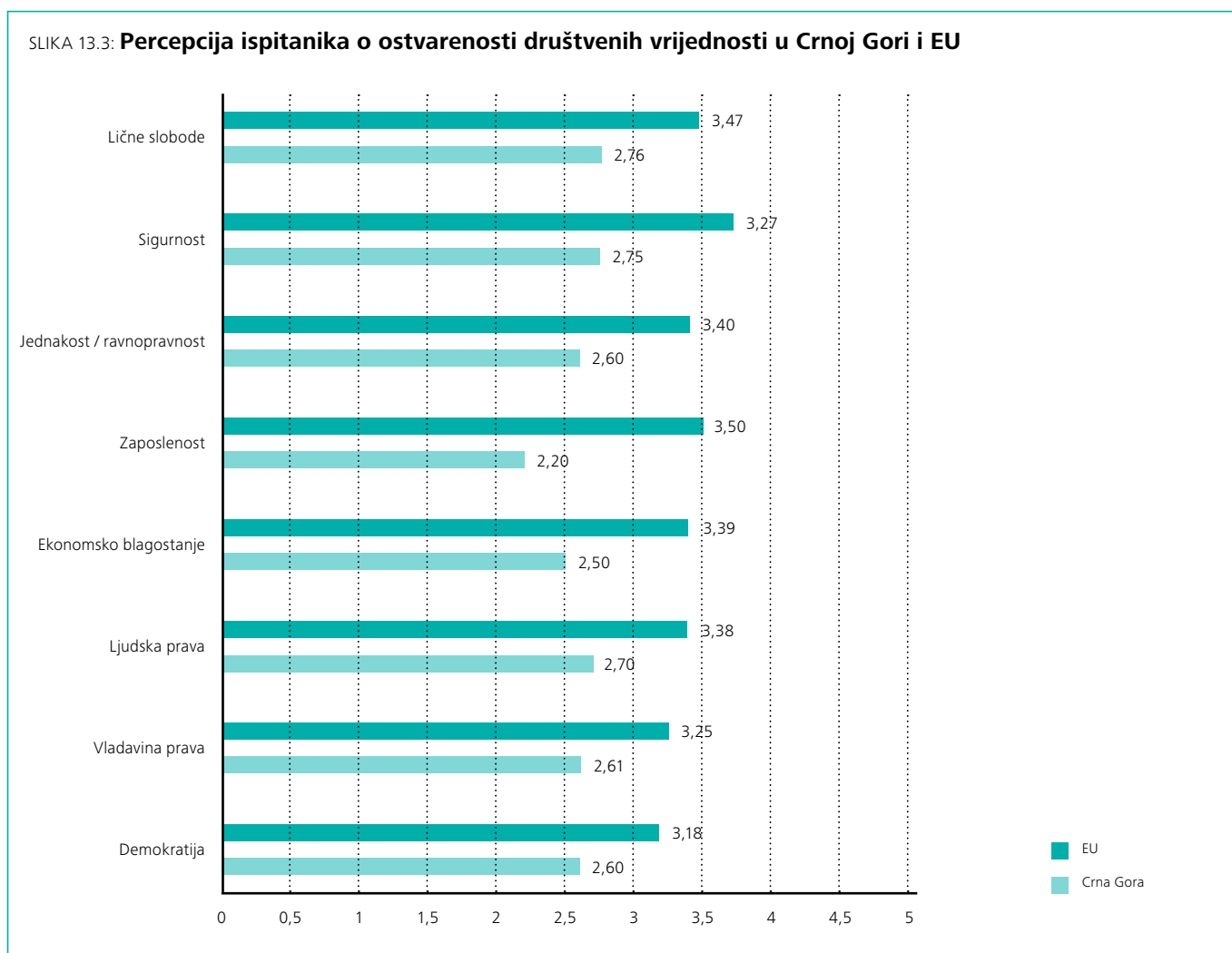
Trećina ispitanika smatra da bi EU obogatila i ojačala kulturni identitet Crne Gore (32,6%), dok 16,6% smatra da to ne bi imalo efekta, a manjina od broja ispitanika (7,3%) strahuje da bi pristupanje EU negativno uticalo na kulturni identitet Crne Gore. Pono-vo, više od trećine (30,4%) nije znalo kako da odgovori na ovo pitanje (Slika 13.2).

Oni koji misle da Crna Gora treba da se pridruži EU vjeruju i da će integracija imati pozitivan uticaj na ekonomiju ($\chi^2 = 183,88$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,720$), politički sistem ($\chi^2 = 174,09$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,711$) i kulturni identitet ($\chi^2 = 127,15$, $p <$

$0,001$, Cramer's $V = 0,607$). Oni koji su zainteresovani za politiku u EU takođe smatraju da je važno da Crna Gora pristupi Uniji ($\chi^2 = 27,85$, $p < 0,001$, Cramer's $V = 0,266$). Veća je vjerovatnoća i da će oni smatrati da će pridruživanje EU pozitivno uticati na politički sistem i vrijednosti ($\chi^2 = 25,21$, $p < 0,05$, Cramer's $V = 0,181$), kao i na kulturni identitet ($\chi^2 = 18,46$, $p < 0,05$, Cramer's $V = 0,155$). Žene su donekle optimističnije u pogledu vjerovatnoće da EU pozitivno utiče na kulturni identitet Crne Gore ($\chi^2 = 6,89$, $p < 0,05$, Cramer's $V = 0,131$).

Ispitanici smatraju da su vrijednosti kao što su ljudska prava, demokratija, sigurnost, zapošljavanje itd. na većem nivou u EU nego u Crnoj Gori. Na skali od 1 do 5 (1 – veoma loš, 5 – vrlo dobar) ocijenili su sve navedene vrijednosti koje su u EU bolje pozicionirane nego u Crnoj Gori (Slika 13.3).

SLIKA 13.3: **Percepcija ispitanika o ostvarenosti društvenih vrijednosti u Crnoj Gori i EU**

LITERATURA

- Almond, G. A., Verba, S. (1963). *The Civic culture*, Princeton University press
- Aschaffenburg, K., Mass, I. (1997). Cultural and educational careers: The dynamics of social reproduction. *American Sociological Review*, 62, 573–587.
- Bešić, M. (2014). *Tranzicione traume i promene vrednosnih orijentacija – generacijski pristup*. Beograd: FPN-Čigoja
- Božović, R. (1970). Slobodno vreme i kultura mladih, u: Nola, D. i dr. (ur.). *Slobodno vrijeme mladih – stručni i naučno-istraživački radovi na Prvom kolokviju u Baškom Polju 1969*, str. 44–51, Zagreb: Centar za vanškolski odgoj Saveza društava „Naša djeca“.
- Burke, N. J., Bird, J. A., Clark, M. A., Rakowski, W., Guerra, C., Barker, J. C., Pasick, R. J. (2009). Social and cultural meanings of self-efficacy. *Health Education Behavior*, 36, 111–128. doi: 10.1177/1090198109338916
- Coatsworth, J. D., Sharp, E. H., Palen, L., Darling, N., Cumsille, P., Marta, E. (2005). Exploring adolescent self-defining activities and identity experiences across three countries. *International Journal of Behavioral Development*, 29, 361–370.
- de Graaf, N. D.; de Graaf, P. M.; Kraaykamp, G. (2000). Parental Cultural Capital and Educational Attainment in the Netherlands: A refinement of the Cultural Capital Perspective. *Sociology of Education*, 73: 92–111.
- Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin*, 95, 542–575.
- Diener, E. (2006). Guidelines for national indicators of subjective well-being and ill-being. *Applied Research in Quality of Life*, 1(2), 151–157.
- DiMaggio, P., Mohr, J. (1985). Cultural capital, educational attainment, and marital selection. *American Journal of Sociology*, 90, 1231–1261. doi: 10.1086/228209
- DiMaggio, P. (1982). Cultural capital and school success: The impact of status culture participation on the grades of U.S. high school students. *American Sociological Review*, 47, 189–201. doi: 10.2307/2094962
- Dumais, S. (2002). Cultural capital, gender and school success: The role of habitus *Sociology of Education*, 75, 44–68. doi: 10.1080/13670050.2011.626846
- Duncan, G. J., Brooks-Gunn, J. (1997). *Consequences of growing up poor*. New York: Russell Sage Foundation.
- Džuverović, B. (1987). „Klasni aspekti obrazovanja“ u: Popović M., Bogdanović M. Vujović S. i dr.(ur.) *Društvene nejednakosti*, Beograd: ISIFF.
- Earley, P. C., Gibson, C. B., Chen, C. C. (1999). “How did I do?” versus “How we do?”: Cultural contrasts of performance feedback use and self-efficacy. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 30, 594–619. doi: 10.1177/0022022199030005003
- Gordon-Larsen, P., Nelson, M., Popkin, B. (2004). Longitudinal physical activity and sedentary behavior trends: Adolescence to adulthood. *American Journal of Preventive Medicine*, 27, 277–283.
- Güveli, A., Luijckx, R., Ganzeboom, H. B. G. (2012). Patterns of intergenerational mobility of the old and new classes in a post-industrial society: Netherlands 1970–2006. *Social Science Research*, 41: 224–241.
- Gvozdanović, A. (2014). *Sociološki portret hrvatskih studenata*, Institut za društvena istraživanja u Zagrebu
- Hatlevik, O. E., Guðmundsdóttir, G. B., Loi, M. (2015). Digital diversity among upper secondary students: A multilevel analysis of the relationship between cultural capital, self-efficacy, strategic use of information and digital competence. *Computers & Education*, 81, 345–353. doi: 10.1016/j.compedu.2014.10.019
- Hunter, J. P., Csikszentmihalyi, M. (2003). The positive psychology of interested adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, 32, 27–35.
- Iannelli, C. (2002). *Parental Education and Young People’s Educational and Labour Market Outcomes: A Comparison across Europe*. Working Paper Nr. 45. Mannheim Zentrum für Europäische Sozialforschung.
- Ignjatović, S. (2008). Aktuelni problem u istraživanju tranzicije u odraslost sa osvrtom na Srbiju. *Stanovništvo*, 47 (1): 7–22
- Ilišin, V., Spajčić-Vrkaš, V. (2015). *Potrebe, problemi i potencijali mladih u Hrvatskoj (istraživački izvještaj)*. Zagreb: Ministarstvo socijalne politike i mladih.
- Iso-Ahola, S. E. (1997). A psychological analysis of leisure and health. U J. T. Haworth (ed.), *Work, leisure and well-being*. London: Routledge
- Jeđud, I., Novak, T. (2006). *Provođenje slobodnog vremena djece i mladih s poremećajima u ponašanju – kvalitativna metoda*, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Smjer poremećaji u ponašanju, Zagreb
- Johnston, Aaron, D., Ganzeboom, H. B. G., Treiman, D. J. (2005). *Mother’s and Father’s Influences on Educational Status Attainment*. Paper presented at the Conference “Welfare States and Inequalities” of Research Committee 28 on Social Stratification and Social Mobility of the International Sociological Association, Oslo, Norway, May 6–8.
- Katnić, M. (2017). *(Ne)zaposlenost mladih u Crnoj Gori: Politike za povećanje zaposlenosti mladih*, Kancelarija Programa Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP) u Crnoj Gori, Podgorica
- Knežević, M., Đukanović, P. (2016). *Mladi – društveni dekor ili socijalni kapital*, Centar za građansko obrazovanje, Podgorica
- Kovačić, M., Vrbat, I. (2014). *Znam da ništa ne znam: politička kompetencija i politička participacija među mladima u Zagrebu*, Filozofski fakultet sveučilišta u Zagrebu
- Larson, R., Verma, S. (1999). How children and adolescents spend time across the world: Work, play and developmental opportunities. *Psychological Bulletin*, 126, 701–736.
- Larson, R.W. (2001). How U.S. children and adolescents spend time: What it does (and doesn’t) tell us about their development. *Current Directions in Psychological Science*, 10 (5), 160–164.
- Lovaković, A. (2013). *Strategija fokusirana na regionalne ciljeve ekonomskog razvoja*. SETimes.com http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/sr_Latn/features/setimes/features/2013/10/03/feature-02
- Mahoney, J. L., Stattin, H. (2000). Leisure activities and adolescent antisocial behavior: The role of structure and social context. *Journal of Adolescence*, 23, 113–127.
- Milosavljević, B. (2005). *Socijalna psihologija ljudskih grupa*. Banja Luka: Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske.
- Milosavljević, M. i Jugović, A. L. (2009). *Izvan granica društva: savremeno društvo i marginalne grupe*. Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Izdavački centar (CIDD, Planeta print)
- Mitchell, B. (2006). *The Boomerang Age. Transition to Adulthood in Families*. (Aldine Transaction): http://books.google.com/books?hl=en&id=wh4MJ0XeH-10C&dq=BARBARA+MITCHELL&printsec=frontcover&source=web&ots=qxwmgmgEVs&sig=HkUI8JwpFB5JJeZQJNBzE9z1V4M&sa=X&oi=book_result&resnum=4&ct=result
- Newton, K. (2004). *Društveni kapital i demokratija*, u: Edwards, B.; Foley, M.; Diani, M. (ur.): *Posle Tokvila: debata o građanskom društvu i društvenom kapitalu u uporednoj perspektivi*. Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 300–311.
- Newton, K. (1999). Social and political trust in established democracies. In: Pipa Norris, ed., *Critical Citizens: Global Support for Democratic Governance*. New York: Oxford University Press.
- Offe, C. (1999). How can we trust our fellow citizens?, u: Warren, M. (ed.): *Democracy and Trust*. Cambridge: University Press, 42–88.
- Pajares, F. (2009). *Toward a positive psychology of academic motivation: The role of self-efficacy beliefs*. In R. Gilman, E. S. Huebner, & M. J. Furlong (Eds.), *Handbook of positive psychology in schools* (pp. 149–160). New York: Taylor & Francis.
- Patterson, O. (1999). Liberty against the democratic state: On the historical and contemporary sources of American distrust. In: M. E. Warren (Ed.), *Democracy and trust*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pehlić, I. (2014). *Slobodno vrijeme mladih: Socijalnopedagoške refleksije*, Centar za napredne studije, Sarajevo
- Penezić, Z. (2006). *Zadovoljstvo životom u adolescentnoj i odrasloj dobi*, Sveučilište u Zadru, Zadar
- Pešić, J. (2007). *Slobodno vreme i pozitivan razvoj mladih: analiza budžeta vremena*, Institut za psihologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu
- Petz, B. (1992). *Psiholgijski rječnik*, Zagreb: Prosvjeta
- Proctor, C. L., Linley, P. A., Maltby, J. (2009). Youth Life Satisfaction: Review of Literature. *Journal of Happiness Studies*, 10, 583–630.
- Putnam, R. D. (2008). *Kuglati sam*. Novi Sad: Mediterran publishing
- Putnam, R. D. (1995). Tuning in, tuning out: the strange disappearance of social capital in America. *PS: Political Science and Politics*, 29: 664–83.
- Radulović, M., Brnović, M. (2016). *Ekonomske migracije iz Crne Gore u Evropsku uniju, Evropski pokret u Crnoj Gori*, Podgorica
- Sedlecki, K. (2011). *Ponašanje i stavovi adolescenata relevantni za reproduktivno zdravlje*, Stanovništvo 2001; 39: 91–117.
- Sen, A. (1977). Rational fools: A critique of the behavioural foundations of economic theory. *Philosophy and Public Affairs*, 6, 317–344.
- Stešević, I. (2016). *Metodologija istraživačkog rada sa primjerom: Rezultati primjene Bolonjske deklaracije u Crnoj Gori (doktorska disertacija)*, Univerzitet Donja Gorica, Podgorica

Sullivan, A. (2001). Cultural capital and educational attainment. *Sociology* 35, 893–912. doi: 10.1177/0038038501035004006

Supek, R. (1968). Ispitivanje javnog mnijenja, Zagreb: Naprijed.

Šalaj, B. (2007). *Socijalni kapital*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti

Thomas, C. W. (1998). Maintaining and restoring public trust in government agencies and their employees. *Administration and Society*, 30(2), 166–193.

Uslaner, E. M. (2002). *The Moral Foundations of Trust*. New York: Cambridge University Press.

Ulsaner, E. M. (1999). Trust but verify: Social capital and moral behaviour. *Social Science Information*, 38(1), 29–55.

Warren, M. E. (2001). Trust in democratic institutions. Paper prepared for the European Research Conference on Social Capital: Interdisciplinary perspectives. United Kingdom: Exeter, September 15–20. Accessed at www.ex.ac.uk/shipss/politics/research/socialcapital

Wight, V., Price, J., Bianchi, S., Hunt, B. (2009). The Time Use of Teenagers. *Social Science Research*, 38 (4), 792–809.

Wiseman, V. (1998). From selfish individualism to citizenship: Avoiding health economics reputed 'dead end'. *Health Care Analysis*, 6, 113–122.

Zick, C. (2010). The Shifting Balance of Adolescent Time Use. *Youth & Society*, 41 (4), 569–596.

O AUTORU

Petar Đukanović je koordinator programa za ljudska prava u NVO Centar za građansko obrazovanje (CGO) iz Podgorice.

FUSNOTE

[1] U trenutku kada je rađeno istraživanje na terenu, i u trenutku objavljivanja ove studije, sastav Skupštine Crne Gore se nije mijenjao, dok je do promjene došlo na poziciji predsjednika države.

POPIS SLIKA

- 12 SLIKA 4.1:
Poređenje između obrazovnih postignuća mladih i njihovih roditelja (%)
- 19 SLIKA 5.1:
Pregled najčešćih aktivnosti mladih u Crnoj Gori u slobodno vrijeme
- 19 SLIKA 5.2:
Pristup internetu među mladima u Crnoj Gori (%)
- 20 SLIKA 5.3:
Pregled najčešće upotrebe interneta kod mladih u Crnoj Gori (%)
- 21 SLIKA 5.4:
Učestalost sklopljenih „prijateljstava“ među mladima na društvenim mrežama (%)
- 22 SLIKA 5.5:
Učestalost konzumiranja duvana među mladima u Crnoj Gori (%)
- 22 SLIKA 5.6:
Učestalost konzumiranja alkohola među mladima u Crnoj Gori (%)
- 23 SLIKA 5.7:
Upotreba kontraceptivnih sredstava među mladima u Crnoj Gori
- 23 SLIKA 5.8:
Stavovi mladih u Crnoj Gori prema opravdanosti abortusa
- 28 SLIKA 6.1:
Rangirane vrijednosti među mladima u Crnoj Gori
- 28 SLIKA 6.2:
Povjerenje mladih prema različitim društvenim grupama
- 30 SLIKA 6.3:
Nivo socijalne distance među mladima u Crnoj Gori
- 30 SLIKA 6.4:
Otvorenost mladih prema druženju sa drugim etničkim grupama (Da li biste imali išta
- 31 SLIKA 6.5:
Prihvatljivost braka sa pripadnicima druge etničke grupe među mladima u Crnoj Gori
- 31 SLIKA 6.6:
Percepcija diskriminisanosti među mladima u Crnoj Gori
- 32 SLIKA 6.7:
Vjeroispovijesti kod mladih u Crnoj Gori
- 32 SLIKA 6.8:
Učestalost praktikovanja vjere kod mladih u Crnoj Gori
- 32 SLIKA 6.9:
Kako mladi u Crnoj Gori vide pobožnost svojih roditelja
- 36 SLIKA 7.1:
Interesovanje mladih u Crnoj Gori za politiku u različitim aspektima
- 36 SLIKA 7.2:
Angažovanje mladih u diskusijama o politici sa porodicom i prijateljima (%)
- 37 SLIKA 7.3:
Prikaz najčešćih izvora informacija koje mladi ljudi u Crnoj Gori koriste da se informišu o politici (%)
- 38 SLIKA 7.4:
Percepcija mladih u Crnoj Gori o sličnosti njihovih političkih stavova sa stavovima roditelja (%)
- 39 SLIKA 7.5:
Procenat mladih ljudi koji su glasali na poslednjim parlamentarnim izborima u Crnoj Gori
- 39 SLIKA 7.6:
Procenat mladih ljudi koji bi glasali na narednim parlamentarnim izborima u Crnoj Gori
- 40 SLIKA 7.7:
Učešće mladih u nekonvencionalnim političkim aktivnostima

40	SLIKA 7.8: Identifikacija mladih u Crnoj Gori u spektru političkih ideologija	70	SLIKA 12.2: Percepcija mladih o ličnim i društvenim perspektivama u narednih deset godina
40	SLIKA 7.9: Spremnost mladih u Crnoj Gori da preuzmu političku funkciju	70	SLIKA 12.3: Strahovanja mladih u Crnoj Gori
40	SLIKA 7.10: Stepen zadovoljstva mladih stanjem demokratije u Crnoj Gori	73	SLIKA 13.1: Mišljenje ispitanika o članstvu Crne Gore u Evropskoj uniji
41	SLIKA 7.11: Prikaz nekih političkih stavova među mladima u Crnoj Gori	73	SLIKA 13.2: Percepcija mladih o posljedicama članstva Crne Gore u EU na različite aspekte života (%)
42	SLIKA 7.12: Percepcija mladih o političkim prioritetima crnogorske vlade (%)	74	SLIKA 13.3: Percepcija ispitanika o ostvarenosti društvenih vrijednosti u Crnoj Gori i EU
42	SLIKA 7.13: Povjerenje mladih u Crnoj Gori u različite društvene institucije		
43	SLIKA 7.14: Povjerenje mladih u Crnoj Gori u međunarodne organizacije		
43	SLIKA 7.15: Procjena mladih o ekonomskoj perspektivi Crne Gore u narednih deset godina		
48	SLIKA 8.1: Trenutni status (ne)zaposlenosti među mladima u Crnoj Gori (%)		
48	SLIKA 8.2: Struktura (ne)zaposlenosti mladih u Crnoj Gori po godinama starosti		
49	SLIKA 8.3: Pregled zaposlenosti mladih u Crnoj Gori po sektorima (%)		
49	SLIKA 8.4: Preferirani sektori zapošljavanja među mladima u Crnoj Gori (%)		
51	SLIKA 8.5: Percepcija mladih o faktorima od značaja za pronalaženje posla u Crnoj Gori (%)		
52	SLIKA 8.6: Percepcija mladih o faktorima bitnim za odabir posla (%)		
56	SLIKA 9.1: Stepen zadovoljstva obrazovnim sistemom među mladima u Crnoj Gori (%)		
57	SLIKA 9.2: Percepcija svakodnevnog života u školi / na univerzitetu među mladima u Crnoj Gori (%)		
59	SLIKA 10.1: Želja za emigriranjem iz zemlje među mladima u Crnoj Gori (%)		
60	SLIKA 10.2: Potencijal za emigriranje mladih ljudi iz regiona jugoistočne Evrope		
60	SLIKA 10.3: Ključni motivi mladih iz Crne Gore da emigriraju (%)		
61	SLIKA 10.4: Percepcija mladih o mogućnostima vlastitog doprinosa u zemlji emigracije		
64	SLIKA 11.1: Stambena (ne)zavisnost mladih u Crnoj Gori (%)		
65	SLIKA 11.2: Percepcija odnosa sa roditeljima među mladima u Crnoj Gori (%)		
65	SLIKA 11.3: Otvorenost mladih prema podizanju svoje djece po modelu svojih roditelja (%)		
66	SLIKA 11.4: Faktori koje mladi ljudi u Crnoj Gori smatraju presudnim za srećan život		
66	SLIKA 11.5: Percepcija mladih ljudi o najvažnijim faktorima za odabir supružnika		
70	SLIKA 12.1: Percepcija mladih o zadovoljstvu različitim aspektima života		

IMPRINT

IZDAVAČ: Friedrich-Ebert-Stiftung
Dositejeva 51
SRB-11000 Beograd
www.fes.de/youth-studies/

ODGOVORNA OSOBA: Max Brändle
PROJEKTNI KOORDINATOR: Bojan Ladevac
bojan.ladjevac@fes-serbia.org
UREDNIK: Bojan Ladevac
LEKTURA: Divna Prodanović
DIZAJN: Andrea Schmidt • Typografie/im/Kontext

ISBN: 978-86-83767-65-6
DATE: 2019

Stavovi izraženi u ovoj publikaciji ne moraju nužno odražavati stavove Fondacije Friedrich Ebert ili organizacije u kojoj su autori zaposleni. Fondacija Friedrich Ebert ne može garantovati za tačnost podataka sadržanih u publikaciji. Svaka dalja komercijalna upotreba sadržaja zabranjena je bez prethodne pismene saglasnosti Fondacije Friedrich Ebert. Svaka upotreba naziva Kosovo ne dovodi u pitanje stavove o statusu i u skladu je sa Rezolucijom Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija 1244/1999. i mišljenjem Međunarodnog suda pravde o proglašenju nezavisnosti Kosova.

